

पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग

माझी वसुंधरा अभियान ६.०

प्रारूप टूलकीट (ग्रामीण) २०२५ - २०२६

परिशिष्ट-२

माझी वसुंधरा अभियान ६.०
पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग
प्रारूप टूलकीट (ग्रामीण), २०२५ मध्ये प्रकाशित
भेट द्या: <https://majhivasundhara.in/mr>

अनुक्रमणिका

❁ माझी वसुंधरा अभियान	४
❁ शाश्वत विकास उद्दिष्टे	५
❁ वेळापत्रक	६
❁ माहिती संकलन कार्यपद्धती	७
❁ महत्त्वाचे मुद्दे	८
❁ प्राथमिक माहिती संकलन	१०
❁ मार्गदर्शक सूचना	११
❁ थीमॅटिक क्षेत्रे	१९

माझी वसुंधरा अभियान

महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभागामार्फत नागरी आणि ग्रामीण क्षेत्रांसाठी राबविण्यात येणारा अनोखा एकात्मिक असा उपक्रम आहे. यामध्ये नैसर्गिक परिसंस्थांचे जतन व संरक्षण करण्यासाठीच्या विविध उपायांची अंमलबजावणी करणे आणि वातावरणीय बदलाच्या अनुषंगाने राबविण्यात येणाऱ्या पर्यावरणपूरक कृती उपक्रमांवर नागरिकांच्या सहभागास प्रोत्साहित करणे, या बाबी समाविष्ट केल्या आहेत.

या अभियानाची रचना कार्बन पृथक्करण, हरित वायूचे उत्सर्जन कमी करणे आणि नागरिकांमध्ये शाश्वत जीवनशैलीचा प्रचार करणे या वातावरणीय बदलाच्या तीन महत्त्वाच्या बाबींवर लक्ष केंद्रित करण्यासाठी करण्यात आली आहे.

अधिक माहितीसाठी भेट द्या. : <https://majhivasundhara.in>

शाश्वत विकास उद्दिष्टे

- शाश्वत विकास उद्दिष्टे (SDGs), ज्यांना जागतिक उद्दिष्टे म्हणूनही ओळखले जाते, २०१५ मध्ये संयुक्त राष्ट्रांनी गरिबी समाप्त करण्यासाठी, आणि आपल्या पृथ्वीचे संरक्षण करण्यासाठी सार्वत्रिक आवाहन म्हणून स्वीकारले होते.
- ही उद्दिष्टे जनसमुदायाच्या आणि पृथ्वीच्या शांतता आणि समृद्धीसाठी सामायिक योजना प्रदान करतात.
- ही १७ शाश्वत विकास उद्दिष्टे एकात्मिक आहेत म्हणजेच एका क्षेत्रातील कृतीचा इतर क्षेत्रांवर परिणाम होतो हे जाणून सर्वांगीण विकासाने सामाजिक, आर्थिक आणि पर्यावरणीय शाश्वततेचे संतुलन साधले पाहिजे.

शाश्वत विकास उद्दिष्टे आणि माझी वसुंधरा अभियान

- माझी वसुंधरा अभियान संयुक्त राष्ट्रांच्या शाश्वत विकास उद्दिष्टांशी सरेखित आहे कारण दोन्ही सर्वांगीण सामाजिक विकासाला संबोधित करतात.
- माझी वसुंधरा अभियान निसर्गाच्या पाचही घटकांवर (पंचमहाभूते) लक्ष केंद्रित करते – भूमी, वायू, जल, अग्नी आणि आकाश.
- निसर्गाच्या पाच घटकांना संबोधित करून आणि नागरिकांच्या सहभागाला प्रोत्साहन देऊन, माझी वसुंधरा अभियान शाश्वत विकास उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी योगदान देते.

वेळापत्रक -

माझी वसुंधरा अभियान ६.०

१ एप्रिल –
१५ एप्रिल २०२६

MIS सबमिशन

६ एप्रिल –
२५ एप्रिल २०२६

**डेस्कटॉप
मूल्यमापन**

१ एप्रिल २०२५ –
३१ मार्च २०२६

**अभियान
कालावधी**

२ मे –
२० मे २०२६

**क्षेत्रीय
तपासणी**

५ जून २०२६

पुरस्कार वितरण

माहिती संकलन कार्यपद्धती

- माझी वसुंधरा अभियान ५.० मध्ये सहभागी झालेल्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा माझी वसुंधरा अभियान ६.० मध्ये थेट समावेश होईल.
- माझी वसुंधरा अभियान ५.० मध्ये सहभागी न झालेल्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी माझी वसुंधरा अभियान ६.० मध्ये सहभागी होण्यासाठी अभियानाच्या MIS पोर्टलवर नोंदणी करावी. अधिक माहितीसाठी <https://abhiyanmis.majhivasundhara.in/> या संकेतस्थळाला भेट द्या.
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी अभियान कालावधीत विविध उपक्रम राबवावेत आणि सदर उपक्रमांची माहिती MIS पोर्टलवर सादर करण्यासाठी आवश्यक तो सर्व तपशील तयार ठेवावा.
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी टूलकिटमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे MIS मध्ये त्यांची प्रगती आणि कामाचा अहवाल सादर करावा.
- माझी वसुंधरा अभियानाच्या MIS पोर्टलवर विहित स्वरूपात MIS सादर करावा.
- माझी वसुंधरा अभियान पोर्टलवरील माहिती अचूक, विश्वासाहर् आणि सत्य असल्याबाबतची जबाबदारी **स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या प्रशासकीय प्रमुखांची** असेल.

टीप: स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी सर्व कागदपत्रांच्या मूळ प्रती जतन कराव्यात. अभियान संचालनालयात, संबंधित कागदपत्रे पुन्हा सादर करावे लागू शकतात.

महत्वाचे मुद्दे

- ❧ माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या कालावधीत म्हणजे, दिनांक १ एप्रिल २०२५ ते दिनांक ३१ मार्च २०२६ या कालावधीत केलेल्या सर्व उपाययोजनांचा मूल्यमापनासाठी विचार केला जाईल.
- ❧ माझी वसुंधरा अभियान संचालनालयाने विहित केलेल्या नमुन्यामध्येच (फॉर्मॅट/टेम्प्लेट्स) तपशील सादर करणे आवश्यक आहे. सदर नमुने MIS पोर्टलवर डाऊनलोड करण्यासाठी उपलब्ध असेल.
- ❧ कोणत्याही निर्देशकासाठी, जर सादर केलेले दस्तऐवज वैध/सुवाच्य नसतील आणि/किंवा गुगल लिंक्स अवैध असतील, तर त्यासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.
- ❧ MIS वर नोंदवलेल्या माहितीच्या आधारे त्रयस्त यंत्रणेद्वारे डेस्कटॉप मूल्यमापन करण्यात येईल. त्यानंतर क्षेत्रीय तपासणी व मूल्यमापन (फील्ड मूल्यमापन) त्रयस्त यंत्रणेद्वारे करण्यात येईल.

माझी वसुंधरा अभियान ६.०

पंचायत राज संस्था (PRI) - गट

	ग्रामपंचायत (०१)	लोकसंख्या १० हजार पेक्षा अधिक	३३६
	ग्रामपंचायत (०२)	लोकसंख्या ५ हजार ते १० हजार	१,३८३
	ग्रामपंचायत (०३)	लोकसंख्या ३ हजार ते ५ हजार	३,२३१
	ग्रामपंचायत (०४)	लोकसंख्या २ हजार ते ३ हजार	५,२१३
	ग्रामपंचायत (०५)	लोकसंख्या १.५ हजार ते २ हजार	४,९००
	ग्रामपंचायत (०६)	लोकसंख्या १ ते १.५ हजार	६,८१३
	ग्रामपंचायत (०६)	लोकसंख्या १ हजार पेक्षा कमी	६,०१९
ग्रामीण			२७,८९५

टीप: सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था आपल्या लोकसंख्येनुसार संबंधित गटात स्पर्धा करतील.
सदर लोकसंख्येचे गट २०११ च्या जनगणना अहवालानुसार तयार करण्यात आले आहेत.

प्राथमिक माहिती संकलन

पंचायत राज संस्थांची माहिती

स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे नाव आणि प्रकार

स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे भौगोलिक क्षेत्रफळ

लोकसंख्या

ग्रामपंचायतीमधील घरांची संख्या

प्रशासकीय प्रमुख यांचा तपशील (नाव, संपर्क क्रमांक)

गट विकास अधिकारी यांचा तपशील (नाव, संपर्क क्रमांक)

समन्वय (नोडल) अधिकारी यांचा तपशील

(नाव, पदनाम, संपर्क क्रमांक)

अधिकृत सोशल मिडिया पेज किंवा संकेतस्थळाची लिंक

टीप: सदर लोकसंख्येचे गट २०११ च्या जनगणना अहवालानुसार तयार करण्यात आले आहेत.

मार्गदर्शक सूचना

जिओटॅगिंगसाठी मार्गदर्शक सूचना

माझी वसुंधरा अभियान ६.० अंतर्गत छायाचित्रे जिओटॅग करण्यासाठीच्या सूचना:

- ❖ मोबाईलमध्ये प्ले स्टोर उघडा, जिओटॅगिंग ॲप्स शोधा, सूचीमधून कोणतेही जिओ-टॅगिंग ॲप डाउनलोड करा आणि इंस्टॉल करा.
- ❖ जिओटॅगिंग ॲप उघडा आणि पूर्वी/दरम्यान/नंतरची छायाचित्रे घेताना एकाच ठिकाणाहून (angle) क्लिक करा.
- ❖ क्लिक केलेली जिओटॅग छायाचित्रे फोल्डरमध्ये सेव्ह करा.
- ❖ छायाचित्रे अपलोड करण्यापूर्वी त्यांची Size १ ते २ MB असल्याची खात्री करा.

भूमी थीमॅटीक क्षेत्रासाठी : प्रत्येक ठिकाणाची (वृक्षारोपण करण्यापूर्वी/दरम्यान/नंतर) विविध टप्प्यांवरील (आधी-दरम्यान-नंतर) जिओ-टॅग केलेली छायाचित्रे पीडीएफ (PDF) स्वरूपात एकत्र संकलित करून अपलोड करावीत.

सर्व जिओटॅग केलेल्या छायाचित्रांमध्ये खालील घटक असल्यानंतरच छायाचित्रे वैध मानले जातील:

- ❖ अक्षांश आणि रेखांश
- ❖ दिनांक (जेव्हा छायाचित्र काढण्यात आली.)
- ❖ ठिकाणाचे नाव

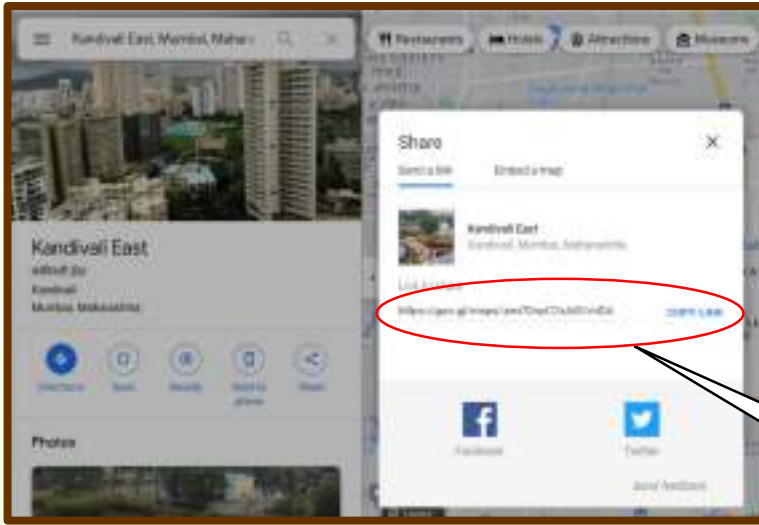
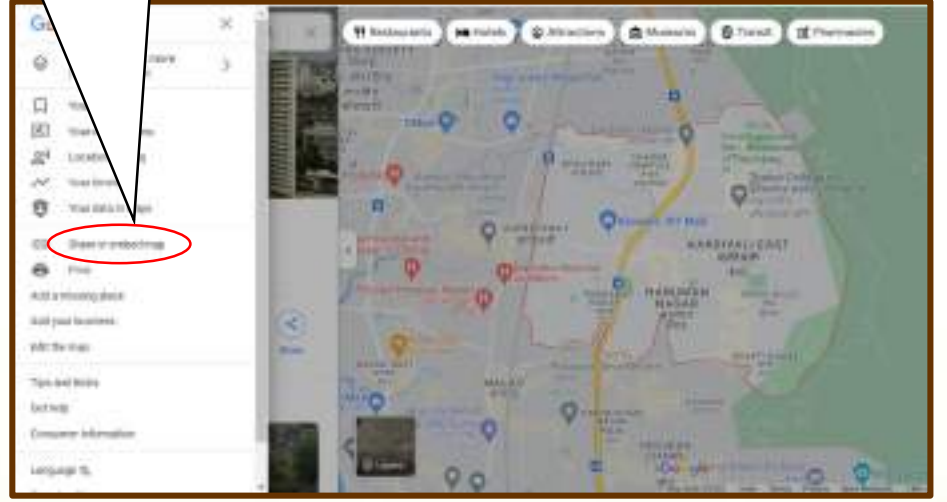
जिओटॅग छायाचित्रांसाठी मार्गदर्शक सूचना

छायाचित्रे वैध मानली जाण्यासाठी खालील तपशील जिओटॅग केलेल्या छायाचित्रांवर नमूद असणे आवश्यक आहे:

१. पंचायत राज संस्थेचे नाव
२. जिल्ह्याचे नाव
३. अक्षांश (Longitude) आणि रेखांश (Latitude)
४. दिनांक आणि वेळ

टप्पा ३: शेअर किंवा एंबेड मॅप यावर क्लिक करा.

टप्पा ४: लिंक कॉपी करा आणि आवश्यक त्या ठिकाणी पेस्ट करा.

स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी निर्देशकांमध्ये दिलेल्या गुगल मॅप लिंक डेस्कटॉप असेसारद्वारे तपासल्या जातील. फिल्ड मूल्यांकनासाठी, असेसरला समान लिंक दिली जाईल. त्यामुळे, स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी अचूक गुगल मॅप लिंक पुरवावी.

IEC/प्रचारात्मक उपक्रमांच्या

छायाचित्रांसाठी मार्गदर्शक सूचना

- जनजागृती उपक्रमांसाठी सादर केलेली सर्व छायाचित्रे ही उपक्रम ज्या तारखेला झाला त्या तारखेसह जिओटॅग केलेली असावीत.
- प्रत्येक उपक्रमासाठी, उपक्रमाची पार्श्वभूमी/बॅनर स्पष्टपणे दर्शवेल, असे किमान एक छायाचित्र काढणे आवश्यक आहे.
- बॅनरवर माझी वसुंधरा अभियान ६.० व MissionLiFE चे बोधचिन्ह (लोगो) व नाव असणे आवश्यक आहे.
- बॅनरवर कार्यक्रमाचे शीर्षक असावे. उदाहरणार्थ, जर वातावरणीय बदलाविषयी जनजागृती निर्माण करणारा उपक्रम असेल तर “वातावरणीय बदलाबाबत जागरूकता” असे स्पष्ट शीर्षक असावे.
- छायाचित्रात कार्यक्रमात सहभाग घेतलेल्या सहभागींचा समावेश असणे आवश्यक आहे.
- जनजागृती उपक्रमांमध्ये वातावरणीय बदलाची मूलभूत व्याख्या, संकल्पना, शासकीय नियम आणि धोरण आणि त्या विषय/निर्देशकासंबंधी राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय परिस्थिती या मुद्द्यांचा समावेश असावा.
- #majhivasundhara आणि #MissionLiFE हे हॅशटॅग वापरून समाज माध्यमावर उपक्रम व कार्यक्रमांच्या पोस्ट कराव्या.

थीमॅटिक क्षेत्र

भूमी

एकूण गुण: ४,०७५

१. भूमी (ग्रामीण) – ४,०७५

१.१ हरित आच्छादन आणि जैवविविधता

२,५७५

१.२ घनकचरा व्यवस्थापन

१,५००

१.१

हरित आच्छादन आणि जैवविविधता

अ.क्र.	कृती बिंदू	गुण
१.१.१	माझी वसुंधरा अभियानादरम्यान लावलेली आणि जगवलेली एकूण झाडे	१,५००
१.१.२	नवीन हरित क्षेत्रांचा विकास व देखभाल	३००
१.१.३	जिओटॅगिंगसह वृक्षगणना- तयारी व प्रकाशन	१२५
१.१.४	रोपवाटिकेची निर्मिती	१००
१.१.५	लोकजैवविविधता नोंदवही (PBR) तयारी आणि दस्तऐवजीकरण	१५०
१.१.६	बीज संकलन केंद्र	१५०
१.१.७	वातावरण अनुकूल शेती	२५०
एकूण		२,५७५

वृक्षारोपण हे आपल्या पृथ्वीचे आणि परिसंस्थेचे रक्षण करण्यासाठीचे एक आवश्यक पाऊल आहे. झाडे हवेतील कार्बन डायऑक्साइड शोषून, झाडे आणि मातीमध्ये कार्बन साठवून, वातावरणात ऑक्सिजन सोडून वातावरणीय बदल रोखण्यास मदत करतात. सदर निर्देशिकाद्वारे स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी वृक्षारोपण मोहीमा हाती घेतल्या होत्या की नाही आणि त्यांनी लावलेल्या एकूण झाडांपैकी (स्थानिक झाडांसह) किती झाडे जगवली आणि त्यांची काळजी घेतली का हे तपासले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० अंतर्गत लागवड केलेल्या व जगवलेल्या वृक्षांची (सर्व स्थानिक प्रजाती आणि बांबूसह) एकूण संख्या (Relative Marking)	२००
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान लागवड केलेल्या आणि जगवलेल्या एकूण वृक्षांपैकी स्थानिक वृक्षांची एकूण संख्या (Relative Marking)	३००
३.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान लागवड केलेल्या आणि जगवलेल्या एकूण वृक्षांपैकी बांबूची एकूण संख्या (Relative Marking)	५००
४.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान लागवड केलेल्या आणि जगवलेल्या एकूण वृक्षांपैकी खस / शेवगा वृक्षांची एकूण संख्या (Relative Marking)	३००
५.	अपकीप (Upkeep): माझी वसुंधरा अभियान १.०, २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान लावलेले आणि जगवलेले वृक्षांची एकूण संख्या (Relative Marking)	२००

आवश्यक तपशील:

- ☐ लागवड केलेल्या आणि जगवलेल्या वृक्षांची एकूण संख्या (सर्व स्थानिक प्रजाती आणि बांबूसह)
- ☐ लावलेल्या आणि जगवलेल्या स्थानिक वृक्षांची, बांबूची आणि खस / शेवगा वृक्षांची संख्या
- ☐ स्थानाचे तपशील: संपूर्ण पत्ता, प्रकल्पाचे गुगल मॅपवरील स्थान इत्यादी माहिती विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये.
- ☐ भूखंडावर वृक्षारोपण: विकसित केलेली एकूण हरित क्षेत्रे चौरस मीटर (चौ. मी.) मध्ये
- ☐ रस्त्याच्या कडेला वृक्षारोपण: रस्त्याच्या कडेला करण्यात आलेल्या वृक्षारोपणाची एकूण लांबी (मीटर मध्ये).
- ☐ वृक्षारोपण उपक्रमांचे कार्यरिभ आदेश आणि कार्य पूर्णत्वाचे प्रमाणपत्र.
- ☐ वृक्षारोपण उपक्रमाची आर्थिक माहिती: अंतिम पावत्यांसह सर्व देयके. जर, वृक्षारोपण व्यावसायिक सामाजिक जबाबदारी (CSR) च्या माध्यमातून झाले असेल तर त्याची पोचपावती सादर करावी.
- ☐ पुढील १-२ वर्षासाठी आवश्यक असलेल्या देखभालीसाठीची योजना.
- ☐ टप्प्यानुसार (आधी-दरम्यान-नंतर) जिओटॅग केलेली छायाचित्रे. (अधिक तपशील वर दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये जोडलेला आहे.)
 - वृक्षारोपण कार्यक्रमापुर्वी (Size १ ते २ MB)
 - वृक्षारोपण कार्यक्रमादरम्यान (Size १ ते २ MB)
 - माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या शेवटच्या दोन महिन्यांत.(Size १ ते २ MB)-
 - **वरील सर्व छायाचित्रे त्याच ठिकाणाहून (अँगलमध्ये) क्लिक केले असावेत.**
- ☐ **सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.**
- ☐ **स्थानिक स्वराज्य संस्थेने भरलेली माहिती माझी वसुंधरा अभियान १.०, २.०, ३.०, ४.०, ५.० दरम्यान MIS मध्ये भरलेल्या माहितीशी जुळत नसल्यास, कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत. (केवळ अपकीपसाठी लागू)**

SDG १५: जमिनीवरील
जीवन

१५.२ : सर्व प्रकारच्या जंगलांच्या शाश्वत व्यवस्थापनाच्या अंमलबजावणीला चालना देणे, जंगलतोड थांबवणे, खराब झालेली जंगले पुनर्संचयित करून जागतिक स्तरावर वनीकरण आणि पुनर्वनीकरण लक्षणीय वाढ करणे.

१५.५ : नैसर्गिक अधिवासांचा न्हास कमी करण्यासाठी, जैवविविधतेचे नुकसान थांबवण्यासाठी आणि धोक्यात आलेल्या प्रजातींचे संरक्षण आणि विलुप्त होण्यापासून रोखण्यासाठी तातडीने आणि महत्त्वपूर्ण

स्थानिक प्रजातींच्या वृक्षांची सूचक यादी

दक्षिण उष्णकटिबंधीय निम-सदाहरित वने

१. टर्मिनलिया पॅनिक्युलाटा (किंजल)
२. मेमोसायलॉन अंबेलेटम (अंजनी)
३. टर्मिनलिया चेबुला (हिरडा)
४. सिझिजियम क्युमीनी (जांभूळ)
५. ओलिया डायोसिया (परजामुन)
६. मॅगीफेरा इंडिका (आंबा)
७. ऍक्टिनोडाफ्ने हुकेरी (पिसा)

दक्षिण उष्णकटिबंधीय ओलसर पर्णपाती वने

१. टेक्टोना ग्रॅंडिस (सागवान)
२. टर्मिनलिया टोमेंटोसा (ऐन)
३. डेलबर्गिया लॅटिफोलिया (शिशम)
४. आदिना कार्डिफोलिया (हलदू)
५. मधुका इंडिका (मोहा)
६. टेरोकार्पसमासुंपियम (बिजा)
७. मित्राज्ञा परविप्लोरा (कलाम)
८. सालमालिया मालाबारिकम (सेमल)

दक्षिणी उष्णकटिबंध काटेरी वने

१. अकेशिया अरेबिका (बाबुल)
२. अकेशिया ल्युकोफ्लेका (हिवर)
३. झिझिफस जुजुबा (बोर)
४. बुटीया मोनोस्पेर्ना (पलास)
५. बेलानिट्स रेक्सबर्गी (हिगणबेट)

मनरेगा योजनेद्वारे शिफारस केलेल्या झाडांची यादी

१. टर्मिनलिया अर्जुन (अर्जुन)

२. टर्मिनल इलिप्टिका (आसन)

३. साराचा अशोक (अशोक)

४. टर्मिनलिया बेलिरिका (बेहेडा)

५. एगल मार्मेलोस (बेल)

६. ओरोक्सिलम इंडिकम (टेटू)

७. गार्डेनिया गम्मीफेरा (डिकेमाली)

८. टेरोकार्पस सॅटलिनस (रक्त चंदन)

९. सपिंडस मुकोरोसी (रिठा)

१०. ग्मेलिना आर्बोरिया (शिवन)

११. सिम्प्लोकोस रेसमोसा (लोधरा)

१२. पोंगामिया पिनाटा (करंज)

बांबू/शेवगा /खसची लागवड

लागवडीसाठी योग्य बांबूच्या प्रजाती

1. बांबूसा टूलडा
2. डेंड्रोकेलामास ब्रॅंडीसी
3. बांबूसा बल्कोवा
4. डेंड्रोकेलामास स्टोकसी
5. डेंड्रोकेलामास स्त्रीकटस
6. बांबूसा अस्पेर

टिशू कल्चर केलेल्या रोपांची उपलब्धता

1. ईशवेद बायोटेक लॅब्स प्रा. लि.
2. अलमॅक बायोटेक लॅब्स प्रा. लि. , लातूर
3. ग्रोमोर बायोटेक प्रा. लि., तमिळनाडू

लागवडीसाठी योग्य जागा

निकृष्ट जमिनीवर लागवड करणे

रस्त्यालगत लागवड

आंतरपीक लागवड

नदीकाठी लागवड

टीप: स्थानिक स्वराज्य संस्था राष्ट्रीय बांबू मिशनने सुचवलेल्या प्रजाती लावू शकतात:

<https://nbm.da.gov.in/Bamboo-Species>

१.१.१

माझी वसुंधरा अभियानादरम्यान लावलेली आणि जगवलेली एकूण झाडे

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

हरित क्षेत्र हे प्रदूषणाचे परिणाम कमी करण्यास मदत करतात. हा निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थानी देवराई, पंचवटी आणि घनवनाची निर्मिती तसेच अमृत वन, स्मृती वन, जैवविविधता उद्यान, पक्षी उद्यान, इत्यादी प्रकारच्या हरित क्षेत्रांची निर्मितीस व देखभालीस महत्व दिले आहे का हे तपासतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	नव्याने तयार केलेल्या हरित क्षेत्रांची (देवराई/पंचवटी/घनवन/मियावकी/ नगरवनसह) संख्या <u>तयार केलेल्या हरित क्षेत्रांच्या संख्येच्या आधारे मूल्यांकन केले जाईल. तयार करण्यात आलेल्या प्रत्येक हरित क्षेत्राला २० गुण मिळतील.</u>	१००
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान तयार करण्यात आलेले हरित क्षेत्रांचे देवराई/पंचवटी/घनवन/मियावकी/ नगरवनसह) एकूण एकत्रित क्षेत्र (Relative Marking)	१००
३.	अपकीप (Upkeep): माझी वसुंधरा अभियान १.०, २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान तयार केलेल्या हरित क्षेत्राची देखभाल <u>देखभाल करण्यात आलेल्या प्रत्येक हरित क्षेत्राला ०५ गुण मिळतील.</u>	१००

आवश्यक तपशील :

- ☐ नवीन तयार केलेल्या हरित क्षेत्रांचा (देवराई/पंचवटी/घनवन/नगर वन /मियावाकी/ नगरवनसह) तपशील : क्षेत्रफळ आणि वापर - विहित एक्सेल स्वरूपात
- ☐ प्रकल्पाच्या प्रगतीनुसार विविध टप्प्यांवरील (आधी-दरम्यान-नंतर) जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- ☐ नव्याने तयार केलेल्या हरित क्षेत्राचे कार्यारंभ आदेश आणि आर्थिक प्रगती अहवाल.
- ☐ नव्याने तयार केलेल्या हरित क्षेत्रांच्या विहित एक्सेल फॉर्मॅटमध्ये तयार केलेल्या हरित क्षेत्रांचा तपशील.
- ☐ गुगल मॅपवर स्थान.
- ☐ माझी वसुंधरा १.०, २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान तयार केलेल्या हरित क्षेत्रासाठी पुढील १-२ वर्षासाठी देखभाल योजना (देखभाल यंत्रणेचा उल्लेख करणे आवश्यक)
- ☐ या निर्देशकासाठी, हरित क्षेत्र म्हणजेच, किमान ७०% क्षेत्र ज्यावर झाडे, झुडपे इ. आहेत. हरित क्षेत्र विकासासाठी किमान क्षेत्राची आवश्यकता:
 - अमृत शहरांसाठी = १०,००० चौ. फुटांपेक्षा कमी नसलेले क्षेत्रफळ
 - अमृत शहरांमध्ये समावेश नसलेल्या शहरांसाठी = ५,००० चौ. फुटांपेक्षा कमी नसलेले क्षेत्रफळ
- ☐ सादर केलेले दस्तऐवज वैध / सुवाच्य नसल्यास आणि Google लिंक चुकीची असल्यास या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेने भरलेली माहिती माझी वसुंधरा अभियान १.०, २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान MIS मध्ये भरलेल्या माहितीशी जुळत नसल्यास, कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत. (केवळ अपकीपसाठी (Upkeep) लागू)

SDG १५: जमिनीवरील जीवन

१५.५ : नैसर्गिक अधिवासांचा न्हास कमी करण्यासाठी, जैवविविधतेचे नुकसान थांबवण्यासाठी आणि धोक्यात आलेल्या प्रजातींचे संरक्षण आणि विलुप्त होण्यापासून रोखण्यासाठी तातडीने आणि महत्त्वपूर्ण कारवाई करणे

१५.९: २०३० पर्यंत, पारिस्थितिक प्रणाली आणि जैवविविधता मूल्ये राष्ट्रीय आणि स्थानिक नियोजन, विकास प्रक्रिया, गरिबी कमी करण्याच्या धोरणे आणि खात्यांमध्ये एकत्रित करणे.

पंचवटी वृक्षारोपण

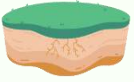
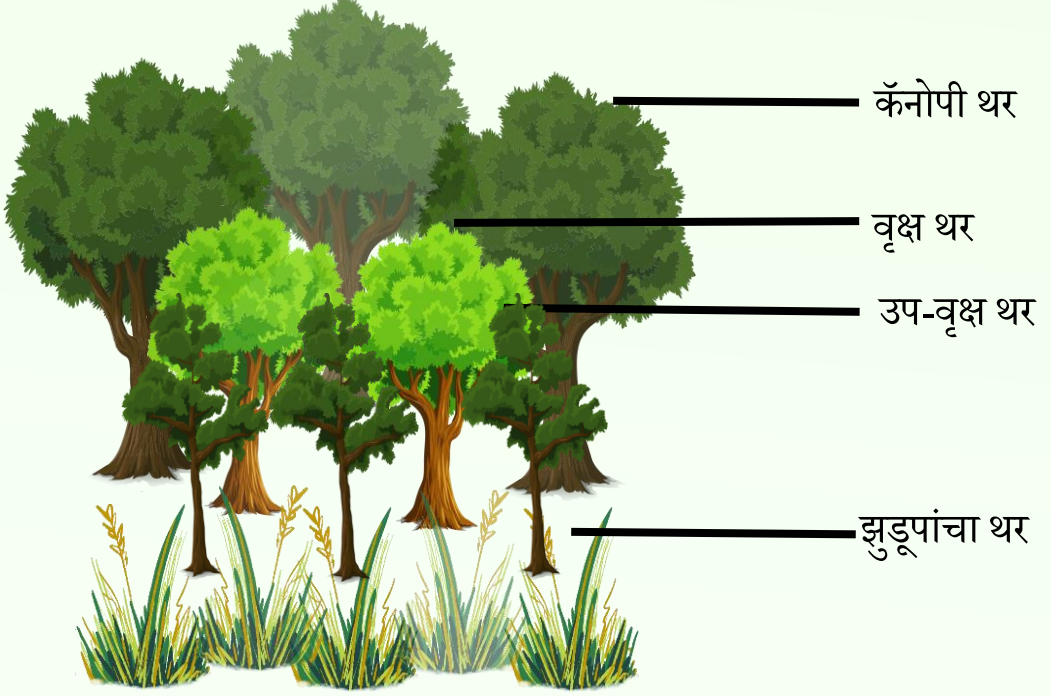
देवराई वृक्षारोपण

SACRED GROVE										DEVRAI PLANTATION PLAN									
P A R K I N G										P A R K I N G									
Estimate										Estimate									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140
141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160
161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180
181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200
201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220
221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240
241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260
261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280
281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300
301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320
321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340
341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360
361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380
381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400
401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420
421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440
441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460
461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480
481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500
501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520
521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540
541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559	560
561	562	563	564	565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576	577	578	579	580
581	582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600
601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614	615	616	617	618	619	620
621	622	623	624	625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636	637	638	639	640
641	642	643	644	645	646	647	648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660
661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680
681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696	697	698	699	700
701	702	703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720
721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735	736	737	738	739	740
741	742	743	744	745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757	758	759	760
761	762	763	764	765	766	767	768	769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780
781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792	793	794	795	796	797	798	799	800
801	802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816	817	818	819	820
821	822	823	824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840
841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856	857	858	859	860
861	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878	879	880
881	882	883	884	885	886	887	888	889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900
901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912	913	914	915	916	917	918	919	920
921	922	923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936	937	938	939	940
941	942	943	944	945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960
961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978	979	980
981	982	983	984	985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999	1000

टीप : वृक्षारोपण योजनेसंबंधीत अधिक माहिती जाणून घेण्यासाठी देवराई फाउंडेशन यांची माहितीपुस्तिका खाली दिलेल्या लिंकवर पहा.

https://majhivasundhara.in//assets/docs/Devrai_Foundation.pdf

मियावाकी वन वृक्षारोपण

जागेची निवड:

निकृष्ट / नापीक
जमीन निवडा.

माती तयार करणे:

- माती सर्वेक्षण करा
- सॅट्रिय पदार्थ टाकून मातीचा दर्जा सुधारा.
- मातीमध्ये हवा/पाण्याचा निचरा होईल हे सुनिश्चित करा

वृक्षांची निवड:

- मूळ/स्वदेशी झाडांच्या प्रजाती निवडा.
- झाडे, झुडुपे आणि ग्राउंड कव्हर यांचे मिश्रण सुनिश्चित करा.
- विविध वाढ दर असलेल्या झाडांच्या प्रजातींचा समावेश करा.

वृक्षारोपण मांडणी:

- दाट लागवड मांडणी तयार करा (प्रति चौरस मीटर 3-5 रोपे).
- वेगवेगळ्या प्रजाती मिसळा.

वृक्षारोपण प्रक्रिया:

लागवडीसाठी खड्डे खणणे.
सॅट्रिय पदार्थ मिसळा,
रोपे लावा आणि क्षेत्र
आच्छादित करा.

देखभाल:

रोपांना नियमित पाणी द्या
(पहिली २-३ वर्षे) आणि तण
काढा.

देखरेख आणि वाढ:

- जंगलाच्या वाढीवर लक्ष ठेवा
- ३-४ वर्षांनी जंगल स्वावलंबी झाले पाहिजे.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्र) वृक्ष संरक्षण व जतन अधिनियम १९७५, प्रकरण ४, कलम ७ (ब), मध्ये “डिसेंबर १९९६ पूर्वी एकदा आणि त्यानंतर दर पाच वर्षांनी एकदा, स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या अधिकार क्षेत्रातील सर्व जमीनीवरील अस्तित्वात असलेल्या सर्व वृक्षांची वृक्षगणना करणे अनिवार्य आहे.” जुलै २०२१ मध्ये पुरातन वृक्षांची संकल्पना मांडण्यासाठी आणि “GIS आधारित वृक्षगणना किंवा इतर कोणत्याही आधुनिक तंत्रज्ञानासारख्या नवीन तांत्रिक माध्यमांचा वापर करून” दर पाच वर्षांनी वृक्षगणना अनिवार्य करण्यासाठी या कायद्यात सुधारणा करण्यात आली. वृक्षगणना वृक्ष आच्छादन आणि प्रजातींच्या विविधतेसाठी आधाररेखा प्रदान करते. माहितीचा उपयोग वृक्षांच्या देखभालीसाठी आणि संवर्धनाशी संबंधित विविध उपक्रमांसाठी उपाययोजना आणि विकास करण्यासाठी केला जाऊ शकतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण	
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० पूर्वी वृक्षगणना अहवाल तयार आणि प्रकाशित केलेला आहे का? (जिओटॅगिंगसह)			
	होय	५०		
	नाही	०		
१ (अ)	होय असल्यास, माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान वृक्ष गणना अहवाल अद्ययावत आणि प्रकाशित केला आहे का? (जिओटॅगिंगसह)		७५	
	होय	२५		
	नाही	०		
१ (ब)	नाही असल्यास, माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान अहवालाची स्थिती			
	जिओटॅगिंगसह वृक्ष गणना – अहवाल १००% तयार व प्रकाशित			७५
	जिओटॅगिंगसह वृक्ष गणना – अहवाल ५०% तयार व प्रकाशित			३०
	जिओटॅगिंगसह वृक्ष गणना – अहवाल ५०% हून कमी तयार व प्रकाशित			०
२.	पुरातन वृक्षांची यादी – अद्ययावत आणि प्रकाशित		२५	
३.	पुरातन वृक्षांचा संरक्षण आराखडा		२५	
	होय	२५		
	नाही	०		

आवश्यक तपशील:

- ☐ स्थानिक संस्थेच्या संकेतस्थळावर, स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणाने अधिकृत केलेल्या वृक्षगणना अहवालाची लिंक - जिओटॅगिंगसह (पुरातन वृक्षगणना अहवालासह)
- ☐ वृक्षगणना अहवाल आणि जिओटॅगिंगसह पुरातन वृक्षांची अद्ययावत यादी – ही यादी ULB च्या अधिकृत संकेतस्थळावर प्रकाशित केली तरच स्वीकारली जाईल.
- ☐ रितसर शिक्का मारलेली वृक्षगणना अहवालाची प्रत.
- ☐ पुरातन वृक्षांचा संरक्षण आराखडा
- ☐ स्थानिक वृक्ष प्राधिकरणाकडून जिओटॅगिंगसह वृक्षगणना अहवालाची स्थिती दर्शवणारी हमीपत्राची प्रत.
- ☐ पुरातन वृक्षांसह सर्व वृक्षांचे जिओटॅगिंग करणे अनिवार्य आहे. **जिओटॅगिंग न केल्यास कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.**

टीप: अहवाल १००% तयार आणि प्रकाशित – स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या १००% क्षेत्रफळाचा समावेश

अहवाल ५०% तयार आणि प्रकाशित – स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या ५०% क्षेत्रफळाचा समावेश

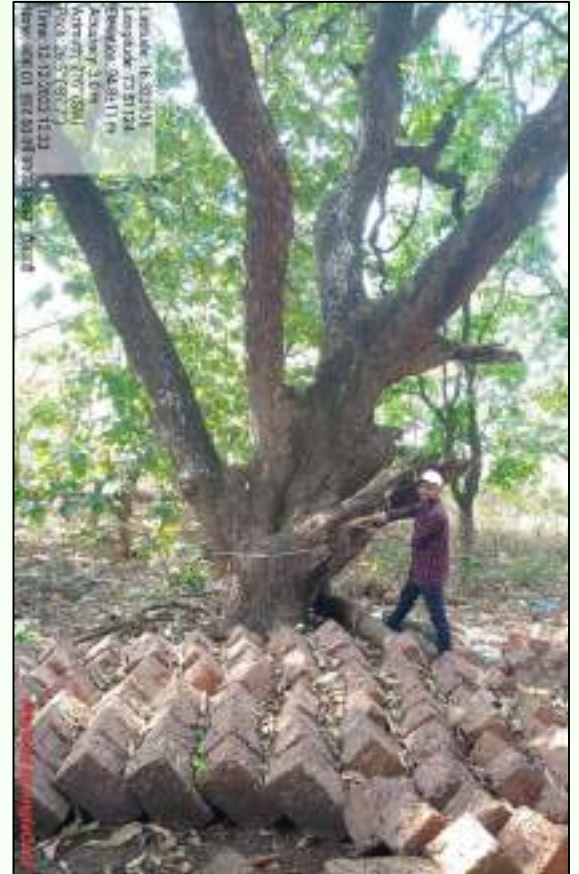
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/ सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १५: जमिनीवरील जीवन

१५.५ : नैसर्गिक अधिवासांचा न्हास कमी करण्यासाठी, जैवविविधतेचे नुकसान थांबवण्यासाठी आणि धोक्यात आलेल्या प्रजातींचे संरक्षण आणि विलुप्त होण्यापासून रोखण्यासाठी तातडीने आणि महत्त्वपूर्ण कारवाई करणे.

१५.१ : आंतरराष्ट्रीय करारांच्या बंधनांनुसार स्थानिक आणि अंतर्देशीय गोड्या पाण्याच्या साठ्यांचे संवर्धन, पुनर्संचयित आणि शाश्वत वापर आणि त्यांच्या सेवा, विशेषतः जंगले, पाणथळ प्रदेश, पर्वत आणि कोरडवाहू यांच्या संवर्धनाची खात्री करणे.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

रोपवाटिका ही रोपे लागवडीसाठी तयार होईपर्यंत त्यांना अनुकूल परिस्थितीत ठेवण्यासाठी निर्माण केली जाणारी एक व्यवस्थापित जागा आहे. हा निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थेने त्यांच्या क्षेत्रात वनीकरण आणि वृक्षारोपण या सारख्या उपक्रमांसाठी केलेल्या प्रयत्नांचे मूल्यमापन करतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	रोपवाटीकेची एकूण क्षमता (चौ. मी) (Relative Marking)	४०
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान रोपवाटीकेत उपलब्ध असलेल्या आणि/किंवा विक्री केलेल्या रोपांची संख्या (उंची-४ फुटांहून अधिक) (Relative Marking)	६०

आवश्यक तपशील :

- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या क्षेत्रात खाजगी रोपवाटिकांसह तयार केलेल्या रोपवाटिकांची संख्या.
- ☐ तयार केलेल्या प्रत्येक रोपवाटिकेची क्षमता चौरस मीटरमध्ये (चौ.मी.)
- ☐ गुगल मॅपवर रोपवाटिकेचे स्थान .
- ☐ रोपवाटीकेचे क्षेत्र.
- ☐ जिओटॅग केलेले छायाचित्र (Size १ ते २ MB) .
- ☐ रोपवाटिकेचा आराखडा (प्रजातींचे विभाजन, देखभाल इत्यादी.)
- ☐ रोपवाटिकेद्वारे उपलब्ध आणि/किंवा विक्री केलेल्या रोपांची संख्या खालील तपशीलांसह: नाव, प्रजाती, विक्रीची संख्या, उंची इ.- विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये.
- ☐ मोजमापासाठीच्या एककांचे रूपांतरण : १ चौ. किमी = १०,००,००० चौ. मी.
- ☐ सादर केलेले दस्तऐवज वैध / सुवाच्य नसल्यास किंवा गुगल लिंक चुकीची असल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १५: जमिनीवरील जीवन

१५.१ : आंतरराष्ट्रीय करारांच्या बंधनानुसार स्थानिक आणि अंतर्देशीय गोड्या पाण्याच्या साठ्यांचे संवर्धन, पुनर्संचयित आणि शाश्वत वापर आणि त्यांच्या सेवा, विशेषतः जंगले, पाणथळ प्रदेश, पर्वत आणि कोरडवाहू यांच्या संवर्धनाची खात्री करणे.

१.१.४

रोपवाटिकेची निर्मिती

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

लोकांच्या जैवविविधता नोंदणी (PBR) मध्ये स्थानिक जैविक संसाधनांची उपलब्धता आणि ज्ञान, त्यांचा औषधी वापर किंवा त्याच्याशी संबंधित इतर कोणत्याही पारंपारिक ज्ञानाची सर्वसमावेशक माहिती असते. शाश्वत पद्धतीने संसाधनांच्या भविष्यातील व्यवस्थापनासाठी हे रजिस्टर आधाररेखा तयार करते. स्थानिक संस्थांनी एखाद्या विशिष्ट क्षेत्राच्या लँडस्केप आणि लोकसंख्येसह जैविक संसाधनांचे संरक्षण आणि दस्तऐवजीकरण यांना प्रोत्साहन देण्यास महत्त्व दिले आहे की नाही ही बाब या निर्देशकाद्वारे तपासली जाईल.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान BMC ने घेतलेल्या बैठकांची संख्या (प्रत्येक बैठकीसाठी ५ गुण)	२०
२.	लोकजैवविविधता नोंदवही (PBR): माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या आधी आणि दरम्यान BMC द्वारे तयार आणि मंजूर झाली असल्यास.	३०
३.	महाराष्ट्र राज्य जैवविविधता मंडळाला (MSBB) लोकजैवविविधता नोंदवही (PBR) सादर केल्यास.	२०
४.	जैवविविधता व्यवस्थापन समिती (BMC) कृती आराखडा	३०
५.	जैवविविधता कायदा, २००२ वरील क्षमता वृद्धी कार्यक्रमांची एकूण संख्या (प्रत्येक कार्यक्रमासाठी ५ गुण)	१०
६.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान जैवविविधता व्यवस्थापन आराखडा तयार आणि सादर केला	४०

आवश्यक तपशील :

- ☐ जैवविविधता व्यवस्थापन समितीचे (BMC) गठित झाल्याचे आदेश/पत्र आणि सदस्य यादीची प्रत.
- ☐ BMC ने दरवर्षी आयोजित केलेल्या किमान चार बैठकांच्या सूचना. माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या कालावधीत दर तीन (३) महिन्यांनी एकदा बैठक आयोजित केली पाहिजे- इतीवृत्तांच्या प्रतीसह सादर करणे.
- ☐ BMC ने ज्या बैठकीत लोकजैवविविधता नोंदवहीला (PBR) मान्यता दिली होती, त्या बैठकीची विषयपत्रिका (अजेंडा) आणि इतीवृत्तांची प्रत
- ☐ PBR BMC ने तयार केले आहे आणि मंजूर केले आहे असे सांगणारे BMC कडून प्रमाणपत्र
- ☐ PBR सादर केल्याची प्रत (PBR तयार आणि प्रकाशित केल्यानंतर तो महाराष्ट्र राज्य जैवविविधता मंडळाला **Maharashtra state Biodiversity Board (MSBB)** ला प्रस्तुत करावा.)
- ☐ राष्ट्रीय जैवविविधता प्राधिकरणाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार BMC कृती आराखड्याची प्रत.
- ☐ जैवविविधता कायदा, २००२- वरील क्षमता वृद्धी कार्यक्रमांचा तपशील पीडीएफ स्वरूपात
- ☐ जैवविविधता वारसा स्थळांची यादी व व्यवस्थापन अहवाल
- ☐ जैवविविधता व्यवस्थापन आराखडाची प्रत

कृती आराखड्यात जैव संसाधनांच्या संवर्धनासाठी नमूद केलेल्या मुद्यांचा समावेश असू शकतो. BMC च्या कर्मचाऱ्यांसाठी आवश्यक असलेले प्रशिक्षण आणि भौगोलिक निर्देशकांच्या (G.I.) नोंदणीसाठी विचारात घेण्यासाठी संभाव्य बाबींची यादी समाविष्ट असू शकते.

<http://nbaindia.org/uploaded/pdf/Guidelines%20for%20BMC.pdf>

- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/ सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

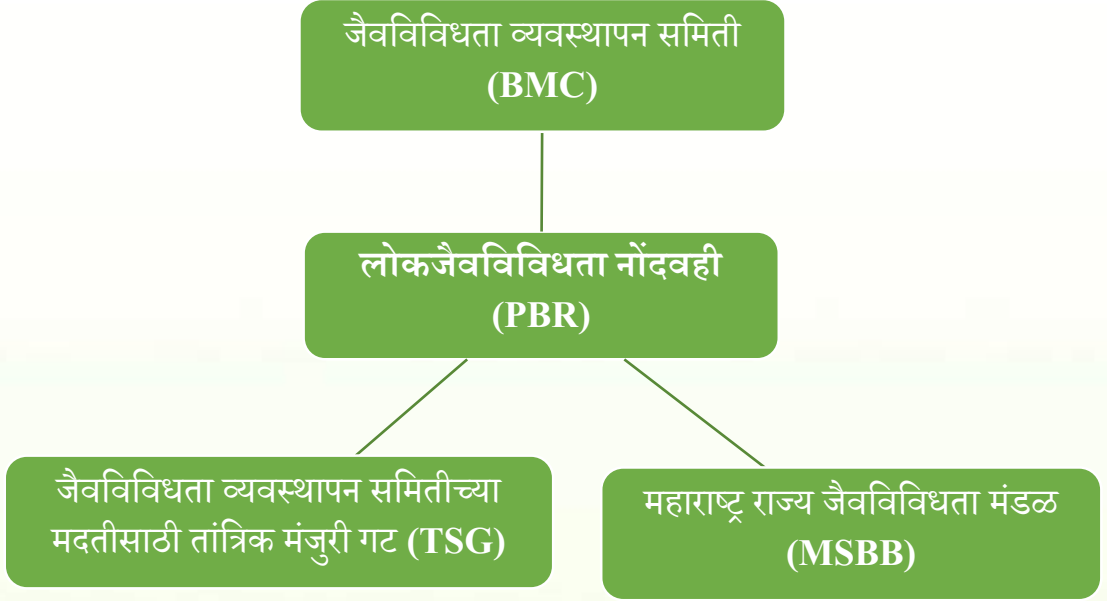
SDG १५: जमिनीवरील जीवन

१५.५ : नैसर्गिक अधिवासांचा न्हास कमी करण्यासाठी, जैवविविधतेचे नुकसान थांबवण्यासाठी आणि धोक्यात आलेल्या प्रजातींचे संरक्षण आणि विलुप्त होण्यापासून रोखण्यासाठी तातडीने आणि महत्त्वपूर्ण कारवाई करणे.

१५.९: २०३० पर्यंत, पारिस्थितिक प्रणाली

आणि जैवविविधता मूल्ये राष्ट्रीय आणि स्थानिक नियोजन, विकास प्रक्रिया, गरिबी कमी करण्याच्या धोरणे आणि खात्यांमध्ये एकत्रित करणे.

लोकजैवविविधता नोंदवही (PBR) तयार करण्याची पद्धत

- जैवविविधता व्यवस्थापन समितीची वैधता ५ वर्षे आहे.
- समितीमध्ये एक निर्वाचित अध्यक्ष आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थेने नामनिर्देशित केलेले सहा सदस्य असतात, ज्यात एक तृतीयांश महिला सदस्य असतात.
- त्यानंतर तांत्रिक मंजूरी गटांद्वारे मूल्यमापन केलेला अहवाल अंतिम मंजूरीसाठी महाराष्ट्र राज्य जैवविविधता मंडळाकडे सादर केला जातो. जर अहवाल राष्ट्रीय जैवविविधता प्राधिकरण (NBA) च्या अटी आणि नियमांचे पालन करत असेल तर संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेला PBR च्या वैधतेबद्दल प्रमाणपत्र जारी केले जाते.
- PBR चे प्रमाणित स्वरूप आणि राष्ट्रीय जैवविविधता समितीने परिभाषित केलेले आवश्यक नियम आणि PBR नियमांनुसार अहवाल तयार करणे अपेक्षित आहे.

<http://nbaindia.org/uploaded/pdf/PBR%20Format%202013.pdf>

बीज संकलन केंद्र हे निरनिराळ्या वृक्ष प्रजातींच्या बिया संरक्षित करून योग्य परिस्थितीत ठेवण्याचे ठिकाण आहे. स्थानिक वृक्ष प्रजातींचे बीज संकलन केंद्र हे विशेषतः स्थानिक भागातील किंवा परिसंस्थेतील झाडांच्या बिया आणि स्थानिक समुदायांसाठी सांस्कृतिक, पर्यावरणीय किंवा आर्थिक महत्त्व असलेल्या झाडांच्या बियांचे जतन करण्यावर लक्ष केंद्रित करते. देशी किंवा स्थानिक वृक्ष प्रजातींचे बियाणे गोळा करणे, साठवणे आणि वितरीत करणे यासाठी हे केंद्र काम करू शकतात. हे निर्देशक बियाणे सार्वभौमत्व, वृक्ष विविधता यास प्रेरित करतो .

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	बीज संकलन व बीज गोळे (सीड बॉल) बनवण्याकरिता जनजागृती		२०
२.	बीज संकलन केंद्राची उपलब्धता		३०
	होय	३०	
	नाही	०	
३.	एकूण संकलित आणि साठवलेल्या स्थानिक झाडांच्या बियांचे प्रमाण (किलोमध्ये) (Relative Marking)		५०
४.	बियाणांचा वापर		५०
	बीज गोळे (सीड बॉल) बनवण्यासाठी	२५	
	वृक्षारोपणासाठी	२५	

आवश्यक तपशील:

- घेतलेल्या जनजागृती उपक्रमांची संख्या- विहित केलेल्या एक्सेल स्वरूपात .
- नागरिकांचा सहभाग विहित केलेल्या एक्सेल स्वरूपात.
- बीज संकलन केंद्राच्या स्थानाची गुगल मॅप लिंक.
- संकलित केलेल्या स्थानिक झाडांचे लॉगबुक
- बीज संकलन केंद्रात पॅकेजिंग व लेबलिंग करून जतन केलेल्या बियाणांचे जिओटॅग केलेली छायाचित्र (size १ ते २ MB)
- बीज संकलन केंद्रामधील साठवलेल्या इतर बियाण्याच्या वापराचा कार्यारंभ आदेश -स्थानिक रोपवाटिकेला पुरवठा/ माझी वसुंधरा अभियान ५.० दरम्यान पेरलेले बियाणे (खंदक/ सीसीटी(CCT)/डीप सीसीटी(deep CCT)/ शेताच्या बांधांच्या सीमेवर)
- वापरात आलेल्या बियाणांचे जिओटॅग केलेली छायाचित्रे. (size १ ते २ MB)
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध / सुवाच्य नसल्यास आणि गुगल मॅप लिंक चुकीची असल्यास या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत .

SDG १५: जमिनीवरील
जीवन

१५.२ : सर्व प्रकारच्या जंगलांच्या शाश्वत व्यवस्थापनाच्या अंमलबजावणीला चालना देणे, जंगलतोड थांबवणे , खराब झालेली जंगले पुनर्संचयित करून जागतिक स्तरावर वनीकरण आणि पुनर्वनीकरणात लक्षणीय वाढ करणे.

१५.५ : नैसर्गिक अधिवासांचा न्हास कमी करण्यासाठी, जैवविविधतेचे नुकसान थांबवण्यासाठी आणि धोक्यात आलेल्या प्रजातींचे संरक्षण आणि विलुप्त होण्यापासून रोखण्यासाठी तातडीने आणि महत्त्वपूर्ण

बीज व्यवस्थापन व बीज गोळे

बनवण्याची प्रक्रिया

बीज संकलन

जमिनीवरून गोळा करणे- साग, शिवन, बाभळ इ.

झाडांवरून गोळा करणे- अंजन, बिबळ, इ.

शिडी वापरून गोळा करणे- चंपा, रिठा, इ.

बीज वेचणे

स्फुटनशील शुष्क फळे व अस्फुटनशील शुष्क फळे-
बिया मळणे / घासणे/ आपटणे
उदा. बाभळ, कांचन, बहावा इ.

गरयुक्त फळे

फळ पिळून त्यातील बी काढा, उदा. कडुलिंब, पिंगळ व पुत्रंजीव.

बीज संकलन केंद्र

- बिया योग्यरीत्या सुकवा व त्यांच्यावर योग्य प्रक्रिया करा.
- हे बियाणे स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या बीज संकलन केंद्रात ठेवा.

टीप: अधिक माहितीसाठी ICFRE चे बीज व्यवस्थापन अहवाल वाचा

<https://hindi.icfre.gov.in/UserFiles/File/Books/Forest%20Seed%20Management.pdf>

बीज गोळे बनवण्याची प्रक्रिया

मिश्रण - माती व कंपोस्ट एकत्र करा.

पाणी मिश्रण - माती चिकट होईपर्यंत हळू हळू पाणी मिसळा.

मातीचे गोळे बनवा - थोडी माती घेऊन त्यात छोटा खड्डा करा. त्यात बियाणे टाका आणि त्याचा गोळा बनवा.

सीड बॉल्स सुकवणे - बीज गोळे २४ ते ४८ तासांच्या कालावधीसाठी सुकवा..

वापरा- ठरवलेल्या ठिकाणी बीज गोळे लावा किंवा पसरवा.

बीज संकलन केंद्राची निर्मिती

स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील लोकांनी आणि
विद्यार्थ्यांनी गोळा केलेल्या बिया

स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील बीज संकलन केंद्र

इतर संस्था आणि CSR मार्फत मदत

राष्ट्रीय जनक निधीद्वारे मदत

बीज साठवणूक :

- मातीची भांडी, पुन्हा वापरलेले डब्बे, पुनर्वापर केलेले कागदी लिफाफे किंवा बिया टिकवण्यासाठी पिशव्या यांसारख्या हवाबंद डब्ब्यांना प्राधान्य द्या.

डब्ब्यावर खालील लेबल असावेत :

- बियाणे संग्राहकाचे नाव
- बियाणे गोळा करण्याची तारीख
- प्रजातीचे सामान्य नाव
- प्रजातीचे वैज्ञानिक नाव
- बीज प्रकार
- पारंपारिक उपयोग

स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील बीज संकलन केंद्र :

स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी त्यांच्या आवारात एक लहान कपाट तयार करावे जे बियाणे संकलन केंद्र म्हणून काम करेल. जेथे नागरिक स्थानिक बिया साठवू शकतील. CSR/अन्य कोणतीही संस्था/व्यक्ती केंद्र निर्माण करण्यासाठी आर्थिक सहाय्य करू शकतात.

साठवलेल्या बियाण्याचा वापर

माझी वसुंधरा अभियानात
बीज पेरणी करणे

रोपवाटीकेला पूरवठा

बीज गोळ्यांची निर्मिती

चर/सीसीटी/डीप सीसीटी/शेत
बंधाऱ्यांवर पेरणी करणे

वातावरण अनुकूल शेती ही अशा पद्धतीची शेती आहे जी हवामान बदलाच्या परिणामांशी जुळवून घेऊन उत्पादनक्षमता टिकवून ठेवते किंवा वाढवते. या पद्धतीमध्ये पाण्याचा कार्यक्षम वापर, सेंद्रिय आणि नैसर्गिक शेती, हवामानाशी सुसंगत पीक निवड, मातीचे आरोग्य जपणे, आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर यांचा समावेश होतो. त्यामुळे शेतकऱ्यांना दुष्काळ, पूर, तापमानवाढ यांसारख्या नैसर्गिक आपत्तींना तोंड देता येते, आणि शेती अधिक शाश्वत व उत्पन्नदायक ठरते. हे निर्देशक वातावरण अनुकूल शेती करण्यासाठी प्रेरित करतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान वातावरण अनुकूल शेतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी आयोजित केलेल्या जनजागृती कार्यक्रमांची संख्या (Relative Marking)	७५
२.	FCO मानदंडाचे पालन करणारा कंपोस्ट गुणवत्ता अहवाल.	२५
३.	मृदा आरोग्य कार्ड असलेल्या शेतकऱ्यांची टक्केवारी (Relative Marking)	२५
४.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान ठिबक सिंचन/लघु सिंचन प्रकल्पांतर्गत समाविष्ट शेतजमिनीची टक्केवारी (Relative Marking)	५०
५.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान सेंद्रिय शेती अंतर्गत आणलेल्या शेतजमिनीची टक्केवारी (परिवर्तन कालावधीतील जमिनीसह) (Relative Marking)	५०
६.	मिलेट्स (millets) शेती अंतर्गत समाविष्ट असलेल्या शेतजमिनीची टक्केवारी (Relative Marking)	२५

आवश्यक तपशील:

- ☐ घेतलेल्या जनजागृती उपक्रमांची संख्या नागरिकांचा सहभाग - विहित केलेल्या एक्सेल स्वरूपात
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान अधिकृत प्रयोगशाळांमधून FCO (Fertilizer Control Order) नियमाचे पालन करणाऱ्या कंपोस्ट गुणवत्ता अहवालाची प्रत
- ☐ माती परीक्षणासह शेतजमिनीचा तपशील- विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये .
- ☐ मृदा आरोग्य कार्ड योजनेअंतर्गत मृदा आरोग्य पत्रिकांची प्रत.
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील एकूण शेतजमीन (हेक्टर) मध्ये.
- ☐ सेंद्रिय शेती प्रकल्पांतर्गत समाविष्ट असलेली एकूण शेतजमीन (हेक्टर) मध्ये. नोंदणी प्रमाणपत्र, व्यवहार प्रमाणपत्र आणि PGSI किंवा राष्ट्रीय सेंद्रिय उत्पादन कार्यक्रम (NPOP) द्वारे प्रदान केलेले उत्पादन प्रमाणपत्र.
- ☐ प्रमाणन संस्थेद्वारे प्रदान केलेले परिवर्तन कालावधी प्रमाणपत्र.
- ☐ तालुका कृषी अधिकारी यांनी प्रमाणित केल्यानुसार ठिबक सिंचन/लघु सिंचन प्रकल्पांतर्गत समाविष्ट असलेली एकूण शेतजमीन (हेक्टरमध्ये)
- ☐ प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजनेचा लाभ घेतलेल्या लाभार्थ्यांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध / सुवाच्य नसल्यास आणि गूगल मॅप लिंक चुकीची असल्यास या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत .

SDG १५: जमिनीवरील जीवन

१५.३: २०३० पर्यंत, वाळवंटीकरणाचा मुकाबला करणे, वाळवंटीकरण, दुष्काळ आणि पूर यामुळे प्रभावित झालेल्या जमिनीसह निकृष्ट जमीन

शाश्वत शेती

शाश्वत शेतीचे घटक

आंतरपिक

सेंद्रिय आच्छादन

एकीकृत कीटक/
अन्नद्रव्य व्यवस्थापन

पिकांची फेरपालट

कम्पोस्टिंग

जल व्यवस्थापन

सेंद्रिय शेती

- कीटक नियंत्रण आणि जैविक खतांचा वापर करणाऱ्या शाश्वत कृषी प्रणालीला प्राणी आणि वनस्पतींच्या टाकाऊ पदार्थापासून आणि नायट्रोजन-फिक्सिंग कव्हर पिकांपासून मिळणाऱ्या जैविक खतांचा वापर केला जातो, त्याला सेंद्रिय शेती म्हणतात.
- सेंद्रिय उत्पादनासाठी राष्ट्रीय कार्यक्रम (NPOP) निकष, प्रक्रिया, प्रमाणन आणि मानके प्रदान करतो.
- सेंद्रिय शेतीमधील परिवर्तन कालावधी हा सेंद्रिय व्यवस्थापन आणि पिकांचे प्रमाणीकरण सुरू होण्याच्या दरम्यानचा काळ असतो.
- रासायनिक खते, कीटकनाशके आणि जमिनीच्या चुकीच्या वापरावर अवलंबून परिवर्तन कालावधी १ ते ३ वर्षांपर्यंत बदलतो.
- वार्षिक आणि द्विवार्षिक पिकांसाठी परिवर्तन कालावधी किमान २ वर्षे आहे आणि बारमाही वनस्पतींसाठी तो ३ वर्षांचा आहे.

तृण धान्याच्या (Millet) उत्पादनाला प्रोत्साहन

तृण धान्य हे लहान बिया असलेले धान्य आहेत जे पौष्टिक, समृद्ध, ग्लूटेन-मुक्त असून ही पर्यावरणास अनुकूल पिके आहेत, त्यांच्या लागवडीसाठी कमीत कमी पाणी आणि कीटकनाशकांचा वापर होतो .

तृण धान्याचे प्रकार खालीलप्रमाणे आहेत-

- ज्वारी
- बाजरी
- नाचणी
- बार्नयार्ड बाजरी (झांगोरा)
- छोटी बाजरी (सामा)
- प्रोसो किंवा कॉमन बाजरी (बॅरी)
- फॉक्सटेल/ इटालियन बाजरी (कांगनी)
- कोडो बाजरी (कोद्रा)

उत्तम निचरा असलेली जलोळ, चिकणमाती आणि वालुकामय जमीन तृणधान्य शेतीसाठी सर्वोत्तम आहे.

अ.क्र.	कृतीबिंदू	गुण
१.२.१	घनकचरा व्यवस्थापन: निर्मितीच्या ठिकाणी विलगीकरण आणि संकलन	२५०
१.२.२	ओल्या कचऱ्यावर प्रक्रिया	३५०
१.२.३	सुक्या कचऱ्यावर प्रक्रिया /विल्हेवाट	२००
१.२.४	जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर (Legacy Waste) शास्त्रोक्त प्रक्रिया	१००
१.२.५	प्लास्टिक कचरा व्यवस्थापन (सिंगल यूज प्लास्टिकवर (SUP) बंदी)	३००
१.२.६	जैव-वैद्यकीय (बायो-मेडिकल) कचरा व्यवस्थापन	१००
१.२.७	ई-कचरा व्यवस्थापन	१००
१.२.८	स्वच्छतेचा दर्जा	१००
एकूण		१,५००

सार्वजनिक आरोग्यासाठी आणि पर्यावरणासाठी घनकचरा व्यवस्थापन अत्यंत महत्वाचे आहे. घनकचऱ्यावर योग्यरित्या प्रक्रिया न केल्यास, ते जमिनीमध्ये जाते आणि यामुळे माती व भूजल प्रदूषित होते. घनकचरा व्यवस्थापन नियम-२०१६ नुसार, स्थानिक स्वराज्य संस्थांना सर्व घरांमधून विलगीकरण केलेला घनकचरा संकलित करण्याची व्यवस्था करावयाची आहे. हा निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी कचऱ्याच्या संकलनाला महत्त्व दिले आहे की नाही आणि त्याचे निर्मितीच्या ठिकाणी विलगीकरण केले जाते की नाही, हे तपासतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती				गुण
१.	निर्मितीच्या ठिकाणी संकलन आणि विलगीकरण केलेल्या घनकचऱ्याची टक्केवारी			२००
१(अ)	निर्मितीच्या ठिकाणी विलगीकरण		१००	
	९५% ते १००%	१००		
	८०% ते ९५%	५०		
	८०% पेक्षा कमी	०		
१(ब)	संकलन		१००	
	९५% ते १०० %	१००		
	८०% ते ९५%	५०		
	८०% पेक्षा कमी	०		
२.	काढून टाकलेल्या, कचरा संवेदनशील ठिकाणांची संख्या			५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या क्षेत्रामध्ये निर्माण होणाऱ्या घनकचऱ्याचे प्रमाण – मासिक अहवाल.
- ☐ निर्मितीच्या ठिकाणी विलगीकरण केलेला आणि घरोघरी जाऊन संकलित केलेल्या घनकचऱ्याचे प्रमाण - स्व-मूल्यांकन अहवाल.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या कालावधीतील लॉगबुक सादर करणे.
- ☐ स्वच्छ भारत मिशन (नागरी) MIS मधून घेतलेली माहिती.
- ☐ जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)- घरोघरी जाऊन घनकचऱ्याचे संकलन.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

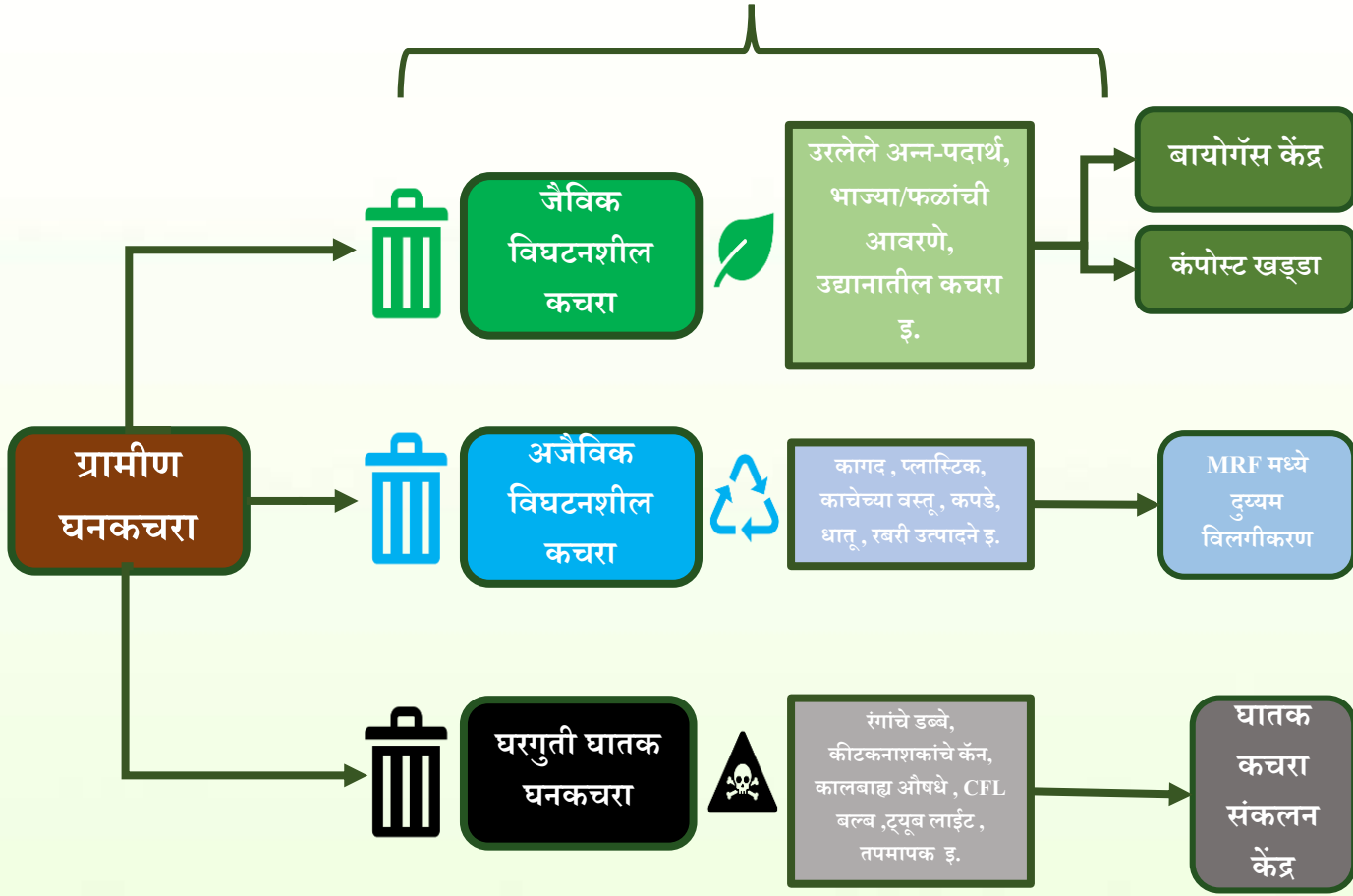

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

घनकचरा व्यवस्थापन

प्राथमिक विलगीकरण

१.२.१

घनकचरा व्यवस्थापन: निर्मितीच्या ठिकाणी विलगीकरण आणि संकलन

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

ओला कचरा हा स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या क्षेत्रात निर्माण होणाऱ्या घरगुती कचऱ्यातील प्रमुख घटक आहे. यामध्ये भाजीपाला/स्वयंपाक घरातील ओला कचरा, बागेतील कचरा आणि इतर सहज विघटीत होणारा कचरा यांचा समावेश आहे. या कचऱ्याचा वापर साधारणपणे खत निर्मितीसाठी किंवा बायोगॅस संयंत्रामध्ये प्रक्रिया करण्यासाठी केला जातो. हा निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी ओल्या कचऱ्यावर खतनिर्मिती प्रक्रियेद्वारे किंवा बायोगॅस संयंत्रामध्ये प्रक्रिया करून रसायनमुक्त खते आणि गॅस तयार करण्याला महत्त्व दिले आहे की नाही हे तपासतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	कार्यरत ओला कचरा प्रक्रिया केंद्र (कंपोस्ट केंद्र /बायोगॅस केंद्र)		१००
	होय	१००	
	नाही	०	
२.	प्रक्रिया केलेल्या ओल्या कचऱ्याची टक्केवारी		१००
	९५% आणि अधिक	१००	
	८०% - ९५%	७५	
	६०%-८०%	५०	
	६०% पेक्षा कमी	०	
३.	कंपोस्टचा वापर: विक्री केलेल्या/स्वतः वापरलेल्या कंपोस्टची टक्केवारी		१००
	९०% पेक्षा अधिक	१००	
	७५% - ९०%	८०	
	६०% - ७५%	६०	
	६०% पेक्षा कमी	०	
४.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान HARIT ब्रॅंड प्रमाणित		५०
	HARIT ब्रॅंड प्रमाणपत्र देऊन पुन्हा प्रमाणित केलेल्या स्थानिक स्वराज्य संस्था		
	HARIT ब्रॅंड प्रमाणपत्र देऊन प्रमाणित स्थानिक स्वराज्य संस्था		

आवश्यक तपशील:

- ☐ कंपोस्ट केंद्र /बायोगॅस केंद्राचे ठिकाण- गुगल मॅप लिंक .
- ☐ कंपोस्ट प्लांट , उत्पादने आणि तयार केलेले कंपोस्ट विकणारे स्थानिक दुकान यांची जिओटॅग केलेली संकलित छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- ☐ निर्माण झालेल्या ओल्या कचऱ्याचे प्रमाण आणि तयार केलेल्या कंपोस्टचे प्रमाण - मासिक अहवाल.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान अधिकृत प्रयोगशाळेतील खत नियंत्रण आदेश (FCO) मानदंडांचे पालन करणाऱ्या कंपोस्ट गुणवत्ता अहवालाची प्रत.
- ☐ कंपोस्ट उत्पादित (प्रमाण) आणि वापर (विकलेले/स्वतः वापरलेले) तपशील दर्शविणारे लॉगबुक.
- ☐ HARIT ब्रॅंडच्या प्रमाणपत्राची प्रत.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध / सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

ओला कचरा कंपोस्ट करण्याच्या पद्धती

पारंपारिक कंपोस्टिंग

- सर्व सेंद्रिय कचरा गोळा करा आणि डब्यात टाका किंवा जमिनीवर त्याचा ढीग करा.
- नियमित अंतराने कचरा मिसळा (७ दिवस).
- या पद्धती मध्ये कमी मनुष्यबळ आणि क्षेत्र आवश्यक आहे.

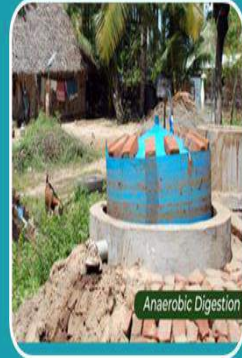
वर्मी कंपोस्टिंग

- कंपोस्ट बनवण्यासाठी गांडूळांचा वापर केला जातो.
- गांडुळे सेंद्रिय पदार्थांचे सेवन करून कंपोस्टची गुणवत्ता वाढविण्यास मदत करतात.

विन्ड्रो कंपोस्टिंग

- सेंद्रिय कचरा लांब, अरुंद ढिगाऱ्यात/विन्ड्रो मध्ये ठेवला जातो.
- खताचे मिश्रण आणि वातन करण्यासाठी बँक होल्डरवापर केला जातो.
- ही पद्धत मोठ्या प्रमाणातील ओल्या कचऱ्यासाठी योग्य आहे.

अवायुजीवी कंपोस्टिंग

- सेंद्रिय कचरा सीलबंद कंटेनरमध्ये किंवा डायजेस्टर मध्ये ठेवला जातो.
- या प्रक्रियेत उप-उत्पादन म्हणून बायोगॅस तयार केला जातो.

सामुदायिक कंपोस्टिंग

- सेंद्रिय कचरा मोठ्या कंटेनरमध्ये गोळा केला जातो आणि गृहनिर्माण सोसायटी/समुदायातील रहिवासी एकत्रितपणे सेंद्रिय कचऱ्याचे व्यवस्थापन करतात.
- कंपोस्टिंगसाठी पुरेशी जागा असलेल्या मोठ्या गृहनिर्माण सोसायटीसाठी ही पद्धत योग्य आहे.

१.२.२

ओल्या कचऱ्यावर प्रक्रिया

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

सुक्या कचऱ्याचा पुनर्वापर आणि विल्हेवाट लावणे अत्यंत महत्वाचे आहे. सुक्या घनकचऱ्यामध्ये प्लास्टिक, काच, कागद, धातू, रबर, अन्न-पॅकेजिंग मटेरियल यांसारख्या पुनर्प्राप्त करण्यायोग्य संसाधनांचा समावेश होतो. कचऱ्याचे मूल्य खूप मोठे आहे आणि सर्वांनी त्याच्या पुनर्वापराचा मार्ग अवलंबला पाहिजे. यामुळे कचरा साठवण्याच्या जागेवर आणि नैसर्गिक संसाधनांवर येत असलेला भार कमी होऊन ते उत्पन्नाचे साधन बनू शकते. स्थानिक स्वराज्य संस्था सुक्या कचऱ्याचा पुनर्वापर/प्रक्रिया /विल्हेवाट किती कार्यक्षमतेने करतात याचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती

गुण

१.	कार्यात्मक विलगीकरण शेड		१००
	होय	१००	
	नाही	०	
२.	सुक्या कचऱ्याचे दुय्यम वर्गीकरण		५०
	९०% पेक्षा अधिक	५०	
	९०% पेक्षा कमी	०	
३.	सुक्या कचऱ्यावर प्रक्रिया/ विल्हेवाट		५०
	अधिकृत यंत्रणेद्वारे विल्हेवाट लावलेल्या सुक्या कचऱ्याची टक्केवारी		
	८०% पेक्षा अधिक	५०	
	५०% ते ८०%	३०	
	२५% ते ५०%	१५	
	२५% पेक्षा कमी	०	

आवश्यक तपशील:

- ☐ निर्माण झालेल्या आणि प्रक्रिया केलेल्या सुक्या कचऱ्याचे प्रमाण - मासिक अहवाल.
- ☐ पुनर्प्रक्रिया केंद्राचे स्थान / साहित्य पुनर्प्राप्ती सुविधा (MRF) केंद्र - गुगल मॅप / जिओटॅग केलेली छायाचित्रे
- ☐ पुनर्प्रक्रिया केंद्रांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेद्वारे सुक्या कचऱ्यावर प्रक्रिया/विल्हेवाट लावण्याची यंत्रणा.
- ☐ विलगीकरण करून प्रक्रिया केलेल्या घातक घनकचऱ्याचे प्रमाण - मासिक अहवाल.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध / सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १२. संसाधनांचा
जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

सुक्या कचऱ्याचे व्यवस्थापन

१.२.३

सुक्या कचऱ्यावर प्रक्रिया / विल्हेवाट

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

वर्षानुवर्षे साठलेला कचरा मोठी जागा व्यापतो आणि रोग पसरवणाऱ्या माश्या आणि लीचेटच्या निर्मितीसाठी एक प्रजनन भूमी बनतो. यामुळे भूगर्भातील पाणी दूषित होऊ शकते. केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाच्या (CPCB) मार्गदर्शक तत्वांनुसार, वर्षानुवर्षे प्रक्रिया न करता साठविलेला जुना कचरा उत्खनन, प्रक्रिया आणि विलगीकरण करून त्याचा पुनर्वापर करण्याची शास्त्रोक्त प्रक्रिया करणे म्हणजे “बायोमाइनिंग” होय. स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया करण्याला महत्त्व दिले आहे की नाही याचे मूल्यमापन हा निर्देशक करतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	वर्षानुवर्षे साठलेल्या जुन्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया		१००
	जमीन पुनर्प्राप्त आणि पुनर्वापर	१००	
	१०० % जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया	७५	
	७५% ते १००% जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया केली आणि केली जाते	५०	
	५०% ते ७५% जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया केली आणि केली जाते	२५	
	५०% पेक्षा कमी जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया केली आणि केली जाते	०	

आवश्यक तपशील:

- वर्षानुवर्षे साठवून ठेवलेल्या घनकचरा ठिकाणाचा तपशील (स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील)
- साठवून ठेवलेल्या कचऱ्याच्या व्यवस्थापन सुविधेचे गुगल मॅपवरील स्थान.
- अधिकृत प्रमाणपत्रासह वर्षानुवर्षे साठवून ठेवलेल्या घनकचऱ्यावर केलेल्या उपाययोजनांची स्थिती - काम पूर्ण झाल्याचे प्रमाणपत्र / निविदा सादर प्रमाणपत्र / कोणताही जुना साठलेला कचरा नसल्याच्या प्रमाणपत्राची प्रत.
- विविध टप्प्यावर (आधी-दरम्यान-नंतर) जिओ टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- जर जमीन पुन्हा वापरली जात असेल तर, काम पूर्ण होण्याआधीची व नंतरची छायाचित्रे. (Size १ ते २ MB)
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध / सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

	SDG ३. आरोग्य व लोककल्याण	३.९ : २०३० पर्यंत, घातक रसायने आणि हवा, पाणी आणि माती प्रदूषण आणि दूषिततेमुळे मृत्यू आणि आजारांची संख्या लक्षणीयरीत्या कमी करणे.
	SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन	१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

१.२.४

जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर (Legacy Waste) शास्त्रोक्त प्रक्रिया

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

प्लास्टिक कचरा व्यवस्थापन ही एक गंभीर समस्या आहे. जगात दरवर्षी ३०० दशलक्ष मेट्रिक टनपेक्षा जास्त प्लास्टिक तयार होते, त्यापैकी केवळ ९% प्लास्टिकचाच पुनर्वापर केला जातो आणि उर्वरित प्लास्टिक जमिनीवर जमा होते. प्लास्टिकमुळे पर्यावरणाचा होणारा न्हास कमी करण्यासाठी, केंद्र शासनाने १ जुलै २०२२ पासून सिंगल यूज प्लास्टिकसह पॉलिस्टीरीन आणि विस्तारित पॉलिस्टीरीनचे उत्पादन, आयात, साठा, वितरण, विक्री आणि वापर यावर संपूर्ण बंदी घातली आहे. स्थानिक स्वराज्य संस्था कशाप्रकारे या बंदीची अंमलबजावणी आणि जनजागृती करत आहेत, याचे मूल्यमापन हा निर्देशक करतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	जनजागृती मोहिमांचे आयोजन (Relative Marking)		२००
	सिंगल यूज प्लास्टिक बंदीबाबत जनजागृती मोहिमांचे आयोजन	१००	
	प्लास्टिकला पर्यायी घटकांबद्दल (वस्तू) जनजागृती मोहिमांचे आयोजन	१००	
२.	सिंगल यूज प्लास्टिकच्या निर्मूलनावर कारवाईसह दंडाच्या रकमेचे संकलन		१००

आवश्यक तपशील:

- प्लास्टिक कचऱ्याच्या व्यवस्थापनासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने घेतलेल्या उपक्रमांचा तपशील-विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- सिंगल यूज प्लास्टिक आणि प्लास्टिकला पर्यायी वस्तू याबद्दल आयोजित केलेल्या मोहिमांची संख्या - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- जनजागृती मोहिमांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- सिंगल यूज प्लास्टिक (SUP) च्या वापरावर दंड वसूल करण्याबाबत लॉगबुकमध्ये नोंद.
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

प्लास्टिक कचरा व्यवस्थापन (सिंगल युज प्लास्टिकवर बंदी)

नियम : प्लास्टिक कचरा व्यवस्थापन (सुधारणा) नियम-२०२१, दिनांक ३० सप्टेंबर २०२१ पासून ७५ मायक्रॉनपेक्षा कमी जाडीच्या प्लास्टिक कॅरी बॅगचे उत्पादन, आयात, साठवणूक, वितरण, विक्री आणि वापर यावर निर्बंध आणले आहेत. तसेच दिनांक ३१ डिसेंबर २०२२ पासून, १२० मायक्रॉनपेक्षा कमी जाडीच्या प्लास्टिक कॅरी बॅगवर बंदी लागू करण्यात आली आहे.

प्रतिबंधित सिंगल युज प्लास्टिकच्या वस्तूंची यादी			
अ.क्र.	वस्तू	अ.क्र.	वस्तू
१	ईयर बड्ससाठी वापरल्या जाणाऱ्या प्लास्टिकच्या काड्या	११	चमचे
२	फुग्यांसाठी वापरल्या जाणाऱ्या प्लास्टिकच्या काड्या	१२	सूरी
३	प्लास्टिकचे झेंडे	१३	स्ट्रॉ
४	चॉकलेट काड्या	१४	ट्रे
५	आईस्क्रीम काड्या	१५	काटे चमचे
६	प्लास्टिक डिश	१६	प्लास्टिकच्या निमंत्रण पत्रिका
७	कप	१७	सिगारेटची पाकिटे
८	ग्लास	१८	ढवळणी
९	सजावटीसाठी पॉलिस्टीरिन (थर्माकॉल)	१९	मिठाईच्या डब्याभोवती गुंडाळण्यासाठी प्लास्टिक
१०	१०० मायक्रॉनपेक्षा कमी जाडीचे प्लास्टिक किंवा PVC बॅनर		

प्लास्टिक कचरा व्यवस्थापन (सिंगल यूज प्लास्टिकवर (SUP) बंदी)

[illegible]

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

जैव वैद्यकीय कचऱ्याला रुग्णालयातील कचरा देखील म्हणतात. यामध्ये संसर्गजन्य किंवा संभाव्य संसर्गजन्य पदार्थ असलेल्या कचऱ्याचा समावेश असतो. या प्रकारच्या कचऱ्यामध्ये पॅकेजिंग, वापरलेल्या वैद्यकीय पट्ट्या/मलमपट्ट्या आणि इन्फ्यूजन किट यांसारख्या वैद्यकीय किंवा प्रयोगशाळेच्या रोजच्या कामांशी संबंधित असलेल्या वस्तूंचा समावेश होतो. याशिवाय जैविक अणू किंवा जीव यासारखा संशोधन प्रयोगशाळांमधील कचरा समाविष्ट असतो. हा कचरा पर्यावरणात सोडला जाऊ नये यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेत जैव वैद्यकीय कचऱ्याचे कशाप्रकारे नियोजन केले जाते व किती कार्यक्षमतेने त्याची विल्हेवाट लावली जाते हे या निर्देशकाद्वारे तपासले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	सर्व आरोग्य सेवा आणि वैद्यकीय व्यावसायिक हे सार्वजनिक जैव वैद्यकीय कचरा व्यवस्थापन (CBMWTF) केंद्राचे सदस्य आहेत.		५०
	होय	५०	
	नाही	०	
२.	शास्त्रोक्त पद्धतीने विल्हेवाट लावलेल्या जैव वैद्यकीय कचऱ्याची टक्केवारी (Relative Marking)		५०

आवश्यक तपशील:

- बायोमेडिकल वेस्ट डिस्पोजलचे लॉगबुक - स्थानिक संस्थेच्या CBWTF साइटवर जैव वैद्यकीय कचऱ्याचे संकलन, पृथक्करण, निर्जंतुकीकरण आणि विल्हेवाट लावण्यासाठीच्या यंत्रणेचा तपशील
- गुगल मॅपवरील स्थान.
- संकलन, वाहतूक आणि विल्हेवाट लावण्यासाठी महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने (MPCB) अधिकृत केलेल्या जैव वैद्यकीय कचऱ्याचे व्यवस्थापन सुविधा केंद्राशी - करार
- जैव वैद्यकीय कचऱ्याच्या विल्हेवाटीचे लॉगबुक.
- जिओ-टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या क्षेत्रामध्ये रुग्णालय/दवाखाना इत्यादी नसल्यास तालुका वैद्यकीय अधिकारी यांचे प्रमाणपत्र जोडावे.
- प्रदान केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

	SDG ३. आरोग्य व लोककल्याण	३.९ : २०३० पर्यंत, घातक रसायने आणि हवा, पाणी आणि माती प्रदूषण आणि दूषिततेमुळे मृत्यू आणि आजारांची संख्या लक्षणीयरीत्या कमी करणे.
	SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन	१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

जैव-वैद्यकीय कचरा व्यवस्थापन

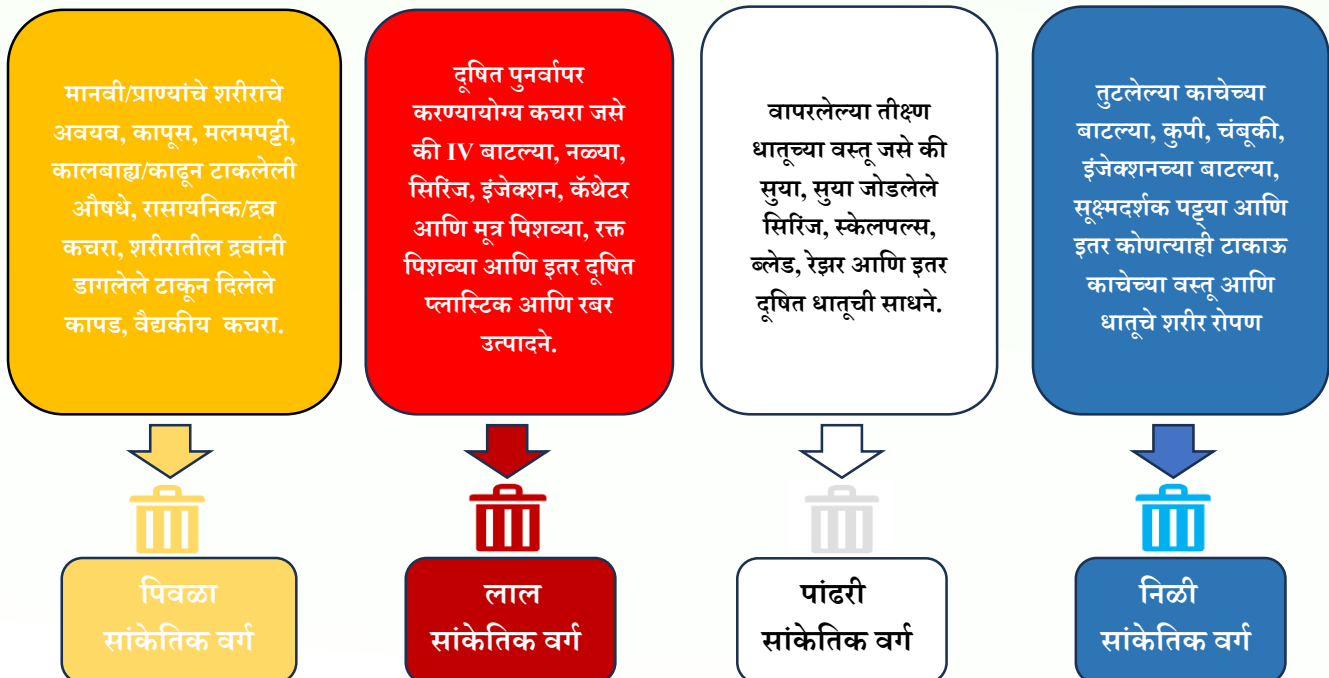
जैव-वैद्यकीय कचऱ्याची योग्य विल्हेवाट लावणे का गरजेचे आहे?

- जैव-वैद्यकीय कचरा मानव आणि पर्यावरणासाठी धोकादायक असू शकतो कारण त्याने संसर्गजन्य जीवाणू आणि विषाणू वातावरणात पसरू शकतात आणि प्रसारित होऊ शकतात.
- जैव-वैद्यकीय कचरा व्यासास्थापन नियम, २०१६ च्या अनुसूची १ नुसार विहित केलेल्या सांकेतिक रंगीत पिशव्या / डब्यांमध्ये जैव वैद्यकीय कचरा योग्यरित्या वेगळा करून साठवला गेला नाही तर पाणी, माती आणि हवा दुषित होऊ शकते.

जैव-वैद्यकीय कचरा व्यासास्थापन नियम, २०१६ खालील आस्थापनांमधून आणि त्यातील जैव-वैद्यकीय कचरा निर्माण करणे, हाताळणे, वेगळे करणे, साठवणे आणि गोळा करणे यात सहभागी असलेल्या सर्व व्यक्तींना लागू होतात.

जैव-वैद्यकीय कचरा नियम, २०१६ लागू असलेल्या आस्थापनांची यादी			
१	रुग्णालये	११	चिकित्सक आस्थापना
२	नर्सिंग होम	१२	संशोधन आणि शैक्षणिक संस्था
३	चिकित्सालय	१३	पॅथॉलॉजिकल आस्थापना
४	दवाखाने	१४	आरोग्य शिबिरे, वैद्यकीय शिबिरे
५	पशुवैद्यकीय संस्था	१५	लसीकरण शिबिरे, रक्तदान शिबिरे
६	प्राण्यांची घरे	१६	शाळा आणि महाविद्यालयांचे प्रथमोपचार कक्ष
७	रक्तपेढ्या	१७	न्यायवैद्यक प्रयोगशाळा
८	आयुष्य रुग्णालये	१८	संशोधन प्रयोगशाळा

जैव-वैद्यकीय कचरा व्यवस्थापनासाठी डब्यांचे सांकेतिक रंग

१.२.६

जैव-वैद्यकीय (बायो-मेडिकल) कचरा व्यवस्थापन

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

ई-कचऱ्यावर केल्या जाणाऱ्या शास्त्रोक्त पद्धतीने प्रक्रिया न केल्यामुळे मानवी आरोग्यावर विपरित परिणाम होतात आणि पर्यावरणाचे प्रदूषण होते. ई-कचऱ्याचे योग्य प्रकारे विलगीकरण आणि संकलन करून तो अधिकृत विघटन करणाऱ्या / पुनर्वापरकर्त्याकडे पाठवला जाईल याची खात्री करणे हे स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे कर्तव्य आहे. ई-कचऱ्याची शास्त्रोक्त पद्धतीने विल्हेवाट लावण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने घेतलेल्या पुढाकारांचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	ई-कचऱ्याचे योग्य विलगीकरण करण्याबाबत जनजागृती उपक्रम (Relative Marking)		५०
	स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या रहिवाशांसाठी जागरूकता उपक्रम	२५	
	स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या अधिकाऱ्यांसाठी/ ग्रामपंचयात सदस्यांची क्षमता वृद्धी सत्र	२५	
२.	ई-कचरा संकलन आणि विलगीकरण यंत्रणा		२५
	होय	२५	
	नाही	०	
३.	कार्यरत संकलन केंद्र		२५
	होय	२५	
	नाही	०	

आवश्यक तपशील:

- ई-कचऱ्याचे योग्य विलगीकरण करण्याबाबत जागरूकता उपक्रमांचा तपशील
- महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने अधिकृत केलेल्या विघटनकर्ता (डिसमंटलर) किंवा पुनर्वापरकर्त्यासोबत करार
- स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या क्षेत्रात उपलब्ध असलेली ई-कचरा संकलन यंत्रणा (जसे की, कचरा संकलन केंद्राची स्थापना, मोबाईल ई-कचरा संकलन इ.)
- अधिकृत प्रमाणपत्र असलेल्या अधिकृत विघटनकर्ता/पुनर्वापरकर्त्याद्वारे स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये ई-कचरा गोळा करण्याच्या यंत्रणेचा तपशील – लॉगबूक
- ई-कचरा संकलन आणि प्रक्रियेच्या विविध टप्प्यावर (आधी-दरम्यान-नंतर) काढलेली जिओ-टॅग छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध / सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.
- महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने अधिकृत केलेल्या ई-कचरा पुनर्वापर करणाऱ्यांची यादी:

ListofEWaste20082021.pdf (mpcb.gov.in)

SDG १२. संसाधनांचा
जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

११.६: २०३० पर्यंत, हवेच्या गुणवत्तेवर आणि नगरपालिका आणि इतर कचरा व्यवस्थापनावर विशेष लक्ष देऊन शहरांच्या प्रति व्यक्ती पर्यावरणावरील प्रतिकूल परिणाम कमी करणे.

कार्यरत ई-कचरा संकलन केंद्र

‘ई-कचरा’ म्हणजे विद्युत आणि इलेक्ट्रॉनिक उपकरणे, संपूर्ण किंवा अंशतः कचरा म्हणून टाकली जाणारी विद्युत उपकरणे, यांसह सोलर छायाचित्रे -व्होय लटेइक मॉड्यूलस/पॅनेल किंवा सेल, उत्पादन, नूतनीकरण आणि दुरुस्ती प्रक्रियेतून नाकारली जाणारी उपकरणे.

संकलन केंद्रांसाठी नियमावली	संकलन केंद्रांचे कार्य
संकलन केंद्र उत्पादक/विघटनकर्ता/पुनर्वापरकर्ता/नूतनीकरणकर्ता यांच्या वतीने ई-कचरा गोळा करून साठवू शकतो आणि तो अधिकृत विघटन/पुनर्वापर करणाऱ्यांना हस्तांतरित करू शकतो.	संकलन केंद्राकडे आलेल्या प्रत्येक सामानाचे वजन करण्यासाठी संकलन केंद्रात वजन मोजण्याची उपकरणे असणे आवश्यक आहे आणि या संदर्भात नोंद ठेवणे आवश्यक आहे.
जिथे निवासी भाग, व्यावसायिक संकुल, शैक्षणिक आणि संशोधन संस्था, निवासी कल्याणकारी संघटना (RWAs) आहेत त्या भागात संकलन केंद्र/पेट्या असू शकतात, ज्याद्वारे येथून ई-कचरा गोळा केला जाऊ शकतो.	संकलन केंद्राने संकलित केलेल्या ई-कचऱ्याच्या नोंदी ठेवाव्यात आणि संबंधित उत्पादकांना त्याचा हिशोब द्यावा.
ई-कचरा संकलन गाड्यांचा वापर संस्थांकडून ई-कचरा गोळा करण्यासाठी केला जाऊ शकतो आणि अशा गाड्या संकलन केंद्रांशी जोडल्या जातील.	कोणत्याही संकलन केंद्राची साठवण क्षमता प्रक्रिया केल्या जाणाऱ्या कचऱ्याच्या प्रमाणाशी (वजन आणि संख्या) सुसंगत असावी.
संकलन केंद्रातील साहित्य केवळ अधिकृत विघटन करणाऱ्यांना आणि पुनर्वापरकर्त्यांना पाठवले जावे.	संकलन केंद्रामध्ये योग्य अग्निशमन व्यवस्था तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत बाहेर पडण्यासाठी सुटकेचे मार्ग असणे आवश्यक आहे.
संकलन केंद्रांची संख्या ई-कचऱ्याच्या निर्मितीच्या तुलनेत योग्य प्रमाणात आणि सुनियोजित असावी.	ई-कचरा साठवण्यासाठी आच्छादित आडोसा/जागा वापराव्यात.
उत्पादकांनी त्यांच्या स्वतःच्या संकलन केंद्रांचा तपशील नमूद करावा.	संकलन केंद्राने ई-कचरा उत्पादन श्रेणीनुसार साठवला पाहिजे.

टीप: कृपया ई-कचरा (व्यवस्थापन) नियम, २०१६ च्या अंमलबजावणीमधील मार्गदर्शक तत्त्वे :

<https://cpcb.nic.in/displayपीडीएफ.php?id=aHdtZC9HVUIERUxJTkVTX0VXQVNURV9SVUxwFUI8yMDE2LnBkZg>

[LnBkZg](#)

ई-कचरा व्यवस्थापन

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

उघड्यावर शौच केल्यामुळे माती आणि जल प्रदूषण होते. केंद्र शासनाने नागरिकांच्या वर्तणुकीत बदल घडवून देशाला हागणदारीमुक्त करण्याला अत्यंत महत्त्व दिले आहे. सहभागी ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थानी त्यांच्या क्षेत्राला हागणदारीमुक्त करण्यासाठी महत्त्व दिले आहे की नाही याचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	ओडीएफ प्लस स्थिती		१००
	मॉडेल	१००	
	उदयोन्मुख	९०	
	आकांक्षी	७५	

आवश्यक तपशील:

- ☐ सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून प्राप्त झालेले व वैध असलेले ओडीएफ प्लस – मॉडेल, उदयोन्मुख आणि आकांक्षी प्रमाणपत्र
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यानचे वैध प्रमाणपत्र मूल्यमापनासाठी विचारात घेतले जाईल.
- ☐ ओडीएफ प्लस – मॉडेल, उदयोन्मुख आणि आकांक्षी स्थितीवर आधारित मूल्यांकन केले जाईल.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता

६.२: २०३० पर्यंत, सर्वांसाठी समान स्वच्छता, उघड्यावर शौचास जाणे समाप्त करणे, महिला आणि मुलींच्या आणि असुरक्षित परिस्थितीत असलेल्या लोकांच्या गरजांकडे विशेष लक्ष देणे

वायू

एकूण गुण : २,५००

अ/क्र.	कृती बिंदु	गुण
२.१	वायू गुणवत्ता परिक्षण - पर्यावरण, वने आणि वातावरणीय बदल मंत्रालय (MoEFCC) किंवा NABL मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळेद्वारे	२००
२.२	वायू प्रदूषण कमी करणे	
२.२.१	फटाक्यांवर बंदी घालण्याकरिता पुढाकार	१७५
२.२.२	कृषी कचरा व्यवस्थापन (शेतातील कचरा उघड्यावर जाळणे.)	३००
२.२.३	गॅस कनेक्शन	२००
२.२.४	बांधकाम व पाडकाम कचऱ्याचे व्यवस्थापन	३००
२.३	इलेक्ट्रिक वाहन (EV) धोरणाची प्रभावी अंमलबजावणी	
२.३.१	इलेक्ट्रिक वाहन (EV) धोरण : इलेक्ट्रिक वाहनांची संख्या	५००
२.३.२	इलेक्ट्रिक वाहन चार्जिंग स्टेशनची संख्या	३००
२.४	ध्वनी प्रदूषण कमी करणे	१७५
२.५	वातावरणीय बदल (Climate Change) आणि आपत्ती व्यवस्थापनाची तयारी	३५०
एकूण		२,५००

स्वच्छ श्वास घेणे निरोगी जीवन जगण्यासाठी गरजेचे आहे. अनेक कारणांमुळे हवेची गुणवत्ता सतत खालावत असल्यामुळे याचा लाखो लोकांवर परिणाम होत आहे. या निर्देशकाचा उद्देश स्थानिक स्वराज्य संस्थांना त्यांच्या क्षेत्रातील हवेच्या गुणवत्तेचे परीक्षण करण्यासाठी प्रोत्साहित करणे आणि त्यात सुधारणा करण्यासाठी पुढाकार घ्यायला लावणे हा आहे.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	MoEFCC / NABL प्रमाणित आणि मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळांकडून वायू गुणवत्ता निरीक्षण अहवाल		२००
	• ६ किंवा अधिक अहवाल	२००	
	• ४ अहवाल	१५०	
	• ३ अहवाल	१००	
	• २ अहवाल	५०	
	• २ पेक्षा कमी अहवाल	०	

आवश्यक तपशील:

- पर्यावरण, वने आणि वातावरणीय बदल मंत्रालय (MoEFCC) / NABL प्रमाणित आणि मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळांद्वारे वायू गुणवत्ता निरीक्षण अहवाल: (PM_{2.5}, PM₁₀, SO₂ आणि NO_x).
- २४ तास सातत्याने निरीक्षण
- वायू गुणवत्ता निर्देशांक (air quality index)
- वायू प्रदूषणाचे प्रमाण अधिक असणाऱ्या गर्दीच्या ठिकाणी निरीक्षण करणे आवश्यक.
- दोन अहवालांमध्ये किमान १ महिन्याचे अंतर असावे.
- जिओटॅग छायाचित्रे (Size १ ते २ MB): सभोवतालच्या वायूच्या गुणवत्तेचे सातत्याने निरीक्षण करणारी केंद्रे आणि त्यांच्या स्थानांचा तपशील.
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ३. आरोग्य व लोककल्याण

३.१ : २०३० पर्यंत, घातक रसायने आणि हवा, पाणी आणि माती प्रदूषण आणि दूषिततेमुळे मृत्यू आणि आजारांची संख्या लक्षणीयरीत्या कमी करणे.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

सण-उत्सव, कार्यक्रमांच्या निमित्ताने फटाके वाजवले जातात. त्यांच्यामध्ये कार्बन आणि सल्फर मोठ्या प्रमाणात असते आणि ते विषारी वायू हवेत सोडतात. हा विषारी वायू वनस्पती आणि प्राणी दोघांनाही हानिकारक आहे. पर्यावरणाच्या हितासाठी फटाक्यांच्या वापरावर बंदी घालणे आवश्यक आहे. या उद्देशाने या निर्देशकाच्या माध्यमातून स्थानिक स्वराज्य संस्था फटाके बंदीच्या दृष्टीने कशी अंमलबजावणी करत आहेत, याची पडताळणी केली जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	फटाके विक्री आणि वापरावर बंदी घातलेल्या आदेशाची प्रत		२५
	होय	२५	
	नाही	०	
२.	वृत्तपत्रात प्रकाशित झालेल्या आदेशाची/सूचनेची प्रत		२५
३.	स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी घेतलेल्या जनजागृती कार्यक्रम/ उपक्रमांची संख्या (Relative Marking)		५०
	शैक्षणिक संस्थांमध्ये आयोजित केलेल्या जनजागृती कार्यक्रम/उपक्रमांची संख्या	३०	
	शैक्षणिक संस्थांव्यतिरिक्त आयोजित केलेल्या जनजागृती कार्यक्रम/उपक्रमांची संख्या	२०	
४.	सण उत्सवाच्या संध्याकाळी/दुसऱ्या दिवशी सकाळचा वायू गुणवत्ता निरीक्षण अहवाल – AQI - राष्ट्रीय वायू गुणवत्ता निर्देशांकानुसार.		७५
	०-१०० (उत्तम/समाधानकारक)	७५	
	१०१- २०० (सामान्य)	५०	
	२०१ – ५०० (खराब/ खूप खराब/तीव्र)	०	

आवश्यक तपशील:

- स्थानिक प्राधिकरणांकडून फटाके विक्री आणि वापरावर बंदी घातलेल्या अधिसूचनेची प्रत.
- वृत्तपत्रात प्रकाशित झालेल्या आदेशाचा/सूचनेचे छायाचित्र/वेबपेजची लिंक.
- जनजागृती कार्यक्रमांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- जनजागृती कार्यक्रमांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- उत्सवाच्या संध्याकाळी/उत्सवाच्या दुसऱ्या दिवशी सकाळी MoEFCC/NABL मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळांकडून वायू गुणवत्ता निरीक्षण अहवाल
- राष्ट्रीय वायू गुणवत्ता निर्देशांक: <https://app.cpcbcr.com/AQI India/>
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

पेरणीच्या आधी शेतामध्ये तयार होणारा कचरा (पिकांचे अवशेष, गवत इ.) शेतात जाळला जातो. परंतु याच्यामुळे कार्बन डायऑक्साइड (CO₂), कार्बन मोनोऑक्साइड (CO), सल्फर ऑक्साइड (SO_x), कणस्वरूप पदार्थ (पार्टिक्युलेट मॅटर) आणि ब्लॅक कार्बन यांसारखे विषारी वायू हवेमध्ये सोडले जातात. स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी कृषी कचरा व्यवस्थापनासाठी प्रयत्न केले आहेत की नाही याचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	कृषी कचरा व्यवस्थापनासाठी राबविण्यात आलेल्या जनजागृती उपक्रमांची संख्या. (Relative Marking)		५०
२.	पिकांचे अवशेष जाळण्यावर बंदी		५०
	होय	५०	
	नाही	०	
३.	शेतकरी उत्पादक संघटनांची (FPOs) निर्मिती : शेतातील कचरा संकलन व त्यातून पेलेट, नारळापासून कोकोपीटची निर्मिती, इत्यादि करण्यासाठी.		१००
४.	स्थानिक स्वराज्य संस्थेत बायोमास संकलन आणि पृथक्करण सुविधा		५०
	होय	५०	
	नाही	०	
५.	जैवइंधन म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या बायोमासच्या टक्केवारी		५०
	७५% - १००%	५०	
	५०% - ७५%	४०	
	२५% - ५०%	३०	
	२५% पेक्षा कमी	०	

आवश्यक तपशील:

- ☐ कृषी कचरा व्यवस्थापनासाठी पिकांचे अवशेष जाळण्यावर बंदी घालण्याच्या आदेशाची प्रत.
- ☐ शेतातील कचरा संकलन व त्यातून पेलेट, नारळापासून कोकोपीटची निर्मिती करण्यासाठी शेतकरी उत्पादक संघटनांची (FPOs) निर्मिती पत्राची प्रत.
- ☐ कृषी कचरा व्यवस्थापनासाठी जनजागृती उपक्रमांची जिओ-टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☒ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

स्वयंपाकासाठी लाकूड/शेणाच्या गोवऱ्यांचा वापर करणे, हे ग्रामीण भागातील घरगुती वायू प्रदूषणाचे प्रमुख कारण आहे. घरगुती वायू प्रदूषणामुळे स्ट्रोक, हृदयरोग, दीर्घकालीन अवरोधी फुफ्फुस रोग (COPD) आणि फुफ्फुसाचा कर्करोग यांसारखे अनेक असंसर्गजन्य रोग होतात. ग्रामीण घरांमध्ये गॅस जोडणी (LPG and Biogas Plants) वाढविण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्था कशा प्रकारे लक्ष केंद्रीत करत आहे याचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान घरांमध्ये नवीन गॅस जोडणीची टक्केवारी (Relative Marking)	१००
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० पूर्वी घरांमध्ये असणाऱ्या गॅस जोडणीची टक्केवारी (Relative Marking)	१००

आवश्यक तपशील:

- स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील घरांची संख्या.
- स्वयंपाकासाठी गॅसचा वापर करणाऱ्या घरांची टक्केवारी- एलपीजी आणि/किंवा बायोगॅस- विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासार्ह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

बांधकाम पाडकामाच्या ठिकाणांवरून निघणाऱ्या धुळीमुळे ३० टक्के वायू प्रदूषण होते. बांधकाम आणि पाडकाम (कन्स्ट्रक्शन अँड डेमोलिशन (C&D) कचऱ्याचे शास्त्रोक्त पद्धतीने व्यवस्थापन केल्यास वायू प्रदूषण कमी करण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावते. बांधकाम आणि पाडकाम कचरा व्यवस्थापन नियम, २०१६ नुसार स्थानिक स्वराज्य संस्थांना "त्यांच्या अधिकारक्षेत्रातील बांधकाम आणि पाडकाम कचऱ्याचे योग्य व्यवस्थापन" करण्याची शिफारस करतो. स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी त्यांच्या बांधकाम व पाडकाम कचरा व्यवस्थापनासाठी केलेल्या कामांचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	योग्य कव्हर असलेल्या बांधकाम व पाडकाम कचरा साठवणुकीसाठी उपलब्ध जमीन/क्षेत्राची निवड		५०
२.	संकलनासाठी असलेली वाहने		७५
	GPS ट्रॅकर असलेली वाहने	७५	
	GPS ट्रॅकर नसलेली वाहने	५०	
३.	बांधकाम व पाडकाम कचऱ्याचे विलगीकरण		२५
४.	बांधकाम व पाडकाम कचरा प्रक्रिया सुविधा		७५
	कार्यरत प्रक्रिया केंद्र	७५	
	निविदा मागवल्या असल्यास	५०	
५.	बांधकाम व पाडकाम कचऱ्याच्या पुनर्वापराची टक्केवारी (Relative Marking)		२५
६.	योग्य कव्हर असलेल्या बांधकाम ठिकाणांची टक्केवारी (Relative Marking)		५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ कचरा साठवण्यासाठी निवडल्या गेलेल्या जमिनीचा/क्षेत्राचा तपशील आणि गुगल माप लिंक.
- ☐ बांधकाम व पाडकाम कचरा गोळा करण्यासाठी GPS ट्रॅकर असलेल्या व नसलेल्या वाहनांचे लॉगबुक/नोंदणीपत्र.
- ☐ विलंगीकरण केलेल्या बांधकाम व पाडकाम कचऱ्याचे वर्गीकरण
- ☐ एकूण संकलित, विलगीकरण आणि पुनर्वापर केला जाणारा बांधकाम व पाडकाम कचऱ्याचा तपशील (टनमध्ये) - लॉगबुकसह.
- ☐ बांधकाम ठिकाणावर धूळ प्रदूषण नियंत्रित करण्यासाठी बांधकाम ठिकाण योग्यरित्या झाकल्या पाहिजेत.
- ☐ बांधकाम व पाडकाम कचरा व्यवस्थापन प्रक्रियेची टप्प्याटप्प्याने जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (size १ ते २ MB).
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासार्ह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

जीवाश्म इंधनावरचे अवलंबित्व कमी करण्यासाठी, हरितगृह वायू उत्सर्जन कमी करण्यासाठी आणि ऊर्जा कार्यक्षमता सुधारण्यासाठी इलेक्ट्रिक वाहतूक (ई-वाहतूक) हे सर्वात अनुकूल तंत्रज्ञान आहे. महाराष्ट्र राज्य इलेक्ट्रिक वाहन धोरण, २०२१ चे "राज्यात बॅटरी इलेक्ट्रिक व्हेईकल (BEVs) च्या अवलंबनाला गती देऊन २०२५ पर्यंत नवीन वाहनांच्या नोंदणीमध्ये १०% योगदान मिळविण्याचे उद्दिष्ट आहे. रस्त्यावरील वाहनांच्या विद्युतीकरणाला चालना देण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने घेतलेल्या पुढाकारांचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० (Relative Marking) दरम्यान स्थानिक संस्था क्षेत्रात नोंदणीकृत ईव्ही		३००
	दुचाकी ई-वाहन	१००	
	तीनचाकी ई-वाहन	१००	
	चारचाकी ई-वाहन	१००	
२.	सार्वजनिक ई-वाहन वाहतुकीची टक्केवारी (Relative Marking)		२००
	५१% किंवा अधिक	२००	
	२६%-५०%	१५०	
	११%-२५%	१००	
	१०% पेक्षा कमी	०	

आवश्यक तपशील:

- संबंधित RTO कडील तपशीलवार माहितीमध्ये समाविष्ट असावे -
- नोंदणीकृत ईव्हीची संख्या (दुचाकी [2W], तीनचाकी [3W] आणि चारचाकी [4W]),
- स्थानिक संस्थेने खरेदी केलेल्या ईव्हीची संख्या.
- 250 वॉट क्षमतेच्या दुचाकींना आरटीओकडे नोंदणीची आवश्यकता नसल्यामुळे अशा ईव्ही विक्रेत्याकडून प्राप्त होणारा ईव्हीचा तपशील ग्राह्य धरला जाईल.
- सार्वजनिक वाहतुकीसाठी वापरल्या जाणाऱ्या स्थानिक संस्थेतील वाहनांचा तपशील.
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १३. वातावरणीय कृती

१३.२ : राष्ट्रीय धोरणे, रणनीती आणि नियोजनामध्ये हवामान बदलाचे उपाय एकत्रित करणे.

२.३.१

इलेक्ट्रिक वाहन (EV) धोरण : इलेक्ट्रिक वाहने

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

वाहतूक हे वायू प्रदूषणाचे प्रमुख कारण आहे, मात्र जीवनाचा अविभाज्य भाग असल्याने तो टाळता येत नाही. इलेक्ट्रिक वाहनांचा (ईव्ही) अवलंब केल्याने शहरांमधील प्रदूषणाची पातळी कमी होऊ शकते. ई-वाहनांचा वापर करण्यासाठी पायाभूत सुविधांची अनुपलब्धता ही एक प्रमुख अडचण आहे. त्यामुळे, ई-वाहनांचा वापर वाढविण्याच्या अनुषंगाने पायाभूत सुविधा वाढविण्याकरिता प्रयत्न करणे महत्वाचे आहे. ई-वाहन चार्जिंग स्टेशन तयार करून ई-वाहतूक सुविधा विकसित करण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी केलेल्या प्रयत्नांचे मूल्यमापन या निर्देशिकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान तयार केलेल्या ईव्ही चार्जिंग स्टेशनची संख्या (Relative Marking)		१००
	दुचाकी	५०	
	चारचाकी	५०	
२.	Upkeep: माझी वसुंधरा अभियान २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान तयार केलेल्या ईव्ही चार्जिंग स्टेशनची संख्या आणि देखभाल (Relative Marking)		५०
	दुचाकी	२५	
	चारचाकी	२५	
३.	चार्जिंग स्टेशनवर उपलब्ध असलेल्या कार्यरत चार्जिंग पॉइंट्सची एकूण संख्या. (Relative Marking)		५०
४.	अक्षय ऊर्जा पुरवठ्यासह चार्जिंग स्टेशनची संख्या (Relative Marking)		१००

आवश्यक तपशील:

- ☐ माझी वसुंधरा अभियान २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान तयार केलेल्या ईव्ही चार्जिंग स्टेशनचे तपशील – विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये .
- ☐ गुगल मॅपवर पूर्ण पत्ता, स्थान.
- ☐ ईव्ही चार्जिंग स्टेशनच्या वीज बिलाची प्रत.
- ☐ कार्यारंभ आदेश , कार्य पूर्णत्व प्रमाणपत्र आणि आर्थिक प्रगतीचा अहवाल .
- ☐ महाराष्ट्र EV धोरण :

<https://gr.maharashtra.gov.in/Site/Upload/Government%20Resolutions/Marathi/202505231834008229....pdf>

- ईव्ही चार्जिंग स्टेशनची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size 1 ते 2 MB).
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशिकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.
- स्थानिक स्वराज्य संस्थेने भरलेली माहिती माझी वसुंधरा अभियान २.०, ३.० आणि ४.० दरम्यान MIS मध्ये भरलेल्या माहितीशी जुळत नसल्यास, कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत. (केवळ अपकीपसाठी (Upkeep) लागू).

SDG ९. उद्योग, नाविन्यपूर्ण उपक्रम
आणि पायाभूत सुविधा

९.१ : सर्वासाठी परवडणाऱ्या आणि समान प्रवेशावर लक्ष केंद्रित करून आर्थिक विकास आणि मानवी कल्याणासाठी प्रादेशिक आणि सीमापार पायाभूत सुविधांसह गुणवत्तापूर्ण, विश्वासार्ह, टिकाऊ आणि लवचिक पायाभूत सुविधा विकसित करणे.

ई-वाहनांची चार्जिंग चे वर्गीकरण

१. पद्धत १ - AC चार्जिंग - केबल आणि प्लगचा वापर करून एक स्टँडर्ड सॉकेट आउटलेट वापरण्यात येते. सामान्यतः याची शिफारस केली जात नाही.
२. पद्धत २ - AC चार्जिंग - केबल आणि प्लगचा वापर करून अंतर्भूत संरक्षण आणि नियंत्रण क्षमतेसह एक स्टँडर्ड सॉकेट आउटलेट वापरण्यात येते. हे घरगुती चार्जिंगसाठी वापरले जाते.
३. पद्धत ३ - AC चार्जिंग - ई-वाहनाला वीज पुरवण्यासाठी वेगळे उपकरण वापरले जाते. ही पद्धत व्यावसायिक किंवा सार्वजनिक चार्जिंग करण्यासाठी वापरली जाते.
४. पद्धत ४ - DC चार्जिंग - ई-वाहनाला वीज पुरवण्यासाठी वेगळे उपकरण वापरले जाते. ही पद्धत व्यावसायिक किंवा सार्वजनिक चार्जिंग करण्यासाठी वापरली जाते..

पॉवर लेव्हल (पॉवर रेटिंग) नुसार ईव्ही चार्जिंगचे वर्गीकरण खाली दिले आहे:

	पॉवर लेव्हल (P)	विद्युत प्रवाह	सुसंगत EV वाहन प्रकार
सामान्य पॉवर चार्जिंग	$P \leq 7\text{kW}$	AC & DC	दु-चाकी, तीन-चाकी, ई-कार आणि एक टनापर्यंत वजन असणारी हलकी व्यावसायिक वाहने
	$7\text{ kW} < P \leq 22\text{kW}$	AC & DC	
उच्च पॉवर चार्जिंग	$22\text{kW} < P \leq 50\text{kW}$	DC	ई-कार आणि एक ते सहा टनापर्यंत वजन असणारी हलकी व मध्यम व्यावसायिक वाहने
	$50\text{kW} < P < 200\text{kW}$	DC	

संदर्भ: [https://www.niti.gov.in/sites/default/files/2021-](https://www.niti.gov.in/sites/default/files/2021-08/HandbookforEVChargingInfrastructureImplementation081221.pdf)

[08/HandbookforEVChargingInfrastructureImplementation081221.pdf](https://www.niti.gov.in/sites/default/files/2021-08/HandbookforEVChargingInfrastructureImplementation081221.pdf)

२.३.२

इलेक्ट्रिक वाहन चार्जिंग स्टेशन

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

ध्वनी प्रदूषण म्हणजे त्रासदायक ध्वनी ज्याचा मानव आणि प्राण्यांच्या आरोग्यावर दुष्परिणाम होतो. नैसर्गिक घटना आणि मानवी कृतींमुळे ध्वनी प्रदूषण होते. ह्यात मुख्य कारण मानवनिर्मित स्रोत म्हणजे औद्योगिक सुविधा, विमाने, लाऊडस्पीकर, फटाके इ. उच्च आवाजात वापरल्यास, काही इतर उपकरणे देखील ध्वनी प्रदूषणात योगदान देतात, जसे की टेलिव्हिजन, ट्रान्झिस्टर, रेडिओ इ. या निर्देशकामध्ये, स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे ध्वनी प्रदूषण रोखण्याच्या त्यांच्या प्रयत्नांवर मूल्यमापन केले जाईल.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	भोंगा (हॉर्न) रोखण्यासाठी जनजागृती उपक्रमांची संख्या. (Relative Marking)		१००
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची पहिली तिमाही (एप्रिल-जून)	२५	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची दुसरी तिमाही (जुलै-सप्टेंबर)	२५	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची तिसरी तिमाही (ऑक्टोबर-डिसेंबर)	२५	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची चौथी तिमाही (जानेवारी-मार्च)	२५	
२.	परवानगी दिलेल्या वेळेच्या मर्यादेतनंतर उत्सवादरम्यान सार्वजनिक ठिकाणी लाऊडस्पीकर वापरण्याच्या निर्बंधाच्या आदेशाची/ सूचनेची प्रत.		५०
३.	शांतता क्षेत्र		२५
	होय	२५	
	नाही	०	

आवश्यक तपशील:

- जनजागृती उपक्रमांची संख्या (तिमाही) - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये.
- नागरिकांच्या सहभागाचा तपशील (तिमाही) - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये .
- परवानगी दिलेल्या वेळेच्या मर्यादेतनंतर उत्सवादरम्यान सार्वजनिक ठिकाणी लाऊडस्पीकर वापरण्याच्या निर्बंधाच्या आदेशाची/सूचनेची प्रत.
- स्थानिक स्वराज्य संस्थेने शांतता क्षेत्रासंबंधी जाहीर केलेला अद्ययावत अधिनियम
- शांतता क्षेत्राचे स्थान- गुगल मॅप वर
- कार्यक्रमांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक
वापर आणि उत्पादन

१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

ध्वनी प्रदूषणाबद्दल जनजागृती

जागतिक आरोग्य संस्थेच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार मानक आवाज पातळी	
विशिष्ट आवाज वातावरण	आवाजाची मर्यादा (dB)
घरामध्ये	३०-३५
शाळा आणि मैदानात	५५
औद्योगिक, व्यावसायिक आणि गर्दीची ठिकाणे	७०
समारंभ, उत्सव आणि मनोरंजन कार्यक्रम	१००
हेडफोन/इयरफोनद्वारे संगीत	८५

आवाजाच्या संदर्भात परिसरातील हवेची गुणवत्तेची मानके		
क्षेत्र	ध्वनीची मर्यादा	
	दिवसाची वेळ (सकाळी ६.०० ते रात्री १०.००)	रात्रीची वेळ (रात्री १०.०० ते सकाळी ६.००)
औद्योगिक क्षेत्र	७५dB	७०dB
व्यावसायिक क्षेत्र	६५dB	५५dB
रहिवासी क्षेत्र	५५dB	४५dB
शांतता क्षेत्र	५०dB	४०dB

<https://cpc.nic.in/who-guidelines-for-noise-quality/>

शांतता क्षेत्रासाठी निकष

१. शांतता क्षेत्र हे रुग्णालये, शैक्षणिक संस्था आणि न्यायालयांच्या १००-मीटरच्या परीसरातील क्षेत्र आहेत, ज्यांना सक्षम अधिकाऱ्यांनी घोषित केले आहे.
२. या क्षेत्रामध्ये वाहनांचे हॉर्न, लाऊडस्पीकर आणि फटाके वाजवण्यास मनाई आहे.

ध्वनी प्रदूषण कमी करण्याचे उपाय

नैसर्गिक उपाय

१. बांबू लागवड
२. वृक्षारोपण
३. मातीचे बंधारे
४. हरित भिंती

मानवनिर्मित उपाय

१. पारदर्शक ऍक्रेलिक पॅनेल
२. आवाज अडथळा भिंती
३. दगडी भिंती
४. परवर्तीय अडथळे

महाराष्ट्राने एक सुरक्षित आणि आपत्ती प्रतिरोधक राज्य तयार करण्यासाठी राज्य आपत्ती व्यवस्थापन कृती आराखडा तयार केला आहे. या कृती आराखड्यामध्ये सर्वांगीण, सक्रिय, बहु-आपत्ती आणि तंत्रज्ञानावर आधारित धोरणे विकसित केली आहेत. हा निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या आपत्ती व्यवस्थापनाचे आणि सहभागाचे मूल्यमापन करेल.

मूल्यमापन कार्यपद्धती

गुण

१.	वातावरणीय बदलाबाबत आणि आपत्ती व्यवस्थापनासाठी जनजागृती निर्माण करण्यासाठी आयोजित केलेल्या कार्यक्रमांची संख्या	१००
२.	हवामानातील तीव्र बदलांची नोंद	१००
	होय	
	नाही	
३.	ग्रामपंचायत विकास आराखड्यांतर्गत (GPDP) स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा	५०
४.	ग्रामीण आपत्ती व्यवस्थापन समितीने (VDMC) आयोजित केलेल्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या भागधारकांसाठी आपत्ती व्यवस्थापनावर क्षमता वृद्धी सत्रांची संख्या (Relative Marking)	५०
५.	ग्रामपंचायत स्तरावर उपलब्ध असलेली अद्ययावत आपत्ती व्यवस्थापन किट	५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ जनजागृती उपक्रमांची संख्या आणि नागरिकांच्या सहभागाचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान संचालनालयाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार आयोजित केलेल्या जनजागृती उपक्रमांचा मूल्यमापनासाठी विचार केला जाईल. (संदर्भासाठी मार्गदर्शक सूचना जोडल्या आहेत).
- ☐ जनजागृती कार्यक्रमांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या आपत्ती व्यवस्थापन आराखड्याची प्रत.
- ☐ ग्रामपंचायतीच्या नोटीस बोर्डवरील आपत्ती व्यवस्थापन आराखड्याचे छायाचित्र.
- ☐ ग्रामीण आपत्ती व्यवस्थापन समिती आयोजित क्षमता वृद्धी सत्रांचा इतिवृत्त. पावसाळ्यापूर्वी सत्रे आयोजित केली जावीत आणि बैठकीच्या नोंदींच्या प्रतीसह तपशील सादर केला जावा.
- ☐ क्षमता वृद्धी सत्रांच्या वार्षिक वेळापत्रकाची प्रत.
- ☐ ग्रामपंचायतीच्या संकेतस्थळावर/नोटीस बोर्डवर उपलब्ध असलेल्या आपत्ती व्यवस्थापन किटची यादी.

टीप- स्थानिक स्वराज्य संस्थेत गेल्या ५ वर्षांत घडलेल्या हवामानातील तीव्र बदलांचे आणि आपत्तींचे मॅपिंग करावे. ह्या आपत्तींमध्ये अतिवृष्टी, पूर, भूस्खलन, उष्णकटिबंधीय चक्रीवादळ, उष्णतेची लाट, विजा आणि गडगडाट इत्यादींचा समावेश होतो.

- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १३. वातावरणीय कृती

१३.२ : राष्ट्रीय धोरणे, रणनीती आणि नियोजनामध्ये हवामान बदलाचे उपाय एकत्रित करणे.
१३.३ : हवामान बदल कमी करणे, अनुकूलन आणि पूर्व चेतावणी यावर शिक्षण, जागरूकता वाढवणे आणि मानवी आणि संस्थात्मक क्षमता सुधारणे.

ग्रामीण आपत्ती व्यवस्थापन

आराखड्याची तयारी

१

ग्रामीण आपत्ती व्यवस्थापन योजनेची तयारी आणि गावातील आपत्ती इतिहासाचे विश्लेषण करण्यासाठी ग्रामस्तरीय बैठक.

२

समितीद्वारे गावाचे प्राथमिक सर्वेक्षण आणि ग्रामीण आपत्ती व्यवस्थापन आराखड्याची उद्दीष्टांची माहिती देणे. तसेच आपत्ती जोखीम प्रतिकारशक्ती वाढवण्यासाठी भूमिका आणि जबाबदाऱ्या परिभाषित करणे.

३

गावातील विविध सामाजिक घटक, धोका, जोखीम आणि असुरक्षिततेचे मॅपिंग; गावपातळीवरील शमन गरजा/प्रकल्पांचे निर्देशन.

४

संसाधन आणि क्षमता मॅपिंग; जनजागृती आणि प्रतिसाद नियोजन.

५

वित्त/निधीच्या स्रोतांची ओळख, समितीद्वारे ग्रामीण आपत्ती व्यवस्थापन आराखड्याचा मसुदा तयार करणे आणि इतर उपयुक्त माहिती संलग्न करणे.

६

आराखड्याचं व्यवस्थापन: वेळोवेळी योजनेची तयारी, चाचणी आणि पुनरावृत्ती.

जल

एकूण गुण : १,७५०

अ. क्र.	कृती बिंदु	गुण
३.१	जल संसाधन संवर्धन आणि पुनर्जीवन	४००
३.२	जल संवर्धन	
३.२.१	सार्वजनिक इमारतींवर पावसाच्या पाण्याचे संधारण (रेन वॉटर हार्वेस्टिंग)	२००
३.२.२	भूजल पुनर्भरण	२५०
३.३	पाण्याचे नुकसान मोजणे आणि गुणवत्तेचे निरीक्षण करणे	
३.३.१	जल लेखापरीक्षण	१५०
३.३.२	पाणीपुरवठा यंत्रणेत पाण्याचे मोजमाप (water metering)	१००
३.४	पाणीपुरवठा आणि सांडपाण्याचे नियोजन	२५०
३.५	शाश्वत सणांचा प्रचार	२००
३.६	जल परिसंस्थेचे संवर्धन	१००
३.७	पंचायत प्रगती निर्देशांक	१००
एकूण		१,७५०

जल हा पृथ्वीवरील जीवनाचा आधार असून एक मौल्यवान नैसर्गिक घटक आहे. गेल्या काही वर्षात पाण्याच्या अयोग्य वापरामुळे आपल्या जलस्रोतांवर ताण पडत आहे. त्यामुळे पाण्याची टंचाई कमी करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने जलयुक्त शिवार अभियानामार्फत जल संसाधन संवर्धनाचे काम हाती घेतले आहे. या निर्देशकाद्वारे जलस्रोतांचे संवर्धन आणि पुनर्जीवन करण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांद्वारे करण्यात येणाऱ्या कामांचे परीक्षण करण्यात येईल.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती (WSSC)द्वारे मंजूर केलेल्या जलस्रोतांचा संवर्धन आराखडा.	५०
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान गाळ/शेवाळ/घनकचरा काढून किंवा दुरुस्तीच्या कामाद्वारे पुनर्जीवित केलेल्या अस्तित्वात असलेल्या जलस्रोतांची संख्या (Relative marking)	१००
३.	विद्यमान जलस्रोतांच्या पुनर्जीवनामुळे पाण्याच्या साठवण क्षमतेमध्ये झालेली वाढ – घनमीटर मध्ये (m ³) (Relative Marking)	५०
४.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान नव्याने विकसित केलेल्या जलस्रोतांची संख्या	५०
५.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान विद्यमान जलस्रोतांच्या पुनर्जीवनाद्वारे पाणी साठवण क्षमतेत पडलेली भर (घनमीटरमध्ये) (Relative Marking)	५०
६.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान कार्यान्वित केलेले एकूण CCT/Deep CCT प्रकल्प (Relative Marking)	५०
७.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान CCT/Deep CCT प्रकल्पांद्वारे विकसित केलेले पाणलोट क्षेत्र (हेक्टर मध्ये) (Relative Marking)	५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती (WSSC)द्वारे मंजूर केलेल्या जलस्रोतांचा संवर्धन आराखड्याची प्रत.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान गाळ/शेवाळ/ घनकचरा काढून किंवा दुरुस्तीच्या कामाद्वारे पुनर्जीवित केलेल्या जलस्रोतांची संख्या - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये गुगल मॅप लिंक सहित
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान तयार केलेले नवीन जलस्रोतांची संख्या आणि तपशील विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये गुगल मॅप लिंक सहित
- ☐ जलस्रोतांचे (घनमीटरमध्ये) - पाणी साठवण क्षमतेत भर - मोजमाप पुस्तिकेची प्रत (Copy of Measurement Book)
- ☐ CCT (Continuous Contour Trench) आणि Deep CCT प्रकल्पांचे तपशील - प्रकल्पांची लांबी (मीटरमध्ये)
- ☐ प्रक्रिया केलेल्या पाणलोट क्षेत्राचा तपशील (हेक्टरमध्ये) मोजमाप पुस्तिकेची प्रत (Copy of Measurement Book)
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान केलेल्या कामांचा भौतिक व आर्थिक प्रगती अहवाल- कार्यारंभ आदेश व कार्यपूर्णत्व प्रमाणपत्र.
- ☐ विविध टप्प्यांवरील (आधी-दरम्यान-नंतर) जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☒ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता

६.६: पर्वत, जंगले, पाणथळ जागा, नद्या, जलचर आणि तलावांसह पाण्याशी संबंधित परिसंस्थांचे संरक्षण आणि पुनर्संचय करणे.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

रेन वॉटर हार्वेस्टिंग ही घराचे छत (स्लॅब), रस्ते, उद्याने, मैदाने इ. वरील पावसाच्या पाण्याचे संकलन करून साठविण्याची एक सोपी प्रक्रिया आहे. याद्वारे साठविलेले पाणी भूजल पुनर्भरण करण्यासाठी किंवा नंतर वापरण्यासाठी साठविले जाते. रेन वॉटर हार्वेस्टिंग करण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी केलेल्या कामांचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० आधी आणि दरम्यान स्थापित केलेल्या कार्यरत रेन वॉटर हार्वेस्टिंग प्रकल्प असलेल्या सार्वजनिक इमारतींची टक्केवारी		१००
	१००%	१००	
	७५% ते १००%	७५	
	५०% ते ७५%	५०	
	५०% पेक्षा कमी	०	
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या कालावधी दरम्यान साठविलेले पावसाचे पाणी – घन मीटरमध्ये (m ³) (Relative Marking)		५०
३.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान खाजगी मालमत्ता, पाझर खड्डे आणि कार्यक्षम पाणी वापर यावर RWH च्या जनजागृती उपक्रमांची संख्या. (Relative Marking)		५०

आवश्यक तपशील:

- छतावरील रेन वॉटर हार्वेस्टिंग प्रकल्प असणाऱ्या सार्वजनिक इमारतींची यादी - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- रेन वॉटर हार्वेस्टिंग केलेल्या सार्वजनिक इमारतींचे गूगल मॅपवरील स्थान (लोकेशन)
- या निर्देशकासाठी, निवासी इमारती वगळता सार्वजनिक इमारती, कोणत्याही व्यावसायिक किंवा अव्यावसायिक आस्थापना यासह शासकीय इमारती, स्थानिक इमारती, सिनेमागृह/नाट्यगृह, शॉपिंग कॉम्प्लेक्स, रुग्णालये इत्यादींचा समावेश असेल.
- रेन वॉटर हार्वेस्टिंगद्वारे साठविण्यात आलेल्या पाण्याची नोंद - घन मीटरमध्ये (m³: 1m³=1000L)
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांद्वारे स्थापित आणि प्रमाणित केलेल्या रेन वॉटर हार्वेस्टिंग प्रकल्पांचा मूल्यांकनासाठी समावेश केला जाईल. याची खात्री करण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी खालील बाबी लक्षात ठेवाव्या :
 - रेन वॉटर हार्वेस्टिंग प्रकल्पांची कार्यरत स्थिती
 - रेन वॉटर हार्वेस्टिंग प्रकल्पांचे पाणलोट क्षेत्र/छत (स्लॅब)
 - गळती/तुटलेले पाईप टाळावेत.
 - परकोलेशन पॉइंटची उपलब्धता
- RWHची विविध टप्प्यांवरील (आधी-दरम्यान-नंतर) जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- रेन वॉटर हार्वेस्टिंग, पाझर खड्डे, विहित एक्सेल नमुन्यात कार्यक्षम पाण्याचा वापर यावरील प्रचारात्मक जनजागृती उपक्रमांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये .
- जनजागृती उपक्रमांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता

६.b: पाणी आणि स्वच्छता व्यवस्थापन सुधारण्यासाठी स्थानिक समुदायांच्या सहभागास समर्थन करून बळकट करणे.

६.५: २०३० पर्यंत, सर्व स्तरांवर एकात्मिक जलस्रोत व्यवस्थापनाची अंमलबजावणी करून सीमापार सहकार्याचा समावेश करणे.

सार्वजनिक इमारतींवर पावसाच्या पाण्याचे संधारण (रेन वॉटर हार्वेस्टिंग)

रेनवॉटर हार्वेस्टिंग प्रणालीमध्ये पुढील घटकांचा समावेश असतो (जलशक्ती अभियानाच्या व्याख्यानानुसार):

पाणलोट किंवा प्रणाली
ज्यात पाणी रोखून साठवले
जाते

साठवण सुविधेत पाणी
वाहून नेण्यासाठी
पाईप्स/नलिकांची प्रणाली

पावसाच्या पाण्याबरोबर
वाहून आलेली घाण
काढण्यासाठी फिल्टर
युनिट

પાણી સાઠવળ્યાસાઠી ટાકી
કિંવા ભૂજલ પુનર્ભરણ
સંરચના

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणासाठी दर्शविण्यात आली आहेत .

पावसाच्या पाण्याची गणना कशी करावी?

रेन वॉटर हार्वेस्टिंगद्वारे वर्षभर साठवलेले पावसाचे पाणी मोजण्याचे सूत्र खालीलप्रमाणे आहे:
जर,

Q = लीटर मध्ये साठवलेल्या पावसाच्या पाण्याचे प्रमाण (घन मीटरमध्ये)

M = सरासरी वार्षिक पाऊस मिली मीटरमध्ये

A = पाणलोट क्षेत्र चौरस मीटरमध्ये

R = भूमिगत गटर प्रणालीमधील अपरिहार्य लहान गळतीमुळे होणारे नुकसान किंवा पुरेसा प्रवाह निर्माण करण्यासाठी खूप हलका पाऊस किंवा अतिवृष्टीमुळे भरून वाहणारे नाले इ. द्वारे वाहून गेलेल्या (रनऑफ) पाण्याचा गुणांक

तर,

पावसाच्या पाण्याचे प्रमाण (जे घन मीटरमध्ये साठवले जाऊ शकते) $Q = 'M' \times 'A' \times 'R'$

वाहून जाणाऱ्या पाण्याचा (रनऑफ) गुणांक छताच्या सामग्रीच्या प्रकारानुसार बदलतो; सामग्रीचा प्रकार आणि त्यांचे रनऑफ गुणांक खाली दिले आहेत.

प्रकार	रनऑफ गुणांक
गॅल्वनाइज्ड लोखंडी पत्रा	>0.9
(पन्हाळी) धातूची पत्रे	0.7 ते 0.9
फरशी	0.8 ते 0.9
काँक्रीट	0.6 ते 0.8
विटांचा फुटपाथ	0.5 ते 0.6
दगडी नैसर्गिक पाणलोट	0.2 ते 0.5
मातीचा उतार	0 ते 0.3
हरित क्षेत्र	0.05 ते 0.1

३.२.१

सार्वजनिक इमारतींवर पावसाच्या पाण्याचे संधारण (रेन वॉटर हार्वेस्टिंग)

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

भूजलावरील मोठ्या प्रमाणात अवलंबित्वामुळे अनेक विहिरी आणि बोअरवेल कोरड्या पडल्या असून त्यांच्या संवर्धनाची गरज निर्माण झाली आहे. भूजल पुनर्भरण विहिरी आणि विंथन विहिरींचे पुनर्जीवन आणि पुनर्भरण करून भूजलाची पातळी वाढवण्यावर लक्ष केंद्रित करते. हे निर्देशक भूजल पुनर्भरण सुनिश्चित करण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी घेतलेल्या पुढाकारांचे मूल्यमापन करतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	स्थानिक संस्थेतील कार्यरत, अकार्यरत, खाजगी आणि सार्वजनिक विहिरी आणि विंथन विहिरींची संख्या.	५०
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान पुनर्जीवित/पुनर्भरण केलेल्या अकार्यरत विहिरींची संख्या (Relative Marking)	५०
३.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान पुनर्भरण केलेल्या अकार्यरत विंथन विहिरींची संख्या (Relative Marking)	५०
४.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान नव्याने निर्माण केलेल्या पाझर खड्ड्यांची संख्या (Relative Marking)	५०
५.	अपक्कीप (Upkeep): माझी वसुंधरा अभियान १.०, २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान निर्माण करण्यात आलेल्या कार्यरत आणि देखभाल करण्यात येणाऱ्या पाझर खड्ड्यांची संख्या (Relative Marking)	२०
६.	विहिरी/विंथन विहिरींची टक्केवारी	३०
	हिरवे कार्ड	
	पिवळे कार्ड	
	लाल कार्ड	

आवश्यक तपशील:

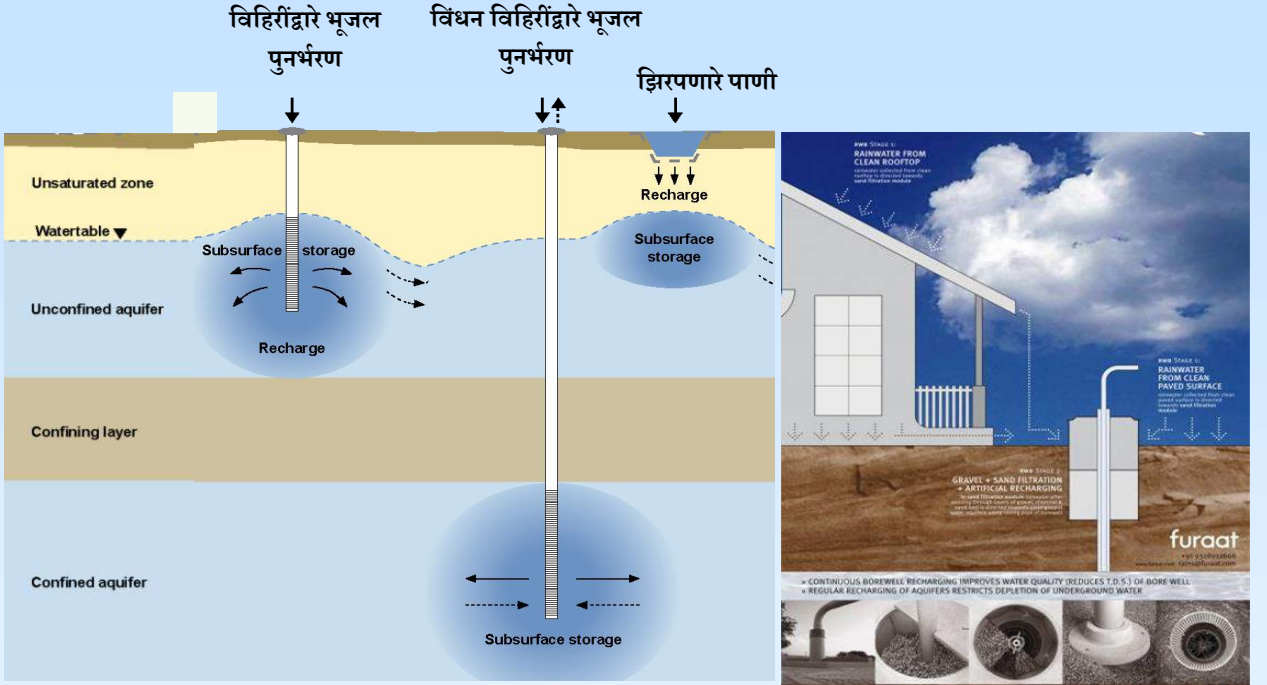
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील सर्व (अकार्यरत /कार्यरत) खाजगी आणि सार्वजनिक विहिरी आणि विंथन विहिरींची संख्या.
- ☐ पुनर्जीवन /पुनर्भरणासाठी हाती घेतलेल्या प्रकल्पांची संख्या- विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ गुगल मॅपवर प्रकल्पाचे स्थान.
- ☐ विहिरी/विंथन विहिरी पुनर्जीवन /पुनर्भरण प्रकल्पाचे कार्यांभ आदेश आणि देखभाल अहवाल.
- ☐ विविध टप्प्यांवरील (आधी-दरम्यान-नंतर) जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० आधी आणि दरम्यान निर्माण करण्यात आलेल्या नव्या पाझर खड्ड्यांच्या संख्येचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ पाझर खड्ड्यांचे प्रकल्पाची क्षमता आणि प्रकल्प अहवाल
- ☐ गुगल मॅपवर पाझर खड्ड्यांचे स्थान (लोकेशन).
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता

६.५: २०३० पर्यंत, सर्व स्तरांवर एकात्मिक जलस्रोत व्यवस्थापनाची अंमलबजावणी करून सीमापार सहकार्याचा समावेश करणे.
६.६: पर्वत, जंगले, पाणथळ जागा, नद्या, जलचर आणि तलावांसह पाण्याशी संबंधित परिसंस्थांचे संरक्षण आणि पुनर्संचय करणे.

भूजल पुनर्भरण (विहिरी/विंधन विहिर)

विंधन विहिर किंवा अकार्यरत विंधन विहिरीभोवती पुनर्भरण संरचना

भूजल पुनर्भरण: व्यवस्थापित भूजल पुनर्भरण हे भूजल पुनर्प्राप्तीसाठी किंवा पर्यावरणीय फायद्यासाठी पाण्याचे उद्देशपूर्ण पुनर्भरण आहे. हे विद्यमान विहिरींमध्ये पाणी सोडणे आणि विंधन विहिरींभोवती योग्य फिल्टर मीडियासह पुनर्भरण खड्डा बांधून केले जाऊ शकते.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत.

जल अंदाजपत्रक ही ग्रामपंचायतीमध्ये पाण्याची गरज आणि उपलब्धता मोजण्याची एक पद्धत आहे. सूक्ष्म सिंचन आणि कृषी-हवामान क्षेत्राला अनुरूप पीक पद्धतीचा अवलंब करून कृषी क्षेत्रातील जलवापर कार्यक्षमता सुधारण्यासाठी, स्थानिकांमध्ये प्रसार करण्यासाठी ग्राम कृती आराखड्याचा एक भाग म्हणून जल अंदाजपत्रक आणि लेखापरीक्षण केले जाते. यामुळे स्थानिक स्वराज्य संस्थांना त्यांच्या क्षेत्रात जलसंधारण करण्यास मदत होते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	पर्जन्यमापक वापरून पावसाचे मोजमाप आणि लॉगबुकमध्ये केलेली नोंद.	२०
२.	ग्रामपंचायतीने तयार केलेला जल अंदाजपत्रक अहवाल सादर करणे.	२०
३.	पाण्याच्या अंदाजपत्रकानुसार केलेली कार्यवाही.	५०
४.	ग्रामपंचायतीच्या पाणी पुरवठा योजनेचे जल लेखापरीक्षण (वॉटर ऑडिट)	२०
	होय	२०
	नाही	०
५.	ग्रामपंचायतीच्या पाणीपुरवठा यंत्रणेच्या लेखापरीक्षणानुसार केलेल्या शिफारशीच्या अंमलबजाणीची टक्केवारी	४०

आवश्यक तपशील :

- पर्जन्यमापकाद्वारे नोंदवलेल्या पावसाचे प्रमाण - मासिक लॉगबुक
- ग्रामसभेने मंजूर केलेल्या जल अंदाजपत्रकाच्या अहवालाची प्रत
- स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या पाणीपुरवठा यंत्रणेच्या लेखापरीक्षण अहवालाची सामाजिक लेखा परीक्षण किंवा सक्षम प्राधिकाऱ्याद्वारे अधिकृत करण्यात आलेली प्रत
- ग्रामपंचायतीच्या सुचनाफलकावर लावण्यात आलेले जल अंदाजपत्रक – सुचना फलकाची जिओ-टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- जल लेखापरीक्षण आणि शिफारशीच्या अंमलबजावणीसाठीचे कार्यारंभ आदेश.
- जल लेखापरीक्षण पूर्ण झाल्याचे प्रमाणपत्र.
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता

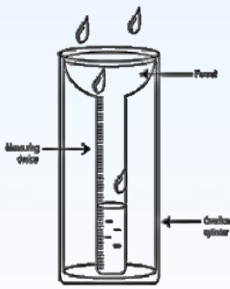
६.४: २०३० पर्यंत, सर्व क्षेत्रांमध्ये पाणी वापर कार्यक्षमतेत लक्षणीय वाढ करून पाण्याची टंचाई दूर करण्यासाठी आणि पाणी टंचाईने ग्रस्त लोकांची संख्या लक्षणीयरीत्या कमी करण्यासाठी शाश्वत उपसा आणि गोड्या पाण्याचा पुरवठा सुनिश्चित करणे.
६.५: २०३० पर्यंत, सर्व स्तरांवर एकात्मिक जलस्रोत व्यवस्थापनाची अंमलबजावणी करून सीमापार सहकार्याचा समावेश करणे.

पर्जन्यमापक मार्गदर्शक तत्त्वे

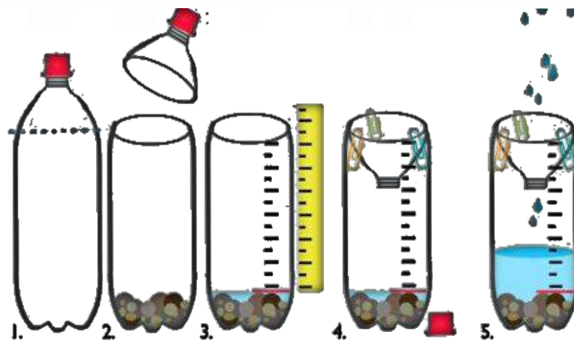
- हवामान खात्याद्वारे देण्यात आलेल्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार विशिष्ट आकारमानाचे भांडे पावसात ठेवावे (१ लीटरच्या प्लास्टिक बाटलीच्या तोंडाकडील निमूळता भाग कापून बाटलीतच उलटा ठेवला, तर असे भांडे तयार होईल.)
- गावामध्ये सर्वत्र समान पाऊस पडतो, त्यामुळे हे भांडे गावात कुठेही ठेवले तरी चालेल.
- त्या भांड्यामध्ये २४ तासामध्ये (किंवा काही ठराविक कालावधीत) साचलेले पावसाचे पाणी मोजावे. (प्लास्टिकची बाटली वापरत असल्यास त्या बाटलीवर मोजपट्टीने ठराविक अंतरावर खुणा करणे आवश्यक आहे. तसेच बाटलीच्या तळाला काही लहान दगड टाकावे, ज्यामुळे बाटली वजनदार होऊन स्थिर उभी राहील व बाटलीचा तळसुद्धा समान होईल).
- या २४ तासामध्ये (किंवा ठराविक कालावधी नंतर) समजा १० मिली मीटर उंची इतके पाणी भांड्यामध्ये (किंवा बाटलीमध्ये) साचले असेल तर गावात १० मिली मीटर पाऊस पडला असे समजले जाते.
- जमिनीवर पडलेले पाणी इकडे तिकडे जाऊ न देता व जमिनीत मुरू न देता जसेच्या तसे पसरवले तर १० मिली मीटर रुंदीचा थर तयार होईल.

PARTS OF A RAIN GAUGE

- FUNNEL
- CYLINDER
- COLLECTING BOTTLE
- OUTER CYLINDER

पर्जन्यमापक यंत्र

पुनर्विनीकरण केलेले पर्जन्यमापक

पीक जल अंदाजपत्रक (जल अंदाजपत्रकानुसार केलेली क्रिया)

गावच्या पाणलोट विकास समितीने व
ग्रामपंचायतने उपलब्ध जलस्रोतांचे मॅपिंग व
चर्चा करावी

अक्षय जलस्रोत, मृदाचाचणी, पीक निवड व
पीक उत्पादनाचे शेतकऱ्यांसोबत मूल्यांकन

पाणी उपसण्याचा काळ, पाण्याचा वापर,
वर्तमान बाजाराचा कल यांचे विश्लेषण आणि
पीक नफा व पीक जल अंदाजपत्रक बनवणे

जमिनीची संभाव्य स्थिती व पाण्याचा
कार्यक्षम वापर याचा विचार करून प्रचलित
नियमानुसार पीक आराखडा तयार करणे.

गावकरी त्यांच्या भागाचा नैसर्गिक स्रोत नकाशा तपासताना.
छायाचित्र सूत्र - WOTR.

स्थानिक पातळीवर पाण्याचे व्यवस्थापन करण्यासाठी जल
अंदाजपत्रक साधन छायाचित्र सूत्र- WOTR.

वॉटरशेड सपोर्ट सर्व्हिसेस अँड ॲक्टिव्हिटीज नेटवर्क (WASSAN) आणि वॉटरशेड ऑर्गनायझेशन ट्रस्ट (WOTR) यांनी विकसित
केलेली पीक पाणी बजेट साधने स्थानिक स्वराज्य संस्थांद्वारे वापरली जाऊ शकतात.

संदर्भ - https://www.wassan.org/wp-content/uploads/2022/03/Crop_Water_Budgeting.pdf

[https://wotr-website-publications.s3.ap-south-](https://wotr-website-publications.s3.ap-south-1.amazonaws.com/Water_Budgeting_Brochure_English.pdf)

[1.amazonaws.com/Water_Budgeting_Brochure_English.pdf](https://wotr-website-publications.s3.ap-south-1.amazonaws.com/Water_Budgeting_Brochure_English.pdf)

पाणी मीटरिंग आवश्यक आहे कारण यामुळे पाण्याचा अचूक वापर मोजता येतो, गळती ओळखता येते आणि बचत करता येते. वापरावर आधारित बिलिंगमुळे नागरिक अधिक जबाबदारीने पाणी वापरतात. यामुळे पाणीटंचाईच्या भागात पाणी व्यवस्थापन सुधारते आणि पाण्याचा अपव्यय टाळता येतो. मीटरिंग ही जलसंवर्धनासाठी प्रभावी आणि आवश्यक पायरी आहे. हे निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये पुरवल्या जाणाऱ्या पाण्याच्या मोजमापावर मूल्यांकन करते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	जलशुद्धीकरण केंद्रात कार्यरत पाण्याचे मीटर आहे का?		२०
	होय	२०	
	नाही	०	
२.	उच्च जलधारण टाक्यांवर (OHT) कार्यरत पाण्याच्या मीटरची टक्केवारी		३०
	९०% आणि अधिक	३०	
	५०% - ९०%	१५	
	५०% पेक्षा कमी	०	
३.	घरे आणि मोठ्या प्रमाणात वापरकर्ते (व्यावसायिक/संस्थात्मक) येथे कार्यरत पाण्याच्या मीटरची टक्केवारी		५०
	९०% आणि अधिक	५०	
	७०%-९०%	४०	
	५०%-७०%	३०	
	५०% पेक्षा कमी	०	

आवश्यक तपशील :

- ☐ जलशुद्धीकरण केंद्र (WTP), उच्च जलधारण टाकी (OHT) येथे घेतलेल्या पाण्याच्या मीटर रीडिंग्सची नोंदवही.
- ☐ घाऊक/मोठ्या प्रमाणात वापरकर्त्यांचे पाणीबिल व घरगुती पाणीपट्टी संकलनाचा सारांश.
- ☐ WTP, OHT व घाऊक/मोठ्या प्रमाणात वापरकर्त्यांकडे बसवलेल्या जलमीटरची माहिती - Excel शीट.
- ☐ गुगल मॅपवर कार्यरत घरगुती जलमीटरचे स्थान.
- ☐ प्रकल्पांची भौतिक व आर्थिक प्रगती याचा संक्षिप्त अहवाल.
- ☐ WTP, OHT व घाऊक/ मोठ्या प्रमाणात वापरकर्त्यांकडे कार्यरत जलमीटरचे भू-टॅग केलेले (1 ते 2 MB आकाराचे) छायाचित्र.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता

६.१: २०३० पर्यंत, सर्वासाठी सुरक्षित आणि परवडणाऱ्या पिण्याच्या पाण्याचा सार्वत्रिक आणि समान सुविधा निर्माण करणे.

६.४: २०३० पर्यंत, सर्व क्षेत्रांमध्ये पाणी वापर कार्यक्षमतेत लक्षणीय वाढ करून पाण्याची टंचाई दूर करण्यासाठी आणि पाणी टंचाईने ग्रस्त लोकांची संख्या लक्षणीयरीत्या कमी करण्यासाठी शाश्वत उपसा आणि गोड्या पाण्याचा पुरवठा सुनिश्चित करणे.

पिण्यासाठी शुद्ध आणि सुरक्षित पाणी उपलब्ध असणे जीवनासाठी अत्यावश्यक आहे आणि पिण्यायोग्य पाणी मिळणे हा प्रत्येक नागरिकाचा मूलभूत अधिकार आहे. परंतु, बऱ्याच घरांमध्ये नळाद्वारे पाणीपुरवठा होत नसल्याने आरोग्याच्या अनेक समस्या उद्भवतात. भारत सरकार स्वच्छ भारत अभियानामार्फत ग्रामीण भागात सांडपाण्याची प्रक्रिया व पुनर्वापरास प्रोत्साहन देते. स्थानिक स्वराज्य संस्थेमधील किती घरांमध्ये नळाद्वारे पाणीपुरवठा करण्यात येत आहे आणि सांडपाणी व्यवस्थापनासाठी केलेल्या उपाययोजना किती परिणामकारक आहेत, हे या निर्देशिकाद्वारे तपासण्यात येते.

मुल्यामापन कार्यपद्धती			गुण
१.	नळाद्वारे पाणीपुरवठा असलेल्या घर व शिक्षण संस्थांची टक्केवारी (Relative Marking)		५०
२.	ग्रामपंचायतीला मिळालेले हर घर जल प्रमाणपत्र		५०
	होय	५०	
	नाही	०	
३.	नळ जल मित्रांची निवड व प्रशिक्षण		५०
४.	कार्यरत सार्वजनिक सांडपाणी प्रक्रिया केंद्र		५०
	होय	५०	
	नाही	०	
५.	पाण्याच्या पुनर्वापराची टक्केवारी (Relative Marking)		५०
	७५% पेक्षा अधिक	५०	
	५०%-७५%	४०	
	२५%-५०%	३०	
	२५%पेक्षा कमी	०	

आवश्यक तपशील:

- ☐ घरे व शिक्षण संस्थांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेमधील नळाद्वारे पाणी पुरवठा केल्या जाणाऱ्या एकूण कुटुंब, शाळा आणि अंगणवाडी केंद्रांची संख्या – जल जीवन मिशन पोर्टलवरील प्रत.
- ☐ हर घर जल प्रमाणपत्राची प्रत
- ☐ नळ जल मित्र प्रशिक्षण अहवालाची प्रत
- ☐ सांडपाणी प्रक्रिया केंद्राचे लोकेशन- गुगल मॅप लिंक
- ☐ जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (size १ ते २ MB)
- ☐ प्रक्रिया यंत्रणेचा आराखडा व तंत्रज्ञानाची प्रत
- ☐ भौतिक व आर्थिक प्रगती अहवाल.
- ☐ पाण्याचे संकलन, प्रक्रिया व पुनर्वापराचा तपशील दर्शविणारे लॉगबुक
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता

६.१: २०३० पर्यंत, सर्वांसाठी सुरक्षित आणि परवडणाऱ्या पिण्याच्या पाण्याचा सार्वत्रिक आणि समान सुविधा निर्माण करणे.

६.४: २०३० पर्यंत, सर्व क्षेत्रांमध्ये पाणी वापर कार्यक्षमतेत लक्षणीय वाढ करून पाण्याची टंचाई दूर करण्यासाठी आणि पाणी टंचाईने ग्रस्त लोकांची संख्या लक्षणीयरीत्या कमी करण्यासाठी शाश्वत उपसा आणि गोड्या पाण्याचा पुरवठा सुनिश्चित करणे.

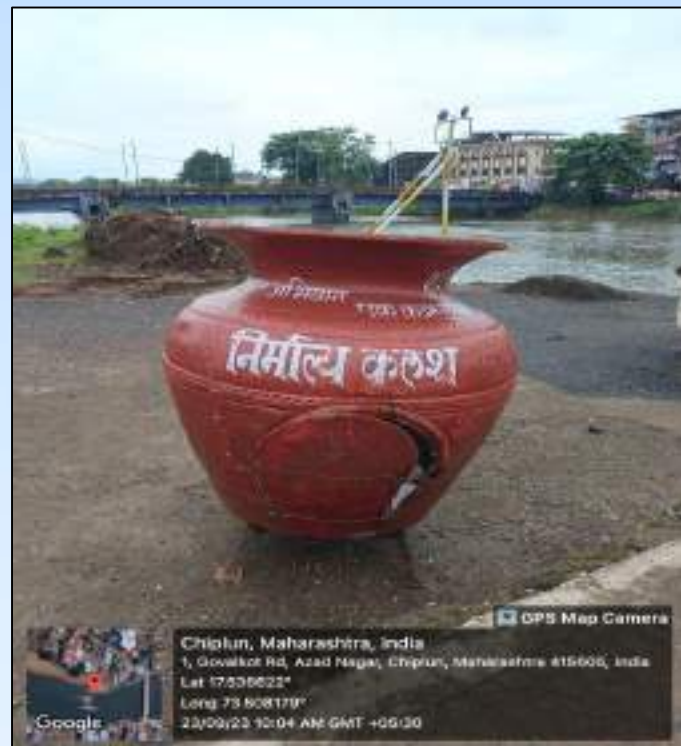
नद्या, तलाव, खाचर, खाडी, किनारपट्ट्या, विहिरी इत्यादी जलाशयांमध्ये मूर्तीचे विसर्जन केले जाते, यामुळे जल प्रदूषण होते. पर्यावरण संरक्षण करून प्रदूषणावर नियंत्रण ठेवून सण साजरे करणे आवश्यक आहे. मूर्ती विसर्जनामुळे होणारे जल प्रदूषण कमी करण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी आयोजित केलेल्या उपक्रमांचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	पर्यावरणपुरक मूर्ती आणि विसर्जनाचा प्रचार करण्यासाठी घेण्यात आलेल्या प्रचारात्मक कार्यक्रमांची संख्या (Relative Marking)	५०
२.	निर्माण करण्यात आलेल्या कृत्रिम विसर्जन स्थळांची संख्या (Relative Marking)	३०
३.	स्थापना करण्यात आलेल्या पर्यावरणपुरक मूर्तींची टक्केवारी (Relative Marking)	२०
४.	विसर्जनाच्या आधी आणि नंतर निर्मात्याचे संकलन, विलगीकरण, वाहतूक आणि प्रक्रिया	५०
५.	जमा केलेल्या पर्यावरणपुरक साहित्याच्या पुनर्वापराची टक्केवारी (Relative Marking)	५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ प्रचार आणि प्रसार कार्यक्रमांच्या (पर्यावरणपुरक मूर्ती, कृत्रिम विसर्जन स्थळ, शाडू/चिकणमाती पुनर्वापरासाठी देणे) संख्येचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ सामाजिक माध्यमांमधून पर्यावरणपुरक (इको-फ्रेंडली) उपक्रमांचा प्रचार करणाऱ्या सोशल मिडिया पोस्टची लिंक - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ एकूण स्थापना करण्यात आलेल्या पर्यावरणपुरक मूर्तींची संख्या (सार्वजनिक आणि घरगुती)
- ☐ निर्माण करण्यात आलेल्या कृत्रिम विसर्जन स्थळांची एकूण संख्या आणि स्थान यांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ शाडू/चिकणमाती /ओला कचऱ्याचे संकलन, विलगीकरण, प्रक्रिया आणि पुनर्वापरा याविषयी सविस्तर अहवाल
- ☐ पर्यावरणपुरक विसर्जनाचा प्रचार आणि प्रसार उपक्रमांची (पथनाट्ये, समाज माध्यमांवर प्रचार, निवासी संकुल व उत्सव समित्यांना मार्गदर्शक तत्वे सांगणे, विसर्जनानंतर शाडू/चिकणमाती पुनर्वापरास देणे, इ.) - जिओ-टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☐ प्रचार आणि प्रसार उपक्रमांमध्ये लावण्यात येणाऱ्या बॅनरवर उपक्रमाचा दिनांक आणि ठिकाणासह माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची पार्श्वभूमी असणे आवश्यक आहे.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

	SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता	६.६: पाणी आणि स्वच्छता व्यवस्थापन सुधारण्यासाठी स्थानिक समुदायांच्या सहभागास समर्थन करून बळकट करणे.
	SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन	१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत

जल परिसंस्था ही जलचक्राचा एक अत्यंत महत्वाचा भाग आहे. ही परिसंस्था प्रदूषक हटविणे, पूरपाण्याचा साठवणूक करणे आणि सूक्ष्म हवामान नियंत्रण यामध्ये मदत करते. वाढते जलतापमान आणि शहरीकरणाच्या क्रिया या परिसंस्थेवर विपरीत परिणाम करत आहेत. हा निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी जल परिसंस्थेच्या संवर्धनासाठी हाती घेतलेल्या उपाययोजनांचे मूल्यमापन करतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	योग्य मासेमारी पद्धती आणि स्थानिक जलचर प्रजातींचे संरक्षण करण्यासाठी आयोजित केलेल्या जनजागृती उपक्रमांची संख्या.		३०
२.	स्थानिक स्वराज्य संस्थेत मत्स्यपालन प्रयोगशाळा/शेती आहेत का?		२०
	होय	२०	
	नाही	०	
३.	पाणथळ क्षेत्रांचे संक्षिप्त दस्तऐवज तयार करणे		५०

☐ आवश्यक तपशील:

- ☐ प्रचार आणि प्रसार कार्यक्रमांच्या संख्येचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ मत्स्यपालन प्रयोगशाळा/शेतीचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ पाणथळ जमीन (संवर्धन आणि व्यवस्थापन) नियम-२०१७ नुसार पाणथळ जमिनीच्या संक्षिप्त दस्तऐवजाची प्रत.

☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

☐ अधिक माहितीसाठी :

☐ १) <https://moef.gov.in/wp-content/uploads/2020/01/final-version-and-printed-wetland-guidelines-rules-2017-04.01.20.pdf>

☐ २) <https://moef.gov.in/wp-content/uploads/2019/09/Wetlands2017.pdf>

	SDG ६. स्वच्छ पाणी व स्वच्छता	६.६: पर्वत, जंगले, पाणथळ जागा, नद्या, जलचर आणि तलावांसह पाण्याशी संबंधित परिसंस्थांचे संरक्षण आणि पुनर्संचय करणे.
	SDG १५. जमिनीवरील जीवन	१५.१ : आंतरराष्ट्रीय करारांच्या बंधनानुसार स्थानिक आणि अंतर्देशीय गोड्या पाण्याच्या साठ्यांचे संवर्धन, पुनर्संचयित आणि शाश्वत वापर आणि त्यांच्या सेवा, विशेषत: जंगले, पाणथळ प्रदेश, पर्वत आणि कोरडवाहू यांच्या संवर्धनाची खात्री करणे.

पंचायत प्रगती निर्देशांक (PAI) हा एक संमिश्र निर्देशांक आहे जो शाश्वत विकास उद्दिष्टे (SDGs) साध्य करण्यासाठी पंचायतींच्या कामगिरीचे मूल्यमापन करतो. पंचायत प्रगती निर्देशांक (PAI) पर्यावरणीय शाश्वतता आणि पायाभूत सुविधांसह नऊ विषयांचा विचार करते. हे निर्देशक स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सर्वांगीण विकासाचे आणि कामगिरीचे मूल्यांकन करते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	पंचायत प्रगती निर्देशांकात (PAI) मिळालेली श्रेणी		१००
	श्रेणी अ+(९०% पेक्षा अधिक)	१००	
	श्रेणी अ (७५-९०% मध्ये)	८०	
	श्रेणी ब (६०-७५% मध्ये)	६०	
	श्रेणी क (४०-६०% मध्ये)	४०	
	श्रेणी ड (४०% पेक्षा कमी)	०	

आवश्यक तपशील:

- पंचायत प्रगती निर्देशांक (PAI) प्रमाणपत्राची प्रत.
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ८. सभ्य रोजगार आणि आर्थिक वाढ

८.३ : उत्पादक क्रियाकलाप, सभ्य रोजगार निर्मिती, उद्योजकता, सर्जनशीलता आणि नवकल्पना यांना समर्थन देणाऱ्या विकासाभिमुख धोरणांना प्रोत्साहन देऊन वित्तीय सेवांमध्ये प्रवेशासह सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम-आकाराच्या उद्योगांच्या औपचारिकीकरण आणि वाढीस प्रोत्साहन देणे.

अग्नि

एकूण गुण : १,८००

अ/क्र.	कृती बिंदु	गुण
४.१	नुतनीकरणयोग्य ऊर्जा स्रोत आणि निव्वळ शून्य कार्बन उत्सर्जनाबाबत प्रसार व प्रचार	४००
४.२	कार्बन उत्सर्जन कमी असलेल्या उर्जा स्रोतांचा अवलंब	
४.२.१	हरित पथदिवे	२००
४.२.२	सार्वजनिक आणि खाजगी इमारतींवर सौर ऊर्जा प्रकल्प बसवणे	५००
४.२.३	अक्षय ऊर्जेचा स्रोत म्हणून बायोगॅस संयंत्रे	३००
४.२.४	सोलार (सौर) पंप	२००
४.२.५.	विकेंद्रित सौर ऊर्जा संयंत्रे	२००
	एकूण	१,८००

कोळसा, जीवाश्म इंधन इत्यादी उर्जेचे पारंपारिक स्रोत आहेत. या इंधनाच्या ज्वलनामुळे प्रदूषण होते व हे स्रोत पुन्हा मिळवता येणारे नाहीत. याउलट नुतनीकरणयोग्य ऊर्जा ही नैसर्गिक स्रोतांपासून मिळविली जाते आणि ती पर्यावरणासाठी सुरक्षित देखील आहे. त्यामुळे पर्यावरणाच्या हितासाठी अक्षय ऊर्जेच्या वापराला प्रोत्साहन दिले पाहिजे कारण आपण आपल्या निव्वळ शून्य वचनबद्धतेकडे वाटचाल करत आहोत. या निर्देशकामध्ये, नुतनीकरणयोग्य ऊर्जेच्या वापराला प्रोत्साहन देण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी आयोजित केलेल्या जनजागृती उपक्रमांच्या आधारे मूल्यमापन केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान नुतनीकरणयोग्य उर्जा आणि निव्वळ शून्य संदर्भात जनजागृती कार्यक्रमांची संख्या		४००
	माझी वसुंधरा अभियाना ६.० ची पहिली तिमाही (एप्रिल - जून) (Relative Marking)	१००	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची दुसरी तिमाही (जुलै - सप्टेंबर) (Relative Marking)	१००	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची तिसरी तिमाही (ऑक्टोबर - डिसेंबर) (Relative Marking)	१००	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची चौथी तिमाही (जानेवारी - मार्च) (Relative Marking)	१००	

आवश्यक तपशील:

- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थांद्वारे आयोजित जनजागृती उपक्रमांची संख्या - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ नागरिकांच्या सहभागाचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान संचालनालयाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार आयोजित केलेल्या जनजागृती उपक्रमांचा मूल्यांकनासाठी विचार केला जाईल.
- ☐ प्रचारात्मक उपक्रमांमध्ये पुढील गोष्टींचा देखील समावेश होतो; सौर स्थापना, सौर बंब आणि इतर प्रकारचे अक्षय ऊर्जा स्रोत आणि निव्वळ शून्य.
- ☐ उपक्रमांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासार्ह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

७.२: २०३० पर्यंत, जागतिक ऊर्जा मिश्रणात अक्षय ऊर्जेचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवणे.

अक्षय ऊर्जा

अक्षय ऊर्जा

अक्षय ऊर्जा ही नैसर्गिक स्त्रोतांपासून उत्पादित होते जी वापराच्या अधिक पटीने निर्मित होते. ही संसाधने अमर्यादित आहेत. अक्षय ऊर्जेचा वापर हा वीज निर्मितीसाठी, जागा वातानुकुलीत करण्यासाठी, पाणी गरम/थंड करणे आणि वाहतुकीसाठी केला जाऊ शकतो.

Net Zero (निव्वळ शून्य)

Net zero (निव्वळ शून्य)

- निव्वळ शून्य हे हरितगृह वायूंचे उत्पादन आणि वातावरणातून काढून टाकलेल्या हरितगृह वायूंचे प्रमाण यांच्यातील संतुलन आहे. निव्वळ शून्य लक्ष्य गाठण्यासाठी कार्बन निर्मुलनाच्या प्रक्रियेद्वारे हरितगृह वायूंचे उत्सर्जन कमी करून त्यांना वातावरणातून काढून टाकले जाते.
- भारताने २०७० पर्यंत निव्वळ शून्य गाठण्याचे लक्ष्य जाहीर केले आहे.
- भारताने २०३० पर्यंत हरितगृह वायूंच्या उत्सर्जनाचे GDP अंतर्गत उत्पादनाचे प्रमाण २००५ च्या पातळीच्या ४५% पर्यंत कमी करण्यासाठी वचनबद्धता दर्शवली आहे.
- भारताने २०३० पर्यंत त्याच्या एकूण विद्युत उर्जा क्षमतेपैकी ५०% अपारंपारिक इंधन-आधारित ऊर्जा संसाधनांमधून स्थापित करण्यास वचनबद्धता दर्शवली आहे.

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत.

हरित पथदिवे बसवल्यामुळे वीज बचत होते व स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे कार्बन फूटप्रिंट देखील कमी होते. यामुळे एचपीएस(HPS) बल्ब ऐवजी हरित पथदिवे बसविणे पर्यावरण संरक्षणाच्या दृष्टीने महत्वाचे पाऊल आहे. या निर्देशकामध्ये, स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी सर्व पथदिव्यांचे हरित पथदिव्यांमध्ये रूपांतर करण्यासाठी घेतलेल्या पुढाकाराचे मूल्यमापन केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	एकूण पथदिव्यांपैकी एलईडी पथदिव्यांची टक्केवारी	५०
२	एकूण पथदिव्यांपैकी सौर पथदिव्यांची टक्केवारी	१५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील पथदिव्यांची संख्या
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील हरित पथदिव्यांची संख्या
- ☐ पथदिवे बदलल्यामुळे होणाऱ्या ऊर्जाबचतीचा अहवाल - जसे की, दिवे बदलण्या आधीची व नंतरची वीज बिलाची प्रत.
- ☐ भौतिक आणि आर्थिक प्रगती अहवाल
- ☐ पथदिवे बसवण्यासाठी देण्यात आलेल्या कार्यारंभ आदेशाची प्रत.
- ☐ आधी आणि नंतरची छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☐ गुणांचे वितरण हरित पथदिव्यांच्या टक्केवारीवर आधारित आहे. उदाहरणार्थ;
 - ५० टक्के एलईडी पथदिव्यांसाठी
 - १०० टक्के सौर पथदिव्यांसाठी १५० गुण.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासार्ह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

७.२: २०३० पर्यंत, जागतिक ऊर्जा मिश्रणात अक्षय ऊर्जेचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवणे.

हरित पथदिवे

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत.

पारंपारिक ऊर्जेच्या विरुद्ध नूतनीकरण योग्य ऊर्जेच्या वापराकडे संक्रमण करून, स्थानिक स्वराज्य संस्था आपल्या राष्ट्राला २०७० पर्यंत निव्वळ शून्य लक्ष्य आणि २०४७ पर्यंत ऊर्जा स्वातंत्र्याचे लक्ष्य पूर्ण करण्यात मदत करू शकतात. या निर्देशकामध्ये, माझी वसुंधरा अभियान ५.० दरम्यान सौर ऊर्जा आणि नूतनीकरण योग्य ऊर्जा स्थापनांच्या संचयी क्षमतेवर आधारित स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे मूल्यमापन केले जाईल.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६ .० मध्ये सौर प्रकल्पांची एकूण क्षमता (किलोवॉटमध्ये) (Relative Marking)		३००
	सार्वजनिक इमारती	१००	
	सार्वजनिक सेवा पायाभूत सुविधा	१००	
	खाजगी इमारती	१००	
२	अपकीप (Upkeep): माझी वसुंधरा अभियान १.०, २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान बसवण्यात आलेल्या सौर प्रकल्पांची एकूण क्षमता किलोवॉट (kW) मध्ये. (Relative Marking)		५०
३.	स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या क्षेत्रात बसवण्यात आलेल्या सौर वॉटर हीटरची एकूण क्षमता - लिटर प्रतिदिन (LPD) (Relative Marking)		५०
४.	अक्षय ऊर्जा प्रकल्पांची क्षमता (किलोवॉटमध्ये) (Relative Marking)		१००
	कार्यान्वित आणि कार्यरत	१००	
	निविदा मागवण्यात आल्या आहेत	५०	

आवश्यक तपशील:

- ☐ सार्वजनिक आणि खाजगी इमारतींचा तपशील- विहित केलेल्या एक्सेल मध्ये.
 - सौर प्रकल्प असणारे छत
 - इमारत संकुलांमध्ये सौर उर्जेची स्थापना
 - सौर वॉटर हीटर
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये अक्षय ऊर्जा प्रकल्पांचा तपशील- विहित केलेल्या एक्सेल मध्ये
- ☐ संकुलांमध्ये अक्षय सौर प्रकल्प बसविल्यामुळे ऊर्जाबचत अहवाल, जसे की - आधी आणि नंतरचे वीज बिल (सौर प्रकल्प असणारे छत/सौर प्रकल्प)
- ☐ सर्व नूतनीकरण योग्य ऊर्जा प्रकल्पांसाठी कार्यान्वित प्रमाणपत्राची प्रत.
- ☐ या निर्देशकासाठी, निवासी इमारती वगळता सार्वजनिक इमारती, कोणत्याही व्यावसायिक किंवा अव्यावसायिक आस्थापना यासह शासकीय इमारती, स्थानिक इमारती, शॉपिंग कॉम्प्लेक्स, रुग्णालये इत्यादींचा समावेश असेल.
- ☐ सौर प्रकल्पांचे जिओटॅग केलेले छायाचित्र (आधी आणि नंतर) (Size १ ते २ MB)
- ☐ टीप- मूल्यमापन कार्यापाढती अंक १, २ आणि ३ मध्ये नमूद केलेल्या सौर प्रकल्पांचा अंक ४ मध्ये विचार केला जाणार नाही
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासाह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

७.२: २०३० पर्यंत, जागतिक ऊर्जा मिश्रणात अक्षय ऊर्जेचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवणे.

अक्षय ऊर्जा प्रकल्पांचे प्रकार

अक्षय ऊर्जा प्रकल्प ऊर्जा निर्माण करण्यासाठी शाश्वत संसाधने वापरतात, जसे की सूर्यप्रकाश, वारा, भूऔष्णिक ऊर्जा, पाऊस, भरती आणि बायोमास. अक्षय ऊर्जा प्रकल्पांमध्ये हे समाविष्ट आहे:

एकाग्रित सौर पॅनेल

फोटोव्होल्टाइक्स

पवन ऊर्जा

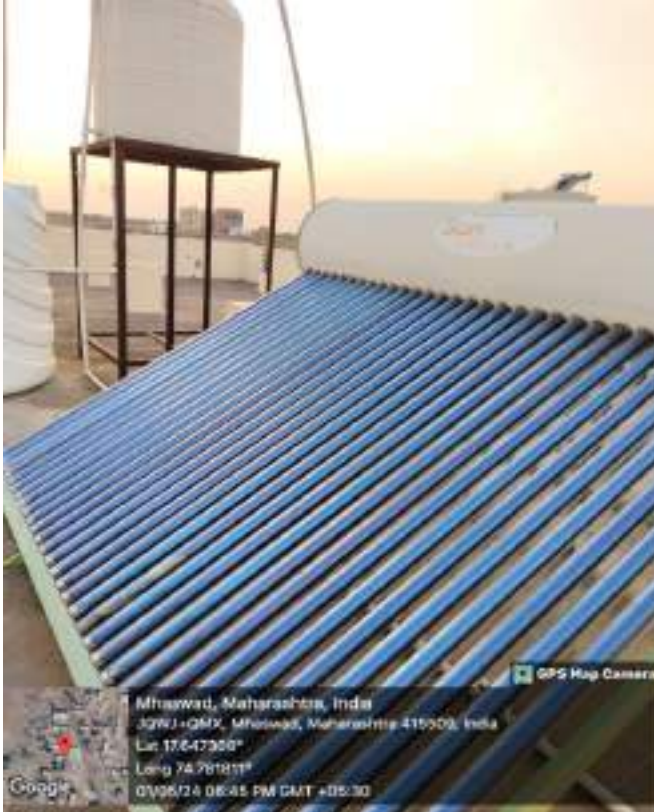
बायोगॅस/बायोमास

लघु जलविद्युत प्रकल्प

४.२.२

सार्वजनिक आणि खाजगी इमारतींवर सौर ऊर्जा प्रकल्प बसवणे

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत.

बायोगॅस हा मुख्यतः ग्रामीण भागात वापरला जाणारा प्रदूषणविरहित उर्जेचा स्रोत आहे. या उर्जेच्या वापरामुळे सभोवतालच्या हवेची गुणवत्ता सुधारते आणि हरितगृह (ग्रीन हाऊस) वायूचे उत्सर्जन टाळले जाते. बायोगॅसचा वापर करून स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी पारंपरिक ऊर्जा स्रोतांवरील अवलंब कसे कमी केले आहे, हे या निर्देशकाद्वारे तपासले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान बसविण्यात आलेल्या आणि कार्यरत असलेल्या बायोगॅस प्रकल्पांची संख्या (Relative Marking)	१५०
२.	माझी वसुंधरा अभियान १.०, २.०, ३.०, ४.०, ५.० आणि ६.० दरम्यान स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये बसविण्यात आलेल्या आणि कार्यरत असलेल्या बायोगॅस प्रकल्पांची एकूण क्षमता (घन मीटर प्रतिदिन) (Relative Marking)	१५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान बसवलेल्या आणि सुस्थितीत असलेल्या बायो-गॅस प्रकल्पांच्या संख्येचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये बसवलेल्या व कार्यरत स्थितीत असणाऱ्या बायोगॅस प्रकल्पांची एकूण क्षमता (माझी वसुंधरा अभियान ६.० पूर्वी बसवलेल्या बायोगॅस प्रकल्पांसह) - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ भौतिक आणि आर्थिक प्रगती अहवाल
- ☐ गुगल मॅपवर बायोगॅस प्रकल्पांचे स्थान
- ☐ बायोगॅस प्रकल्पांची जिओ टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ
ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासार्ह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

७.२: २०३० पर्यंत, जागतिक ऊर्जा मिश्रणात अक्षय ऊर्जेचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवणे.

सौर पंप हा वीज किंवा डिझेलवरील अवलंबित्व कमी करून इंधनावर आवर्ती खर्च कमी करतो. ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी त्यांच्या क्षेत्रात सौर पंपांचा वापर वाढवण्यासाठी हा निर्देशक प्रोत्साहन देतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान वैयक्तिक आणि सामुदायिक ठिकाणी बसवलेल्या सौर पंपांची संख्या (Relative Marking)	५०
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान वैयक्तिक आणि सामुदायिक ठिकाणी नव्याने स्थापित केलेल्या सौर पंपांची क्षमता (Relative Marking)	५०
३.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० पूर्वी वैयक्तिक किंवा सामुदायिक ठिकाणी बसवलेल्या सौर पंपांची एकूण संख्या (Relative Marking)	५०
४.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० पूर्वी वैयक्तिक आणि सामुदायिक ठिकाणी स्थापित केलेल्या सौर पंपांची क्षमता (Relative Marking)	५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० पूर्वी आणि दरम्यान बसवलेल्या सौर पंपांचा तपशील – विहित केलेल्या एक्सेल मध्ये
- ☐ भौतिक आणि आर्थिक प्रगती अहवाल.
- ☐ कार्यरत असलेले सौर पंप मूल्यमापनासाठी विचारात घेतले जातील.
- ☐ कार्यरत असणाऱ्या सौर पंपांची जिओ टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ
ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासार्ह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

७.२: २०३० पर्यंत, जागतिक ऊर्जा मिश्रणात अक्षय ऊर्जेचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवणे.

सौर ऊर्जा संयंत्राच्या (प्रकल्प) मदतीने सूर्यप्रकाशाचे विद्युत उर्जेमध्ये रूपांतर केले जाते. विकेंद्रित सौर संयंत्रांचा उद्देश कृषी ग्राहकांना दिवसा वीज पुरवठा करणे हा आहे. २०२५ पर्यंत ३०% फीडर सौर उर्जेवर आणण्याचे महाराष्ट्र शासनाचे उद्दिष्ट आहे. 'मिशन-२०२५' अंतर्गत ७००० मेगावॅट्सचे (MW) विकेंद्रित सौर प्रकल्प जलद गतीने लावण्याचे शासनाचे ध्येय आहे. ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थाना सौर उर्जेचा वापर करण्यास हा निर्देशक प्रोत्साहित करतो.

मूल्यमापन कार्यपद्धती

गुण

१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान स्थापित केलेल्या विकेंद्रित सौर ऊर्जा प्रकल्पांची क्षमता (मेगा वॉट मध्ये) (Relative Marking)	१००
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० पूर्वी स्थापित केलेल्या विकेंद्रित सौर ऊर्जा प्रकल्पांची क्षमता (मेगा वॉट मध्ये) (Relative Marking)	१००

आवश्यक तपशील:

- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या पूर्वी आणि दरम्यान स्थापित सौर प्रकल्पांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- ☐ कार्यरत स्थितीतील विकेंद्रित सौर उर्जा प्रकल्प मूल्यमापनासाठी विचारात घेतले जातील.
- ☐ विकेंद्रित सौर ऊर्जा प्रकल्पचा काम पूर्ण झाल्याच्या प्रमाणपत्राची प्रत.
- ☐ भौतिक आणि आर्थिक प्रगती अहवाल.
- ☐ कार्यरत स्थितीत असणाऱ्या विकेंद्रित सौर प्रकल्पांची जिओ टॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ७. सुलभ आणि स्वच्छ
ऊर्जा

७.१: २०३० पर्यंत, परवडणाऱ्या, विश्वासाह आणि आधुनिक ऊर्जा सेवांचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे.

७.२: २०३० पर्यंत, जागतिक ऊर्जा मिश्रणात अक्षय ऊर्जेचा वाटा लक्षणीयरीत्या वाढवणे.

माझी वसुंधरा अंतर्गत महाराष्ट्रात सौर पॅनेलची स्थापना

नगर परिषद कराड - महाराष्ट्रात विकेंद्रित सौर पॅनेलची अंमलबजावणी

माझी वसुंधरा अंतर्गत महाराष्ट्रात सौर पॅनेलची स्थापना

नगर परिषद कराड - महाराष्ट्रात विकेंद्रित सौर पॅनेलची अंमलबजावणी

आकाश

एकूण गुण: ३,३००

माझी वसुंधरा

अ. क्र.	कृती बिंदु	गुण
सुधारणा		
५. १	ई-प्लेज (#Epledge) नोंदणी आणि पूर्तता	६००
५. २	सोशल मीडियाचा वापर करून माझी वसुंधरा अभियानाची जनजागृती करणे	४००
५. ३	स्पर्धा आणि जनजागृती उपक्रमांद्वारे माझी वसुंधरा अभियानाची जनजागृती करणे	४००
५. ४	तरुणांचा सहभाग आणि पर्यावरण दूतांची निवड	३००
५. ५	सार्वजनिक ठिकाणी माझी वसुंधरा तत्त्वे दर्शवणाऱ्या बाबींच्या माध्यमातून प्रचार आणि प्रसिध्दी	८००
५. ६	बचत गटांचा सहभाग	१००
५.७	पर्यायी निधी मिळवण्याचे मार्ग : CSR, सामुदायिक सहभाग व इतर	२००
५.८	निसर्गपर्यटन (Ecotourism)	१००
शिक्षण		
५.९	पर्यावरण सेवा योजनेत शाळांचा सहभाग	२००
५.१०	महाराष्ट्र युथ फॉर क्लायमेट ऍक्शन (MYCA) उपक्रमाद्वारे हवामान बदलाबाबत तरुणांमध्ये जागरूकता	२००
	एकूण	३,३००

सुधारणा

माझी वसुंधरा ई-प्लेज (ई-शपथ) हा महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभागाचा एक उपक्रम आहे. या उपक्रमाचा प्रमुख उद्देश, प्रत्येक नागरिकाला पर्यावरण संवर्धनासाठी प्रतिज्ञा देणे आणि शाश्वत जीवनशैली आत्मसात करायला प्रोत्साहित करणे हा आहे. स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या क्षेत्रातील नागरिकांनी केलेल्या ई-प्लेज नोंदणीचे मूल्यमापन या निर्देशकाद्वारे केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान एप्रिल ते जून २०२५ पासून सुरू होणाऱ्या ४ तिमाहींसाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील नागरिकांनी पोर्टलवर वैयक्तिकरित्या नोंदणी केलेल्या ई-प्लेजची संख्या. (Relative Marking)		२००
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान एप्रिल ते जून २०२५ पासून सुरू होणाऱ्या ४ तिमाहींसाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील नागरिकांनी पोर्टलवर गटांमध्ये नोंदणी केलेल्या ई-प्लेजची संख्या (Relative Marking)		१००
३.	पूर्तता : माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान वैयक्तिकरित्या नोंदणी आणि पूर्तता केलेल्या ई-प्लेजची टक्केवारी (Relative Marking)		१००
४.	पूर्तता : माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान गटांमध्ये नोंदणी आणि पूर्तता केलेल्या ई-प्लेजची टक्केवारी (Relative Marking)		१००
५.	४ तिमाहींमध्ये सतत ई-प्लेजची पूर्तता करणारे (प्रत्येक तिमाहीतील टॉप १० स्थान विचारात घेतले जातील)		१००
	i. सर्व ४ तिमाहींमध्ये वैयक्तिकरित्या सतत उत्कृष्ट कामगिरी करणारे	७०	
	ii. सर्व ४ तिमाहींमध्ये गटात सतत उत्कृष्ट कामगिरी करणारे	३०	

आवश्यक तपशील:

- स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील नागरिकांनी वैयक्तिक आणि गटांमध्ये घेतलेल्या ई-प्लेजची संख्या तसेच माझी वसुंधरा अभियानाच्या संकेतस्थळावर नोंदणी झालेल्या ई-प्लेजची संख्या <https://majhivasundhara.in/en/majhi-vasundhara-pledge>
- सर्वाधिक ई-प्लेज नोंदणी सादर केलेल्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांची यादी माझी वसुंधरा अभियान संचालनालयाद्वारे प्रत्येक तिमाहीनंतर सादर करण्यात येईल.

SDG १२. संसाधनांचा
जाणीवपूर्वक वापर आणि
उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

५.१

ई-प्लेज (#Epledge) नोंदणी आणि पूर्तता

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत.

वातावरणीय बदलाबाबत जनजागृती करणाऱ्या विविध उपक्रमांमध्ये वेळोवेळी नावीन्यपूर्ण पद्धतीने नागरिकांचा सक्रिय सहभाग असणे, हे माझी वसुंधरा अभियानाचे एक महत्वाचे उद्दिष्ट आहे. स्थानिक स्वराज्य संस्था विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून, स्पर्धा आणि इतर सामाजिक माध्यमांचा वापर करून जनजागृती करू शकतात. स्थानिक स्वराज्य संस्थानी याबाबतीत किती कार्यक्रमांचे आयोजन केले, माझी वसुंधरा अभियानाबद्दल जनजागृती करण्यासाठी किती प्रयत्न केले, सामाजिक माध्यमांचा कसा वापर केला या सगळ्या बाबींचे मूल्यमापन या निर्देशकाच्या माध्यमातून केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	सक्रिय सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्म		१५०
	फेसबुक पेज/अकाउंट	५०	
	इंस्टाग्राम अकाउंट	५०	
	यूट्यूब चॅनेल	५०	
२.	सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्मवर फॉलोअर्स/सबस्क्रायबर यांची संख्या (Relative Marking)		१५०
	फेसबुक पेज/अकाउंट	५०	
	इंस्टाग्राम अकाउंट	५०	
	यूट्यूब वरील सबस्क्रायबर	५०	
३.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० अंतर्गत केलेल्या कामाचा संकलित व्हिडिओ		१००

आवश्यक तपशील:

- ☐ सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्मची लिंक - फेसबुक, इंस्टाग्राम आणि यूट्यूब.
- ☐ विहित एक्सेल फॉर्मॅटमध्ये स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सोशल मीडिया पोस्टचा तपशील.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० अंतर्गत केलेल्या कामाचा संकलित व्हिडिओ यूट्यूब चॅनलवर अपलोड करावा. (व्हिडिओचा कालावधी २ मिनिटांपेक्षा जास्त नसावा).
- ☐ **Note-** समाजमाध्यमांवरील पोस्टची लिंक ही अकाउंटच्या मुखपृष्ठाची नसावी. ही लिंक सदर पोस्टचीच आहे याची दक्षता घ्यावी.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान दररोज एकूण पदांच्या संख्येवर आधारित मूल्यमापन यंत्रणा पॉइंट ३ साठी मार्किंग केले जाईल. स्थानिक संस्थेने दररोज किमान एक पोस्ट टाकावी.

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

वेळेवर आणि नाविन्यपूर्ण पद्धतीने विविध हवामान बदल नियंत्रित करण्यासाठीच्या उपक्रमांमध्ये स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा सक्रिय सहभाग हे माझी वसुंधरा अभियानाच्या प्रमुख उद्दिष्टांपैकी एक आहे. स्थानिक स्वराज्य संस्थेद्वारे आयोजित केलेल्या प्रचार/जनजागरूती कार्यक्रम आणि स्पर्धा यांच्या आधारे मूल्यमापन करून हे साध्य केले जाऊ शकते. या निर्देशकामध्ये, माझी वसुंधरा अभियानाला चालना देण्यासाठी जनजागरूती कार्यक्रम, उपक्रम आणि स्पर्धांच्या संख्येवर आधारित स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे मूल्यांकन केले जाईल.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	स्थानिक स्वराज्य संस्थेद्वारे आयोजित केलेल्या स्पर्धा/ उपक्रम/जनजागृती कार्यक्रमांची संख्या (Relative Marking)		३००
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची पहिली तिमाही (एप्रिल - जून) (Relative Marking)	१००	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची दुसरी तिमाही (जुलै - सप्टेंबर) (Relative Marking)	१००	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची तिसरी तिमाही (ऑक्टोबर - डिसेंबर) (Relative Marking)	१००	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची चौथी तिमाही (जानेवारी - मार्च) (Relative Marking)	१००	
२.	#majhivasundhara सह सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्मवर जनजागृती कार्यक्रम/उपक्रम/स्पर्धासाठी एकूण पोस्टची संख्या (Relative Marking)		५०
३.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० च्या प्रसिद्धीसाठी पर्यावरणपूरक साहित्याचा वापर (Relative Marking)		५०

आवश्यक तपशील:

- स्थानिक स्वराज्य संस्थेद्वारे आयोजित केलेल्या उपक्रमांची (स्पर्धा, जनजागृती मोहीमा) संख्या तसेच सहभागींची संख्या (यात खालील सहभागींचा देखील समावेश होतो.)
 - खाजगी कंपनी / स्वयंसेवी संस्था / कॉर्पोरेट्स
 - शिक्षण संस्था
 - सोसायटी/निवास कल्याण संघटना/नागरिक गट/सिटिझन क्लब
- स्थानिक स्वराज्य संस्थेने आयोजित केलेले उपक्रम/कार्यक्रम/स्पर्धा यांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये
- पर्यावरणाशी संबंधित दिवशी दर महिन्याला किमान एका कार्यक्रमाचे आयोजन करावे. (पर्यावरण दिवसांची यादी पुढील पानावर आहे.)
- स्थानिक स्वराज्य संस्थेने आयोजित केलेल्या जनजागृती कार्यक्रमांचा/उपक्रमांचा/स्पर्धांचा तपशील - विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये (हा तपशील तिमाहीनुसार अद्ययावत करावा.)
- जनजागृती करणाऱ्या उपक्रमांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB).
- दिलेली समाजमाध्यमांवरील पोस्टची लिंक ही अकाउंटच्या मुखपृष्ठाची नसावी. ही लिंक सदर पोस्टचीच आहे याची दक्षता घ्यावी.
- सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

पर्यावरण दिनदर्शिका

दि. २६

जानेवारी

आंतरराष्ट्रीय
स्वच्छ ऊर्जा दिवस

दि. ०२

फेब्रुवारी

जागतिक पाणथळ दिवस
दि. २८
राष्ट्रीय विज्ञान दिन

दि ०३ जागतिक वन्यजीव दिवस
दि १४ नद्यांसाठी आंतरराष्ट्रीय कृती दिवस
दि १८ जागतिक पुनर्वापर दिवस
दि २१ आंतरराष्ट्रीय वन दिवस
दि २२ जागतिक जल दिवस
दि २३ जागतिक हवामान दिवस

मार्च

एप्रिल

दि ०३ जागतिक जलचर प्राणी दिवस
दि १८ जागतिक वारसा दिवस
दि २२ जागतिक पृथ्वी दिवस

दि ०३ आंतरराष्ट्रीय विबट्या दिवस
दि ११ जागतिक स्थलांतरित पक्षी दिवस
दि ११ स्थानिक पक्षी दिवस
दि १५ जागतिक हवामान बदल दिवस
दि १९ राष्ट्रीय लुप्तप्राय प्रजाती दिवस
दि २० जागतिक जैवविविधता दिवस
दि २२ आंतरराष्ट्रीय जैवविविधता दिवस
दि २३ जागतिक कासव दिवस
दि २३ जागतिक पोपट दिवस

मे

दि ०५ जागतिक पर्यावरण दिन
दि ०७ जागतिक अन्न सुरक्षा दिवस
दि ०८ जागतिक महासागर दिवस
दि १५ जागतिक पवन दिवस
दि १७ वाळवंटीकरण आणि दुष्काळाचा सामना करण्यासाठी
जागतिक दिवस
दि २२ जागतिक पर्जन्यवन दिन

जून

पर्यावरण दिनदर्शिका

- दि १-७ वनमहोत्सव सप्ताह दिवस
दि २६ खासफुटी आणि पर्यावरणाच्या
संवर्धनासाठी आंतरराष्ट्रीय दिवस
दि २८ जागतिक निसर्ग संवर्धन दिवस
दि २९ आंतरराष्ट्रीय व्याघ्र दिवस

जुलै

- दि १२ जागतिक हत्ती दिवस
दि २० राष्ट्रीय अक्षय ऊर्जा दिवस

ऑगस्ट

- दि ७ निळ्या आकाशासाठी स्वच्छ हवेचा आंतरराष्ट्रीय दिवस
दि १६ ओझोन थर दिवस
दि १८ जागतिक पाणी देखरेख दिवस
दि २० जागतिक स्वच्छता दिवस
दि २१ शून्य उत्सर्जन दिवस
दि २९ अन्नाचे नुकसान आणि कचऱ्याबद्दल जागरूकता निर्माण करण्यासाठी
आंतरराष्ट्रीय दिवस

सप्टेंबर

- दि २-८ जागतिक वन्यजीव सप्ताह
दि ४ जागतिक प्राणी दिन
दि ७ जागतिक अधिवास दिन
दि १३ नैसर्गिक आपत्ती निवारणासाठी आंतरराष्ट्रीय दिवस
दि १४ आंतरराष्ट्रीय ई-कचरा दिवस
दि २२ आंतरराष्ट्रीय ऊर्जा दिवस
दि २४ आंतरराष्ट्रीय हवामान कृती दिवस

ऑक्टोबर

नोव्हेंबर

- दि १ जागतिक परिसंस्था दिन
दि १२ जागतिक पक्षी दिन

डिसेंबर

- दि ४ वन्यजीव संवर्धन दिवस
दि ५ जागतिक माती दिवस
दि ११ आंतरराष्ट्रीय पर्वत दिवस
दि १४ राष्ट्रीय ऊर्जा संवर्धन दिवस
दि २३ राष्ट्रीय शेतकरी दिवस

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत.

पर्यावरण दूत म्हणजे पर्यावरण संवर्धनासाठी अतुलनीय कार्य करणारे नागरिक. माझी वसुंधरा अभियानाची व्यापक उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी पर्यावरण दूतांच्या सहकार्याने कार्यक्रम आयोजित केले पाहिजेत. या कार्यक्रमांमध्ये पर्यावरण जतन आणि संवर्धन कार्यात पर्यावरण दूतांसह तरुणांचा सक्रिय सहभाग असणे आवश्यक आहे. या माध्यमातून तरुणांच्या मनात पर्यावरण जतन आणि संवर्धन अशा उपक्रमांचे महत्त्व निर्माण होते. स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये पर्यावरण दूतांची संख्या आणि त्यांच्या माध्यमातून युवकांचा सहभाग तसेच त्यांच्या सहामाही कामगिरीचे मूल्यांकन या निर्देशकाच्या माध्यमातून केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	निवड केलेल्या पर्यावरण दूतांची संख्या (Relative Marking)		५०
२.	पर्यावरण दूत म्हणून निवडलेल्या तरुणांची संख्या (Relative Marking)		५०
३.	पर्यावरण दूतांसह स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी आयोजित केलेल्या उपक्रम/कार्यक्रमांची संख्या (Relative Marking)		२००
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची पहिली तिमाही (एप्रिल - जून) (Relative Marking)	५०	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची दुसरी तिमाही (जुलै - सप्टेंबर) (Relative Marking)	५०	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची तिसरी तिमाही (ऑक्टोबर - डिसेंबर) (Relative Marking)	५०	
	माझी वसुंधरा अभियान ६.० ची चौथी तिमाही (जानेवारी - मार्च) (Relative Marking)	५०	

आवश्यक तपशील:

- ☐ विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये भरावयाचा तपशील:
 - स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी निवड केलेल्या पर्यावरण दूतांची माहिती;
 - नाव, वय, शिक्षण, आधार क्रमांक व आयोजित केलेल्या उपक्रम/कार्यक्रमांची संख्या
 - आयोजित करण्यात आलेल्या उपक्रमांच्या सोशल मीडिया पोस्टची लिंक
- ☐ स्थानिक संस्थेकडून घोषणापत्र, वर्तमानपत्र/सोशल मीडिया पोस्ट
- ☐ स्पर्धांची जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ४. गुणवत्तापूर्ण शिक्षण

४.७ : २०३० पर्यंत, शाश्वत विकास आणि शाश्वत जीवनशैली, मानवी हक्क, लैंगिक समानता, शांतता आणि अहिंसेच्या संस्कृतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी इतरांसह, शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी आवश्यक ज्ञान आणि कौशल्ये सर्व विद्यार्थ्यांनी आत्मसात केल्याची खात्री करणे. , जागतिक नागरिकत्व आणि सांस्कृतिक विविधता आणि शाश्वत विकासासाठी संस्कृतीच्या योगदानाचे कौतुक करणे.

माझी वसुंधरा अभियान पर्यावरणाच्या सुधारणेसाठी निसर्गाच्या पाच घटकांच्या (पंचमहाभूते) अंतर्गत संभाव्य कृती बिंदू ओळखण्यावर लक्ष केंद्रित करते. सार्वजनिक ठिकाणी पंचमहाभूतांचा (भूमी, वायु, जल, अग्नि आणि आकाश) प्रचार केल्याने नागरिकांमध्ये पर्यावरण जतन आणि संवर्धनाविषयी जनजागृती निर्माण होईल आणि अभियानात सक्रिय सहभाग मिळण्यास प्रोत्साहन मिळते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान माझी वसुंधरा तत्वांवर लक्ष केंद्रित करून विकसित केलेल्या नवीन ठिकाणांची संख्या (विकसित केलेल्या प्रत्येक नवीन ठिकाणांसाठी १०० गुण दिले जातील.)	५००
२.	अपकिप (Upkeep): माझी वसुंधरा अभियान २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान तयार करण्यात आलेल्या माझी वसुंधरा तत्वांवर लक्ष केंद्रित करून नूतनीकरण केलेल्या ठिकाणांची संख्या.	१००
३.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान कचऱ्याचा पुनर्वापर करून विकसित केलेल्या नाविन्यपूर्ण ठिकाणांची संख्या (Relative Marking)	१००
४.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान वॉल पेंटिंग्स केलेल्या भिंतींची संख्या (Relative Marking)	१००

आवश्यक तपशील:

- ☐ माझी वसुंधरा अभियानाच्या तत्वांचा प्रचार व प्रसार करणाऱ्या ठिकाणांची निर्मिती (किमान ०५) माझी वसुंधरा अभियानाची तत्त्वे विहित एक्सेल स्वरूपात, उदा.-
 - माझी वसुंधरा अभियानाच्या मार्गावर सौर दिवे आणि रस्त्याच्या कडेला वृक्षारोपण
 - पाण्याचा पुनर्वापर दर्शविण्यासाठी कारंज्यांची निर्मिती.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियानाच्या तत्वांचा प्रचार व प्रसार करणाऱ्या ठिकाणांच्या नूतनीकरणाचे नाव आणि तपशील.
- ☐ माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान पुनर्वापर करण्यात येणाऱ्या कचऱ्याचा वापर करून तयार केलेल्या नाविन्यपूर्ण प्रचार व प्रसार करणाऱ्या ठिकाणांचे नाव आणि तपशील.
- ☐ फक्त माझी वसुंधरा अभियानाची तत्त्वे दर्शवणाऱ्या वैयक्तिक वॉल पेंटिंग्सचे तपशील विहित एक्सेल फॉर्मॅटमध्ये.
- ☐ निर्माण करण्यात आलेले प्रमोल्गेशन स्पॉट्स आणि त्यांची देखभाल - जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (Size १ ते २ MB)
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.
- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थेने भरलेली माहिती माझी वसुंधरा अभियान २.०, ३.०, ४.० आणि ५.० दरम्यान MIS मध्ये भरलेल्या माहितीशी जुळत नसल्यास, कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत. (केवळ अपकीपसाठी (Upkeep) लागू)

SDG १२. संसाधनांचा जाणीवपूर्वक वापर आणि उत्पादन

१२.५: २०३० पर्यंत, प्रतिबंध, कपात, पुनर्वापर आणि पुनर्वापर याद्वारे कचरा निर्मिती मोठ्या प्रमाणात कमी करणे.

१२.८: २०३० पर्यंत, शाश्वत विकासासाठी आणि निसर्गाशी सुसंगत जीवनशैलीसाठी सर्वत्र लोकांना संबंधित माहिती आणि जागरूकता असल्याची खात्री करणे.

सार्वजनिक ठिकाणी माझी वसुंधरा तत्त्वे दर्शवणाऱ्या वॉल पेंटिंगच्या माध्यमातून प्रचार आणि प्रसिध्दी

टीप-

वॉल पेंटिंगमध्ये माझी वसुंधरा लोगोसह सर्व ५ थीमॅटिक क्षेत्रांचा समावेश असावा.

तसेच, वॉल पेंटिंगचे छायाचित्र वरील दिलेल्या प्रमाणे जिओटॅग आणि अपलोड करावे.

सार्वजनिक ठिकाणी माझी वसुंधरा तत्त्वे दर्शवणाऱ्या बाबींच्या माध्यमातून प्रचार आणि प्रसिध्दी

सदर छायाचित्रे केवळ उदाहरणादाखल दिलेली आहेत.

बचत गट (SHG) व्यक्तींच्या छोट्या अनौपचारिक संघटना आहेत, ज्या त्यांच्या समस्या आणि समस्यांचे स्वयं-मदत आणि सामुदायिक कृतीद्वारे निराकरण करण्याच्या समान हेतूने एकत्र येतात.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	स्थानिक स्वराज्य संस्थेत पर्यावरणीय उपक्रमांसाठी नोंदणीकृत बचत गटांची संख्या.(Relative Marking)		२०
२.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान बचत गटांनी राबविलेल्या उपक्रमांची संख्या (Relative Marking)		५०
	सेवाभिमुख	३०	
	जनजागृती मोहिमा	२०	
३.	माझी वसुंधरा ६.० दरम्यान पर्यावरणीय उपक्रमांसाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थेसोबत करार केलेल्या बचत गटांची संख्या (Relative Marking)		३०

आवश्यक तपशील:

- ☐ स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये नोंदणीकृत बचत गटांचे नाव आणि तपशील विहित एक्सेल फॉर्मॅटमध्ये
- ☐ पर्यावरणीय उपक्रमांमध्ये सहभागी असलेल्या बचत गटांचे तपशील जसे:
 - पर्यावरण, माझी वसुंधराबद्दल जनजागृती मोहीम
 - हरित आच्छादन आणि जैवविविधतेसाठी वृक्ष लागवड, रोपवाटिका, बागांची देखभाल
 - जलसंधारणासाठी विहिरी आणि जलस्रोतांचे व्यवस्थापन आणि जल गुणवत्ता परीक्षण
 - घनकचरा व्यवस्थापनेचे उपक्रम - कचरा संकलन, विलगीकरण आणि प्रक्रिया
 - स्वच्छता उपक्रम – शौचालय व्यवस्थापन आणि देखभाल
- ☐ बचत गट आणि स्थानिक संस्था यांच्यात स्वाक्षरी केलेल्या करारांच्या प्रती.
- ☐ बचत गटांद्वारे आयोजित पर्यावरणीय उपक्रमांचे जिओटॅग केलेली छायाचित्रे (size १ ते २ mb)
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध / सुवाच्य नसल्यास आणि गूगल मॅप लिंक चुकीची असल्यास या निर्देशकासाठी कोणतेही गुण दिले जाणार नाहीत

SDG ११. शाश्वत शहरे व समुदाय

११.६: २०३० पर्यंत, हवेच्या गुणवत्तेवर आणि नगरपालिका आणि इतर कचरा व्यवस्थापनावर विशेष लक्ष देऊन शहरांच्या प्रति व्यक्ती पर्यावरणावरील प्रतिकूल परिणाम कमी करणे.

SDG १३. वातावरणीय कृती

१३.१ : सर्व देशांमध्ये हवामान-संबंधित धोके आणि नैसर्गिक आपत्तींसाठी लवचिकता आणि अनुकूल क्षमता मजबूत करणे.

माझी वसुंधरा अभियानात सहभागी असलेल्या बचत गटांद्वारे केले जाऊ शकणारे उदाहरणात्मक उपक्रम

महिला बचत गट:
“स्वच्छता ही सेवा”
चे चेंजमेकर

घरोघरी कचरा
संकलनात बचत
गटांचा सहभाग

गाळ काढणे

जलसंधारण उपक्रम,
महाराष्ट्र

वृक्षारोपण

जनजागृती
कार्यक्रम

वृक्षवाटिका
निर्मिती

स्वच्छता उपक्रम

माझी वसुंधरा अभियानाच्या अंतर्गत आयोजित करण्यात येणाऱ्या विविध उपक्रमांसाठी विविध स्रोतांकडून प्राप्त झालेल्या निधीचा वापर करण्यात येतो. व्यावसायिक सामाजिक जबाबदारी (CSR) आणि समुदाय सहभाग इ. माध्यमातून स्थानिक स्वराज्य संस्थानी निधी गोळा करून आयोजित केलेल्या उपक्रमांची माहिती या निर्देशकात घेतली जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	पर्यायी निधी स्रोतांच्या मार्फत प्राप्त झालेल्या निधीच्या माध्यमातून आयोजित करण्यात आलेल्या माझी वसुंधरा अभियान ६.० अंतर्गतच्या उपक्रमांची/ प्रकल्पांची संख्या (Relative Marking)	१००
२.	पर्यायी निधी स्रोतांद्वारे मिळालेल्या रकमेचा विनियोग (Relative Marking)	१००

आवश्यक तपशील:

- ☐ संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये पर्यायी निधी स्रोतांच्या माध्यमातून प्राप्त झालेल्या निधीतून हाती घेतलेल्या प्रकल्पांची एकूण संख्या.
- ☐ माझी वसुंधरा तत्वांचे प्रचार करणारे प्रकल्प मूल्यमापनासाठी विचारात घेतले जातील.
- ☐ निधी हस्तांतरणाची प्रत, पावत्या, वाटप केलेल्या व्यावसायिक सामाजिक जबाबदारी (CSR) रकमेचा आर्थिक पुरावा.
- ☐ कार्यारंभ आदेशाची प्रत
- ☐ काम पूर्ण करण्याबाबत व्यावसायिक सामाजिक जबाबदारी (CSR) अंमलबजावणी संस्थेकडून प्राप्त झालेले प्रमाणपत्र.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

निसर्गपर्यटन/इकोटुरिझम हे निसर्गाभिमुख पर्यटनाचा एक प्रकार आहे ज्याचा उद्देश नैसर्गिक पर्यावरणाच्या संवर्धनात योगदान देणे आहे. पर्यावरणाचे रक्षण करणे, स्थानिक संस्कृतींचा आदर करणे व त्या समुदायांच्या आर्थिक विकासासाठी मदत करणे हा उद्देश आहे. इकोटुरिझम हा पर्यावरण संरक्षण व शाश्वत विकासासाठी महत्वाचा मार्ग आहे. जर योग्य प्रकारे नियोजन केले, तर पर्यावरणाचा समतोल राखून निसर्गाचा आनंद घेता येऊ शकतो. स्थानिक स्वराज्य संस्थानी इकोटुरिझमला चालना व प्रोत्साहन देण्या करीत काय उपाययोजना/जनजागृती उपक्रम केले आहे या सगळ्या बाबींचे मूल्यमापन या निर्देशकाच्या माध्यमातून केले जाते.

मूल्यमापन कार्यपद्धती			गुण
१.	स्थानिक स्वराज्य संस्थेने ईकोटुरिसम करीता पर्यटन स्थळे शोधली आणि विकसित केली आहेत का?		२५
	होय	२५	
	नाही	०	
२.	ईको टुरिसम चा प्रचार करण्यासाठी जनजागृती उपक्रम राबविण्यात आले आहेत का? (Relative Marking)		२५
३.	स्थानिक स्वराज्य संस्थेने इको टुरिझमसाठी काही मार्गदर्शक तत्वे विकसित केली आहेत का?		५०

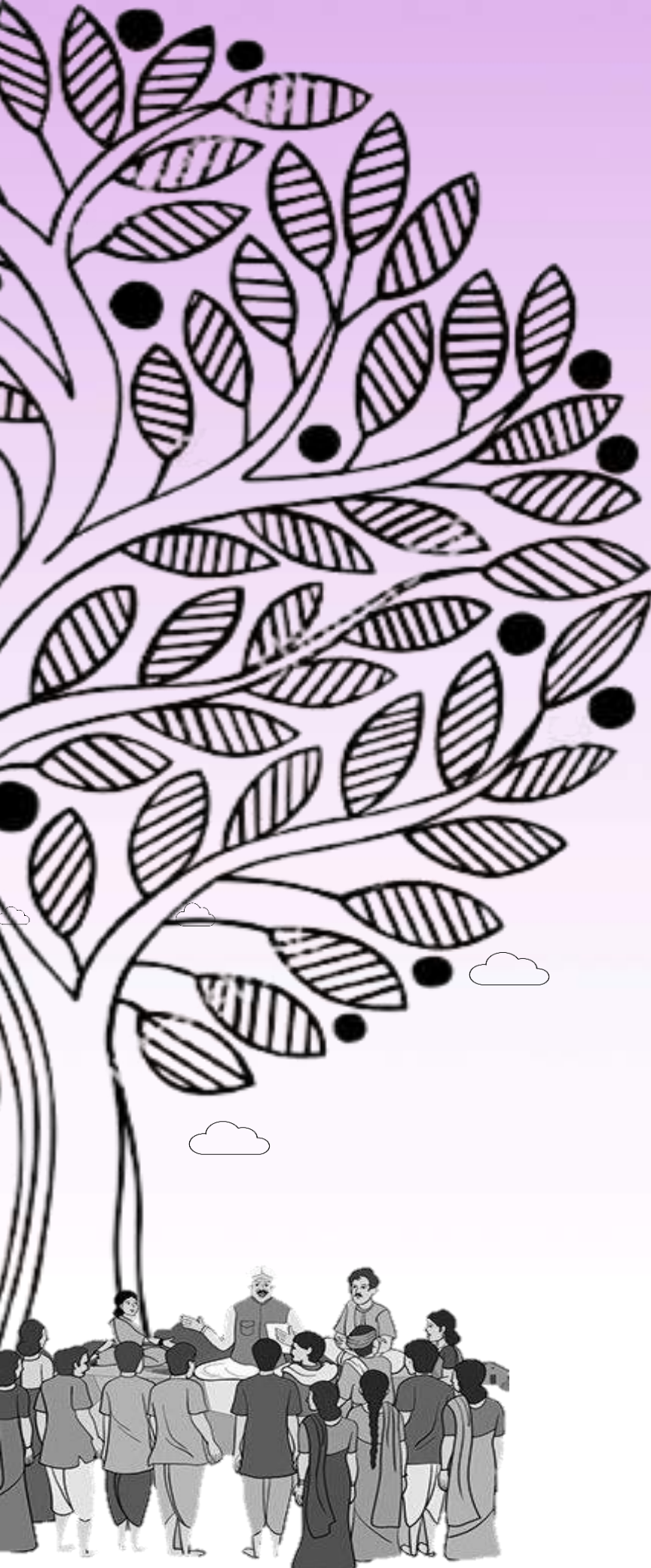
आवश्यक तपशील:

- ईकोटुरिसम करीता पर्यटनस्थळांचा तपशील- विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये.
- जनजागृती उपक्रमांचा तपशील- विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये.
- ईकोटुरिसम स्थळांचे जिओ टॅग केलेले छायाचित्र.
- इकोटुरिझमसाठी मार्गदर्शक तत्वांची प्रत

SDG ४. गुणवत्तापूर्ण शिक्षण

४.७ : २०३० पर्यंत, शाश्वत विकास आणि शाश्वत जीवनशैली, मानवी हक्क, लैंगिक समानता, शांतता आणि अहिंसेच्या संस्कृतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी इतरांसह, शाश्वत विकासासाठी चालना देण्यासाठी आवश्यक ज्ञान आणि कौशल्ये सर्व विद्यार्थ्यांनी आत्मसात केल्याची खात्री करणे. , जागतिक नागरिकत्व आणि सांस्कृतिक विविधता आणि शाश्वत विकासासाठी संस्कृतीच्या योगदानाचे कौतुक करणे.

शिक्षण

पर्यावरण सेवा योजना (ESS), पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग महाराष्ट्र शासना मार्फत राबविली जाते. या योजनेचे उद्दिष्ट शालेय विद्यार्थ्यांना स्थानिक पर्यावरणाशी निगडित समस्या विद्यार्थ्यांच्या प्रत्यक्ष सहभाग व कृती समजून घेऊन त्यावर उपाययोजना करण्यास प्रोत्साहन देणे. निसर्ग व मानव यांच्यातील नातेसंबंध समजून घेऊन ते जोपासण्याचे महत्व बालवयातच बिंबवणे. पर्यावरण विषयक कृती, प्रतिनिधित्व व संवाद कौशल्य या बाबी विकसित करणे, शाश्वत विकासासाठी आवश्यक आचार-विचारांचे आदान-प्रदान, जडणघडण करणे व त्याद्वारे पर्यावरण संवर्धनासाठी नेतृत्वगुण विकसित करणे. स्थानिक-पातळीवर नैसर्गिक संसाधनांच्या व्यवस्थापनाबाबत, स्थानिक लोकांच्या सहभागाने प्रत्यक्ष कृती कार्यक्रम राबवणे. शालेय स्तरावर केवळ एक विषय म्हणून पर्यावरणावर लक्ष केंद्रित न करता याद्वारे पर्यावरण संवर्धनाच्या उपक्रमांमध्ये विद्यार्थ्यांना प्रेरित केले जाते. विद्यार्थ्यांच्या पुढाकारातून राबविण्यात येणाऱ्या पर्यावरण विषयक उपक्रमांचा विचार करून स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या कामगिरीचे मूल्यमापन या निर्देशांकात केले जाते. पर्यावरण शिक्षण केंद्र, राज्य सानियंत्रण संस्था म्हणून कार्यरत आहे.

मूल्यमापन पद्धती		गुण
१.	माझी वसुंधरा अभियान ६.० दरम्यान पर्यावरण सेवा योजनेत (ESS) सहभाग नोंदविलेल्या शाळांची टक्केवारी (Relative Marking)	४०
२.	पर्यावरण सेवा योजनेसाठी प्रत्येक सहभागी शाळेतून संबंधित योजना प्रमुख शिक्षकांची नियुक्ती करणे आणि त्यांनी सहभाग नोंदविलेल्या कार्यशाळा (ऑनलाईन किंवा प्रत्यक्ष)	४०
३.	विद्यार्थ्यांचा गट तयार करणे (प्रत्येक गटात ५० पेक्षा जास्त विद्यार्थी नसावे)- (मुले आणि मुली सम समान असावे) एक विद्यार्थी आणि एक विद्यार्थीनी गटप्रमुख म्हणून निवडणे	४०
४.	ESS गटाद्वारे योजनेच्या शिक्षक हस्तपुस्तिकेतील एकूण राबविलेल्या पर्यावरणीय कृती उपक्रमांची संख्या, शाळांमार्फत आयोजित केलेल्या वार्षिक थीमॅटिक शिबिरे (Relative Marking)	४०
५.	पर्यावरण सेवा योजना गटांद्वारे आयोजित समुदाय सभा / बैठक कार्यक्रमांची संख्या (Relative Marking)	४०

आवश्यक तपशील:

☐ विहित केलेल्या एक्सेलमध्ये भरावयाची माहिती:

- ULB हद्दीत एकूण (शासनमान्य) शाळांची संख्या, आणि त्या पैकी पर्यावरण सेवा योजनेत (ESS) नोंदणीकृत शाळांची संख्या
- नोंदणीकृत शाळेत ESS योजना प्रमुखांची नियुक्ती आणि क्षमता बांधणी कार्यशाळेत नोंदणी आणि सहभाग (ऑनलाईन /प्रत्यक्ष)
- ESS योजना प्रमुख यांनी ५० विद्यार्थ्यांचा (मुले आणि मुली समान) ESS गट स्थापन करणे, एक विद्यार्थी आणि एक विद्यार्थीनी गटप्रमुख म्हणून निवडणे आणि गटाची यादी उपलोड करणे.
- ESS गटामार्फत- पाणी, घनकचरा व्यवस्थापन, ऊर्जा, जैवविविधता, संस्कृती आणि वारसा, प्रदूषण नियंत्रण, पर्यावरणपूरक जीवनशैली आणि जागतिक तापमान वाढ हवामान बदल या विषयातील प्रत्येक विषयातील किमान तीन कृती पाठ/उपक्रम राबविणे आणि अहवाल उपलोड करणे.
- ESS गटाद्वारे १ शिबिर आणि १ लोकसहभाग सभा / बैठक आयोजित करणे, इतिवृत्तांत आणि जीओ टॅग छायाचित्रे उपलोड करणे.
- नोंदणीकृत शाळेत निश्चित करून दिलेले कृती उपक्रम राबविल्याचा अहवाल आणि जीओ टॅग छायाचित्रे उपलोड करणे.

टीप-

- माझी वसुंधरा अभियान ५.० मध्ये ऑनलाईन नाव नोंदणी केलेल्या शाळांनी ६.० पुन्हा नाव नोंदणी करण्याची आवश्यकता नाही.
- ऑनलाईन अहवालामध्ये अवैध सांख्यिकी /माहिती भरल्यास, निर्देशांकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत. उपक्रम राबविताना घेण्यात आलेल्या जीओटॅग छायाचित्रांचा आकार १ ते २ MB इतका असावा.

SDG ४. गुणवत्तापूर्ण शिक्षण

४.७ : २०३० पर्यंत, शाश्वत विकास आणि शाश्वत जीवनशैली, मानवी हक्क, लैंगिक समानता, शांतता आणि अहिंसेच्या संस्कृतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी इतरांसह, शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी आवश्यक ज्ञान आणि कौशल्ये सर्व विद्यार्थ्यांनी आत्मसात केल्याची खात्री करणे. , जागतिक नागरिकत्व आणि सांस्कृतिक विविधता आणि शाश्वत विकासासाठी संस्कृतीच्या योगदानाचे कौतुक करणे.

पर्यावरण सेवा योजना- (ESS)

पर्यावरण संवर्धन व संरक्षण याचे महत्व शालेय स्तरावर बाल वयात विद्यार्थ्यांमध्ये प्रत्यक्ष कृतीद्वारे बिंबवण्यासाठी राज्य शासनाने दि. १४-१-२०११ रोजी शासन निर्णयद्वारे राज्यातील माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळांमध्ये “पर्यावरण सेवा योजना” (Environment service scheme) सुरु करण्यात आली आहे. योजनेची परिणामकारक अंमलबजावणी, यशस्विता, लक्षप्राप्ती लक्षात घेता माननीय (वित्त) मंत्री महोदय यांनी सन २०२३ रोजीच्या अर्थसंकल्पिय भाषणामध्ये पर्यावरण सेवा योजना राज्यभरातील ७५०० शाळांमध्ये राबविण्याची घोषणा केली आहे. ही योजना पूर्ण राज्यभरात लागू असून योजनेचा दुसरा टप्पा म्हणून आगामी पाच वर्षात राज्यभरातील ७५०० शाळांमध्ये योजना राबविण्यात येत आहे. शिक्षकांसाठी प्रत्यक्ष कृतीद्वारे प्रशिक्षणे ज्यामध्ये शिक्षकांसाठी पाठ्यपुस्तक संलग्न शैक्षणिक साहित्य प्रदान करण्यात येईल, ज्याच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना पर्यावरणपूरक जीवनशैली अंगिकारणे सोयीचे होईल. योजनेच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या अनुभव विश्वानुसार, स्थानिक पर्यावरणाशी निगडीत प्रत्यक्ष कृती कार्यक्रम आखणे आणि राबविणे यावर भर असणार आहे. विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण विषयक गुंतागुंतीच्या प्रक्रिया समजून घेऊन त्यावर पर्यावरण संवर्धन कृती करण्या सोबतच नेतृत्वगुण, संवादकौशल्य अशा क्षमता विकसित करणे अपेक्षित आहे.

उद्देश: प्रत्यक्ष कृतीतून पर्यावरण संवर्धन, संवेदनशील व सजग नागरिक तयार करणे, लोकसहभागातून स्थानिक पर्यावरणीय समस्या सोडवणे, विद्यार्थ्यांचे कौशल्य विकसन, स्थानिक संसाधन वापराबाबत जागरुकता निर्माण करणे.

- शाळांची ऑनलाईन नोंदणी (जून ते ऑगस्ट)
- योजना प्रमुख शिक्षक नियुक्ती व नोंदणी (जून ते ऑगस्ट)
- शाळा स्तरावर-विद्यार्थ्यांचा गट स्थापना- ५० विद्यार्थ्यांची गटाची यादी(मुले,मुली सम समान) (जून ते ऑगस्ट)
- शाळा गटाद्वारे ई-प्लेज (ऑनलाईन) (जून ते ऑगस्ट)

नोंदणी प्रक्रिया

- योजना प्रमुख शिक्षकांचा ऑनलाईन/प्रत्यक्ष परिचय/प्रशिक्षण कार्यशाळेमध्ये सहभाग (जुलै ते सप्टेंबर)
- योजना प्रमुखांद्वारे शाळा स्तरावर विद्यार्थी गटासमवेत घटकसंच आधारित कृती कार्यक्रम नियोजन व अंमलबजावणी (जून ते जानेवारी)
- शाळा आणि समुदाय स्तरावर शिबिरे/सभा आयोजन-(विषयपत्रिका, इतिवृत्तांत/ बैठकीचा तपशील) (डिसेंबर ते फेब्रुवारी)

प्रशिक्षणे/ प्रशिक्षणे/
कृती कार्यक्रमे
कार्यक्रमे

- शाळांसाठी विहित कृती उपक्रम छायाचित्रासह पूर्णत्व अहवाल (फेब्रुवारी-ते मार्च)
- शाळांनी राबविलेल्या कृती उपक्रमांची मुल्यांकन प्रक्रिया (फेब्रुवारी ते एप्रिल)

अहवाल

शाळा सक्रिय सहभागातून "पर्यावरण सेवा योजना" कृती कार्यक्रम-उपक्रम खालील प्रमाणे राबवू शकतात:
खाली नमुद केल्याप्रमाणे शाळा सक्रिय सहभागाद्वारे "पर्यावरण सेवा योजना (ESS)" ला प्रोत्साहन देऊ शकतात:

उपक्रमांचे प्रकार	उपक्रमांचा तपशील
पर्यावरण जनजागृती	- जल: विद्यार्थ्यांना पाणी संवर्धनाचे महत्त्व आणि त्यांच्या दैनंदिन जीवनात पाण्याची बचत करण्याच्या पद्धतींबद्दल शिक्षित करणे. - घनकचरा व्यवस्थापन पर्यावरणपुरक पद्धती: पुनर्वापर केलेल्या कागदी पिशव्यांचा वापर, कापडी पिशव्या वापरण्यास प्रोत्साहन आणि एकल वापर प्लॅस्टिक बंदी आणि प्लॅस्टिक मुक्त शाळा . - जैवविविधता: वन्यजीव संरक्षण, रानभाजी महोत्सव, वन्यजीव संरक्षण, दसऱ्याच्या दिवशी आपट्याच्या रोपांचे वाटप, संवादात्मक सत्रे, चित्रकला स्पर्धा इ - ऊर्जा: भारतीय मानक (BIS) द्वारे ऊर्जा बचत उपकरणांचा वापर, ऊर्जा वापर कमी करणे, नूतनीकरणयोग्य ऊर्जा स्रोतांचा अवलंब करणे तसेच शाश्वत जीवनशैलीला प्रोत्साहन देणे. - संस्कृती आणि वारसा- पर्यावरणपुरक सण: पर्यावरणपुरक दिवाळी, नैसर्गिक रंगांचा वापर करून पर्यावरणपुरक रंगपंचमी, नायलॉन मांजा न वापरता पतंगोत्सव साजरा करणे, स्थानिक पारंपारिक ज्ञान व वारसा अभ्यास - जागतिक तापमान वाढ हवामान बदल: (सर्व विषय अंतर्गत जनजागृती मोहीम) - प्रदूषण :वायू प्रदूषण, हवामान बदल, पाणी आणि कचरा व्यवस्थापन, ऊर्जा संवर्धन इत्यादी विषयांवर जनजागृती मोहिमा राबविणे. - शाश्वत आणि सुरक्षित वाहतूक-जागरूकता कार्यक्रम: कार्यशाळा, मॉक ड्रिल, पथनाट्य., ड्रेव्हा क्रॉसिंग, स्पीड ब्रेकर, ट्रॅफिक सिग्नल आणि शाळांजवळ नियुक्त केलेले पादचारी मार्ग,सुरक्षित आणि शाश्वत वाहतुक, रस्त्यावरील चिन्ह ओळखा, आपत्कालीन तयारी, आवश्यक क्रमांक जाणून घ्या - जनजागृती मोहीम: वायू प्रदूषण,पर्यावरण पुरक वाहनाबाबत जनजागृती, हवामान बदल, पाणी आणि कचरा व्यवस्थापन, ऊर्जा संवर्धन इत्यादी विषयांवर जनजागृती मोहिमा राबविणे. - पर्यावरणपुरक जीवन शैली व पर्यावरण दिन विशेष : स्थानिक संसाधने जसे, माती, पाणी जैवविविधता, आणि ऊर्जा यांच्या सद्यःस्थितीचा अभ्यास करून त्याचे संवर्धन करणे, पर्यावरण दिवस आणि स्पर्धा: पर्यावरण दिन आणि पर्यावरण दिवसकारिता विविध स्थानिक विशिष्ट पर्यावरणीय समस्यांवर विविध स्पर्धांचे आयोजन करणे, वन्यजीव साप्ताह , जागतिक पर्यावरण दिन जनजागृती, लोकसहभागातून पर्यावरण संवर्धन व उपाययोजना घरगुती व गावपातळीवर करणे.
माहिती संकलन प्रकल्प आणि सर्वेक्षण	- जल व्यवस्थापन: दैनंदिन पाणी वापर मोजमाप, पाणी गळती मोजमाप (ऑडिट), पर्जन्यमान, पावसाचे पाणी मोजमाप अभ्यास व कृती - घनकचरा व्यवस्थापन: ओला आणि सुका कचरा विलगीकरण, विघटनशील कचरा निर्मिती सर्वेक्षण, प्लास्टिक कचरा सर्वेक्षण शाळा आणि सामुदायिक स्तरावर. - जैवविविधता: बियाणे संकलन, रोपांची संख्या, स्थानिक प्रजातींचे अनुवांशिक सर्वेक्षण,झाडांचे ऋतू अभ्यास करणे, वृक्षारोपण मोहीम, पक्षी सर्वेक्षण, फुलपाखरू-कीटक-सरपटणारे प्राणी सर्वेक्षण इ. - ऊर्जा: विद्युत मीटर व वीज बिल अभ्यास,विद्यार्थी आणि शिक्षकांच्या प्रवास पद्धती अभ्यास, ऊर्जा कार्यक्षम उपकरणे, घराचे ऊर्जा लेखा परीक्षण, सौर क्षमता मोजणे इ. शाश्वत आणि सुरक्षित वाहतूक- शाळेमध्ये येण्याजाण्या साठीची प्रवास पद्धती अभ्यास, हेल्मेट कसे कार्य करते, शाळा परिसरातील वाहतूक सुरक्षेचा अभ्यास,शालेय सुरक्षिततेसाठी विद्यार्थ्यांची जनजागृती मोहीम,
पुरावा आधारित प्रकल्प/कृती/परिणाम	- जल संवर्धन उपचारात्मक कृती: गळती नळ बदल, शोषखड्डे, पावसाचे पाणी साठवण प्रणाली, पाणी तपासणी, भूजल पुनर्भरण, सांडपाणी व्यवस्थापन पुनर्वापर आणि सांडपाणी शुद्धीकरणासाठी वनस्पतीचा वापर करणे (Root Zone Technology), परसबागेतील अभ्यास), हरित शाळा व शाळेतील पाणी व स्वच्छतेबद्दल सुधारणा इकोव्हिलेज / इकोसिटी - घनकचरा व्यवस्थापन: कचरा कंपोस्टिंग, गांडूळ खत, कंपोस्टिंग मॉडेलसची आधुनिक तंत्रे, जैविक खत निर्मिती व वापर.कुजणाच्या कचऱ्यापासून खत निर्मिती, इकोसेन (इकोलॉजिकल सॅनिटेशन) - जैवविविधता: शाळेच्या आवारात रोपांची निर्मिती करून वृक्षारोपण कार्यक्रम आयोजित करणे आणि त्यांचे संगोपन करणे, शालेय जैवविविधता रजिस्टर, गाव जैवविविधता रजिस्टर अद्ययावत करणे आपली परिसंस्थेचा / अधिवास अभ्यास (जंगल, नदी, तलाव, गवताळ), रस्त्याच्या लागत हरितपट्टा विकसित करणे, स्मृती वने, औषधी वनस्पती उद्यान इ. - ऊर्जा: ऊर्जा कार्यक्षम साधने आणि उपकरणे,जळावू लाकूड फाटा अभ्यास, बायोगॅसचा वापर,अपारंपरिक उर्जा स्रोत - सौर उर्जा व पवन उर्जाऊर्जा संवर्धन पद्धतींसाठी शालेय स्तर आणि सामुदायिक स्तरावरील पोस्टर्स, - स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि इतर विभाग शालेय सहभागातून विद्यार्थी आणि समुदायांना सहभागी करून संवर्धन उपक्रमाची अंमलबजावणीत करू शकतात. शाश्वत आणि सुरक्षित वाहतूक- रस्त्यावर,काळजीपूर्वक वागा, आपण शाळेत कसे जातो, वाहतूक पद्धतींची तुलना टीप- पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग महाराष्ट्र शासन,राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद(SCERTM) व पर्यावरण राज्य सनियंत्रण संस्थे मार्फत विकसित शिक्षक हस्तपुस्तिकेतील उपक्रम गुणांकासाठी ग्राह्य धरण्यात येतील.

माझी वसुंधरा अभियान, वातावरणीय बदलासाठी राज्य कृती आराखडा आणि मिशन LiFE अंतर्गत वातावरणीय कृतींच्या एकीकरणासाठी तरुणांची महत्त्वपूर्ण भूमिका आहे. महाराष्ट्र युथ फॉर क्लायमेट ऍक्शन (MYCA) हा युनिसेफ महाराष्ट्र आणि डेव्हलपमेंट पार्टनर्सने तरुणांना वातावरणीयविषयक कृतींमध्ये सक्षम बनवणारा एक युवांसाठी कार्यक्रम आहे.

मूल्यमापन कार्यपद्धती		गुण
१.	‘द यूथ लीडरशिप फॉर क्लायमेट ऍक्शन’ या ऑनलाइन अभ्यासक्रमासाठी नोंदणी केलेल्या तरुणांची संख्या. (Relative Marking)	५०
२.	‘द यूथ लीडरशिप फॉर क्लायमेट ऍक्शन’ हा ऑनलाइन अभ्यासक्रम पूर्ण केलेल्या तरुणांची संख्या. (Relative Marking)	५०
३.	“वाय वेस्ट” YEWS ऍप्लिकेशनवर पाणी संवर्धनाची रिपोर्टिंग करणाऱ्या तरुणांची संख्या (लिटर मध्ये केलेली पाण्याची बचत) . (Relative Marking)	५०
४.	MYCA ने आयोजित केलेल्या वातावरणीय कृती कार्यशाळा/वेबिनार/परिषद/कार्यक्रमांमध्ये सहभागी झालेल्या तरुणांची संख्या. (Relative Marking)	५०

आवश्यक तपशील:

- ☐ <https://www.mahayouthnet.in/> वर ‘द यूथ लीडरशिप फॉर क्लायमेट ऍक्शन’ या ऑनलाइन अभ्यासक्रमासाठी नोंदणी केलेल्या तरुण सहभागींची यादी.
- ☐ अभ्यासक्रम पूर्ण केल्याची प्रमाणपत्रे ‘युथ लीडरशिप फॉर क्लायमेट ऍक्शन’ अभ्यासक्रम पूर्ण केलेल्या विद्यार्थ्यांची यादी.
- ☐ “वाय वेस्ट” YEWS ऍप्लिकेशन द्वारे लिटर मध्ये पाण्याची बचत करणाऱ्या तरुणांची यादी.
- ☐ MYCA द्वारे आयोजित केलेल्या स्थानिक वातावरणीय कृती कार्यशाळा/वेबिनार/परिषद/कार्यक्रमांमध्ये सहभागी झालेल्या तरुणांचा तपशील. उदा. जागतिक पृथ्वी दिवस, जागतिक पर्यावरण दिवस, जागतिक जल दिवस, इत्यादी.
- ☐ सादर केलेली कागदपत्रे वैध/सुवाच्य नसल्यास, या निर्देशकासाठी कुठलेही गुण दिले जाणार नाहीत.

SDG ४. गुणवत्तापूर्ण शिक्षण

४.७ : २०३० पर्यंत, शाश्वत विकास आणि शाश्वत जीवनशैली, मानवी हक्क, लैंगिक समानता, शांतता आणि अहिंसेच्या संस्कृतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी इतरांसह, शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी आवश्यक ज्ञान आणि कौशल्ये सर्व विद्यार्थ्यांनी आत्मसात केल्याची खात्री करणे. , जागतिक नागरिकत्व आणि सांस्कृतिक विविधता आणि शाश्वत विकासासाठी संस्कृतीच्या योगदानाचे कौतुक करणे.

माझी वसुंधरा अंतर्गत जनजागृती उपक्रम

नैसर्गिक परिसंस्थेचे रक्षण करण्याच्या महत्वाबद्दल
नागरिकांना जागरूक करण्यासाठी प्रमोल्नेशन स्पॉट्स.

माझी वसुंधरा अंतर्गत जनजागृती उपक्रम

नैसर्गिक परिसंस्थेचे रक्षण करण्याच्या महत्त्वाबद्दल
नागरिकांना जागरूक करण्यासाठी प्रमोल्गेशन स्पोर्ट्स.

માઝી વસુંધરા
અભિયાન ૬.૦
સાઠી અદ્યયાવત
યોજના

१. भूमी

अ. क्र.	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
१.१ हरित आच्छादन आणि जैवविविधता		
१.१.१	माझी वसुंधरा अभियानादरम्यान ५.० लावलेली आणि जगवलेली एकूण झाडे	- ग्रीन इंडिया मिशन – पर्यावरण, वन आणि हवामान बदल मंत्रालय, भारत सरकार - वनमहोत्सव- महाराष्ट्र वन विभाग, महाराष्ट्र शासन तर्फे वृक्षारोपण - पंचायतन वन उद्यान निर्मिती, महसूल व वन विभाग महाराष्ट्र शासन शासन, १० एप्रिल २०२३ चे शासन निर्णय - बेलवन वन उद्यान निर्मिती, महसूल व वन विभाग महाराष्ट्र शासन शासन, १० एप्रिल २०२३ चे शासन निर्णय ‘एक पेड़ माँ के नाम’
१.१.२	जिओ- टॅगिंगसह वृक्षगणना - तयारी आणि प्रकाशन	-----
१.१.३	रोपवाटीकांची निर्मिती	
१.१.४	नवीन हरित क्षेत्रांचा विकास व देखभाल (उदा. अमृत वने, सार्वजनिक उद्याने)	
१.१.५	लोकजैवविविधता नोंदवही (PBR) तयारी आणि दास्यावजीकरण	- जैव विविधता अधिनियम, २००२ - जैव विविधता नियम, २००४ - जैविक विविधता (संशोधन) अधिनियम, २०२३
१.१.६	मातीच्या माध्यमातून कार्बन सिंक करणे.	मृदा स्वास्थ्य कार्ड योजना

१. भूमी

अ. क्र.	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
१.१ हरित आच्छादन आणि जैवविविधता		
१.१.७	बांबू/ खस/शेवगा लगवड	- राष्ट्रीय बांबू मिशन. - महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा. - PoCRA - नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्प. (फक्त 16 जिल्ह्यांसाठी) - अटल बांबू समृद्धी योजना.
१.१.८	बीज संकलन केंद्र	
१.१.९	शाश्वत शेती	सेंद्रिय शेतीला चालना देण्यासाठी परमपरागत कृषी विकास योजना-केंद्रीय योजना

१. भूमी

अ. क्र.	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
१.२. घनकचरा व्यवस्थापन		
१.२.१	घनकचरा व्यवस्थापन: निर्मितीच्या ठिकाणी विलगीकरण आणि संकलन	- स्वच्छ भारत अभियान 2.0 (ग्रामीण), भारत सरकार - पेयजल आणि स्वच्छता विभाग, जलशक्ती मंत्रालय, भारत सरकार - राष्ट्रीय बायोगॅस कार्यक्रम गैल्वनाइजिंग ऑर्गेनिक बायो-एग्रो रिसोर्सेज धन (GOBARdhan)
१.२.२	ओल्या कचऱ्यावर प्रक्रिया	
१.२.३	सुक्या कचऱ्यावर प्रक्रिया /विल्हेवाट	
१.२.४	जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर (Legacy Waste) शास्त्रोक्त प्रक्रिया	- वर्षानुवर्षे साठून राहिलेल्या कचऱ्याची विल्हेवाट लावण्यासाठी केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाद्वारे मार्गदर्शक तत्वे - SWM नियम, २०१६ च्या अनुसूची-I चे खंड 'J' नुसार - स्वच्छ भारत अभियान 2.0 (ग्रामीण), जलशक्ती मंत्रालय, भारत सरकार
१.२.५	प्लास्टिक कचरा व्यवस्थापन (सिंगल युज प्लास्टिकवर (SUP) बंदी)	१ जुलै २०२२ पासून लागू केलेल्या एकल वापर प्लास्टिकच्या वस्तूवर बंदीची अधिसूचना, भारत सरकार. G.S.R. 571 (E) दिनांक १२ ऑगस्ट २०२१ - महाराष्ट्र प्लास्टिक आणि थर्माकोल उत्पादने (MUSTH&S) अधिसूचना, २०१८ - स्वच्छ भारत अभियान 2.0 (ग्रामीण), भारत सरकार
१.२.६	जैववैद्यकीय (बायो-मेडिकल) कचरा व्यवस्थापन	जैववैद्यकीय कचरा व्यवस्थापन नियम, २०१६
१.२.७	ई-कचरा व्यवस्थापन	- ई-कचरा व्यवस्थापन नियम, २०२२ - ई-कचरा व्यवस्थापन नियम, २०१६
१.२.८	हागणदारीमुक्तीचा (ODF) दर्जा	स्वच्छ भारत अभियान 2.0 (ग्रामीण), भारत सरकार

२. वायू

अ. क्र	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
२.१	वायू गुणवत्ता परिक्षण - पर्यावरण, वने आणि वातावरणीय बदल मंत्रालय (MoEF&CC) किंवा NABL मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळेद्वारे	- महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ- श्रेणीबद्ध प्रतिक्रिया कृती आराखडा - केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळ - वायू गुणवत्ता परीक्षणाची संकल्पनात्मक मार्गदर्शक तत्त्वे व सामान्य पद्धती - राष्ट्रीय परीवेशी वायू गुणवत्ता मानक (NAAQS) - राष्ट्रीय वायू गुणवत्ता निगरानी कार्यक्रम(NAMP)
२.२.१	फटाक्यांवर बंदी घालण्याकरिता पुढाकार	-----
२.२.२	कृषी कचरा व्यवस्थापन (शेतातील कचरा उघड्यावर जाळणे.)	- पीक अवशेष व्यवस्थापनासाठी राष्ट्रीय धोरण (NPMCR) - औष्णिक वीज प्रकल्पात इंधन म्हणून जैवभाराचा (बायोमासचा) वापर करण्यासाठी राष्ट्रीय अभियान, उर्जा मंत्रालय, भारत सरकार
२.२.३	गॅस कनेक्शन	प्रधानमंत्री उज्ज्वला योजना, पेट्रोलियम आणि नैसर्गिक वायू मंत्रालय, भारत सरकार

२. वायू

अ. क्र	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
२.३.१	इलेक्ट्रिक वाहन (EV) धोरण : इलेक्ट्रिक वाहनांची संख्या	- महाराष्ट्र इलेक्ट्रीक वाहन धोरण, २०२१, महाराष्ट्र शासन - शासन निर्णय क्रमांक: MSEVP-२०२१/CR २५/TC ४, पर्यावरण आणि हवामान बदल विभाग, महाराष्ट्र शासन - इलेक्ट्रिक वाहन संवर्धन स्कीम ,२०२४
२.३.२	इलेक्ट्रिक वाहन चार्जिंग स्टेशनची संख्या	
२.४	ध्वनी प्रदूषण कमी करणे	ध्वनी प्रदूषण (नियंत्रण व नियमन) नियम, २०००
२.५	वातावरणीय बदल (Climate Change) - जनजागृती	*सर्वोच्च न्यायालयाने म्हटले आहे की हवामान बदलाचे परिणाम हे भारत.
२.६	आपत्ती व्यवस्थापनाची तयारी	- आपदा प्रबंधन अधिनियम, २००५ - राष्ट्रीय आपदा प्रबंधन नीती, २००९ - राष्ट्रीय आपदा प्रबंधन योजना. २०१९ - महाराष्ट्र राज्य आपत्ती व्यवस्थापन योजना

३. जल

अ. क्र.	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
३.१	जल संसाधन संवर्धन आणि पुनरुज्जीवन	- प्रधानमंत्री कृषी सिंचाई योजना (हर खेत को पानी), जलशक्ती मंत्रालय, भारत सरकार अंतर्गत जलस्रोतांची दुरुस्ती, नूतनीकरण आणि जीर्णोद्धार. - जल युक्त शिवार अभियान, महाराष्ट्र शासन - अमृत सरोवर, जल शक्ती अभियान, कॅच द रेन, २०२२ - महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना (MNREGS), ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार
३.२.१	सार्वजनिक इमारतींवर पावसाच्या पाण्याचे संधारण (रेन वॉटर हार्वेस्टिंग)	कॅच द रेन: जलशक्ती अभियान, जलशक्ती मंत्रालय जल संसाधन विभाग, नदी विकास आणि गंगा पुनरुज्जीवन
३.२.२	पावसाचे पाणी झिरपणारे पाझरखड्डे	-----
३.२.३	भूजल पुनर्भरण (विहिरी/ विंधन विहिरी)	-----
३.३	जल अंदाजपत्रक आणि लेखापरीक्षण (वॉटर ऑडिट)	- महाराष्ट्र शासन, पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग, परिपत्रक क्र. RWS १००४/ CR २४/WS-०७ तारीख: २५ मे २००४ - केंद्रीय जल आयोग – जल लेखापरीक्षण आणि जलसंवर्धनासाठी सामान्य मार्गदर्शक तत्त्वे, २०१७
३.४.१	जल कार्यक्षम शेती	प्रधानमंत्री कृषि सिंचाई योजना, कृषि विभाग, भारत सरकार
३.४.२	पाणी पुरवठा व्यवस्थापन	-----

३. जल

अ. क्र.	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
३.४.३	सांडपाण्याचे नियोजन	स्वच्छ भारत अभियान ग्रामीण २.०
३.५	शाश्वत सणांचा प्रचार	मूर्ती विसर्जनासाठी केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाद्वारे सुधारित मार्गदर्शक तत्त्वे, २०२०
३.६	पाणथळ जागांचे संवर्धन	पाणथळ क्षेत्र संवर्धन आणि व्यवस्थापन नियम, २०१७, पर्यावरण, वन आणि हवामान बदल मंत्रालय, भारत सरकार
३.७	पंचायत विकास निर्देशांक	पंचायत विकास निर्देशांक योजना

४. अग्नि

अ. क्र	निर्देशकाचे नाव	योजना/कायदे यांची नावे
४.१	नुतनीकरणयोग्य ऊर्जा स्रोत आणि निव्वळ शून्य कार्बन उत्सर्जनाबाबत प्रसार व प्रचार	-----
४.२.१	हरित पथदिवे	पथदिवे राष्ट्रीय कार्यक्रम, उर्जा कार्यक्षमता सर्व्हिसेस लिमिटेड, उर्जा मंत्रालय अंतर्गत सार्वजनिक क्षेत्रातील संयुक्त उपक्रम , भारत सरकार
४.२.२	स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये अक्षय ऊर्जा प्रकल्प बसवणे	ग्रिड कनेक्टेड रूफटॉप सौर उपक्रम, नवीन आणि अक्षय ऊर्जा मंत्रालय, भारत सरकार.
४.२.३	अक्षय उर्जेचा स्रोत म्हणून बायोगॅस संयंत्रे	- राष्ट्रीय बायोगॅस आणि खत व्यवस्थापन कार्यक्रम - नवीन राष्ट्रीय बायोगॅस आणि सेंद्रिय खत कार्यक्रम, नवीन आणि अक्षय ऊर्जा मंत्रालय, भारत सरकार - राष्ट्रीय बायोगॅस कार्यक्रम. - गॅल्वनाइजिंग सेंद्रिय जैव-कृषी संसाधने धन (GOBARdhan)
४.२.४	सौर पंप	प्रधानमंत्री किसान ऊर्जा सुरक्षा आणि उत्थान महाभियान (PM KUSUM), नवीन आणि अक्षय ऊर्जा मंत्रालय, भारत सरकार
४.२.५	विकेंद्रित सौर उर्जा संयंत्रे	- मुख्यमंत्री सौर कृषी वाहिनी योजना २.० (MSKVY 2.0), महाराष्ट्र शासन - प्रधान मंत्री किसान ऊर्जा सुरक्षा इवम् उत्थान महाभियान (पीएम कुसुम), नवीन आणि अक्षय ऊर्जा मंत्रालय, भारत सरकार.

धन्यवाद!

